

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 7 (17), 2015

№ 7 (17), 2015

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 20878-10678P

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
№ 20878-10678P

Засновники

Founder

кафедра економічної теорії Львівської
комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного
університету;
кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного
інституту Київського Національного
торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Department of Economics, Lviv
Academy of Commerce;
Department of social and political
sciences, Vinnytsia National Technical
University;
Department of Philosophy and Social
Sciences Chernivtsi Trade and
Economics Institute Kyiv National Trade
and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising
(Kyiv);
Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch);

Кримський інститут економіки та
господарського права (Севастопольська
філія);

Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch);

Громадська організація "Асоціація
"Аналітикум" (м. Вінниця);

NGO "Association "Analitikum"
(Vinnytsia);

Міжнародне товариство прав людини
(Українська секція);

International Society for Human Rights
(Ukrainian section);

Центр міжнародного наукового
співробітництва «ТК Меганом»;

Center for International Cooperation "TK
Meganom";

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Журнал включено до
наукометричної бази даних
«Російський індекс наукового цитування»
(«РІНЦ SCIENCE INDEX»)

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Registered by «РІНЦ
SCIENCE INDEX»

Ліцензійний договір № 630-10/2013
від 18.10.2013

Registration Certificate № 630-10/2013
dated 18.10.2013

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Башнянин Г. І., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
(головний редактор)

Корнієнко В. А., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук, Вінницького національного технічного університету; академік Української академії політичних наук, президент Асоціації «Аналітікум»;

Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук, Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;

Бабенко А. Г., доктор економічних наук, професор Кримського інституту економіки та господарського права;

Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету, академік АН України;

Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Прищенко С. В., доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;

Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ; (заступник головного редактора)

Жалко-Титаренко В. А., доктор медичних наук, головний науковий співробітник Інституту епідеміології і інфекційних захворювань ім. Громашевського;

Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;

Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, Інститут регіональних досліджень НАН України;

Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ;

Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;

Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;

Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;

Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка;

Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;

Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля;

Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;

Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;

Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;

Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;

Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри природничих наук Донецького національного технічного університету;

Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково - дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;

Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Бикова Т. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова;

Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, в. о. ректора, завідувач кафедри маркетинга та підприємництва Хмельницького кооперативного торговельно- економічного інституту;

Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

РІНЦ SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

POLISH SCHOLARLY BIBLIOGRAPHY

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК: 658.7

ДОСВІД ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОЇ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Кузьменко А. В.

Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків

Інтенсифікація товаротранспортних потоків в напрямку Європа-Азія та включення України в систему Пан'європейських МТК обумовлює необхідність якісного вдосконалення системи транспортно-логістичного обслуговування з розбудовою мережі транспортно-логістичної інфраструктури в країні. У зв'язку з цим в статті вивчено досвід з розбудови транспортно-логістичної інфраструктури в розвинутих європейських країнах та встановлено особливості німецької, італійської, французької та британської моделей її формування. На основі цього розкрито закономірності формування світової транспортно-логістичної інфраструктури в рамках реалізації Програми створення Транс'європейської транспортної мережі і Програми створення Європлатформи.

Ключові слова: транспортно-логістична інфраструктура, розвиток, залізничний транспорт, закономірності, світовий досвід.

Кузьменко А. В. Опыт и закономерности формирования мировой транспортно-логистической инфраструктуры / Украинский государственный университет железнодорожного транспорта, Украина, Харьков

Интенсификация товаротранспортных потоков в направлении Европа-Азия и включение Украины в систему Панъевропейских МТК обуславливает необходимость качественного совершенствования системы транспортно-логистического обслуживания с развитием сети транспортно-логистической инфраструктуры в стране. В связи с этим в статье изучен опыт по развитию транспортно-логистической инфраструктуры в развитых европейских странах и установлены особенности немецкой, итальянской, французской и британской моделей ее формирования. На основе этого раскрыты закономерности формирования мировой транспортно-логистической инфраструктуры в рамках реализации Программы создания Трансъевропейской транспортной сети и Программы создания Европлатформой.

Ключевые слова: транспортно-логистическая инфраструктура, развитие, железнодорожный транспорт, закономерности, мировой опыт.

Kuzmenko A. Experience and laws of formation of the global transport and logistics infrastructure / Ukrainian State University of Railway Transport, Ukraine, Kharkiv

Intensification consignment flows towards Europe and Asia and including Ukraine in pan-European ITC necessitates qualitative improvement of transport and logistics services with the building of a network of transport and logistics infrastructure in the country. In this regard, the article studied the experience of building transport and logistics infrastructure in developed European countries and the peculiarities of German, Italian, French and British models of its formation. Based on this series patterns forming global transport and logistics infrastructure in the framework of the Program for creating Trans-European Transport Network Programmed and the establishment Yevroplatformy.

Key words: transport and logistics infrastructure development, railway transportation, patterns, global experience.

Вступ. Зміна геополітичної карти світу, що супроводжується посиленням економічних позицій країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Китай, Індія, Бразилія та інші), та необхідність цих країн в розширенні доступу до ринку європейських країн, обумовили зростання обсягу товарообмінних операцій між ними та зміну парадигми розвитку світового транспортного ринку.

Нова система управління та організації роботи світового транспорту проявляється:

- в зростанні поряд з морським транспортом ролі залізничного транспорту, в тому числі високошвидкісних залізничних перевезень, що викликало небувалі раніше темпи будівництва високошвидкісних залізниць.

- в розвитку мультимодальних, інтермодальних та контейнерних перевезень, які передбачають участь декількох видів транспорту та координуються єдиним центром, забезпечуючи раціональне використання транспортних потужностей та прискорення процесу перевезення вантажів;

- в формуванні системи міжнародних транспортних коридорів та створенні глобальних транспортно-логістичних систем, розробці нових сухопутних маршрутів транспортування вантажів;

- в розбудові транспортно-логістичної інфраструктури (ТЛІ) зі створення спеціальних транспортно-логістичних центрів, що виконують функції з обробки вантажопотоків та сервісного обслуговування вантажів. Останні забезпечують впровадження логістичних методів обслуговування вантажопотоків на основі синхронної взаємодії усіх видів транспорту, навантажувально-складських комплексів, митних та контролюючих органів для задоволення вимог споживачів транспортних послуг відповідно до встановленого рівня комфорту та логістичного сервісу перевезень;

- в розвитку технічних засобів та інфраструктури транспорту для покращення провізних здатностей транспортних систем, розробці та впровадженні єдиних міжнародних стандартів організації перевезень;

- в розширенні можливостей використання переваг інформатизації як в процесах безпосереднього здійснення перевезень, так і в процесах забезпечення контролю і безпеки транспортних систем тощо [1, с. 18 – 20].

Одночасно з цим, зміна пріоритетів споживачів та необхідність задоволення індивідуальних споживчих вимог, як рушійні фактори сучасної конкуренції висунули на передній план необхідність скорочення термінів та обсягів постачань, резервів запасу матеріалів, актуалізувавши питання забезпечення безперешкодного міжнародного товарообігу. Адже наявність інфраструктурних, технічних, трансграничних, фіскальних та регулятивних перепон ускладнюють розвиток міждержавного сполучення та призводить до значних фінансових втрат, які щорічно сягають десятків мільйонів доларів. Потреба у вільному доступу до ринків європейських країн і необхідність в прискоренні руху вантажопотоків визначили нові пріоритети світового транспортного комплексу та конструкцію трансконтинентальних транспортних зв'язків, перетворивши транспортний комплекс країн в сферу реалізації зовнішньоекономічних інтересів та інструмент забезпечення їх інтеграційної єдності.

Поряд з цим, розвиток світового транспортного ринку, що проявляють в зростанні обсягів вантажо- та пасажиропотоків і збільшенні попиту на комплексні транспортно-логістичні послуги, потреба в доставці вантажів «від дверей до дверей» обумовили формування спеціалізованих об'єктів з обслуговування вантажопотоків – транспортно-логістичної інфраструктури, що наразі сформувалася у вигляді логістичних, транспортно-логістичних центрів, хабів, комплексів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем формування і розвитку транспортно-логістичної інфраструктури присвячено дослідження багатьох вітчизняних та закордонних науковців. Серед них особливою значимістю відзначаються праці В. Нехорошкова, Т.

Куанишевої, С. Савенко, Я. Шрамко та інших [1-4]. Однак, незважаючи на це, пріоритетність розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні обумовлює необхідність вивчення досвіду та встановлення основних закономірностей її розбудови в розвинутих європейських країнах.

Метою статті є узагальнення світового досвіду та визначення закономірностей розвитку світової транспортно-логістичної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток центрів транспортної логістики припадає на початок 80-х років ХХ століття та пов'язується з створенням і реалізацією ряду крупномасштабних проектів, спрямованих на формування єврологістичної системи або логістики в європейському вимірі, що передбачала формування єдиного європейського транспортного простору в рамках виконання регіональних програм щодо:

- створення Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T);
- оцінки потреб транспортної інфраструктури (TINA);
- вивчення транспортної інфраструктури (TIRS);
- створення Пан'європейських транспортних коридорів (PEC);
- створення Пан'європейських транспортних зон (PETrA).

Основу комунікаційного або транспортно-логістичного каркасу Європи визначила програма створення Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), якою передбачено формування сучасної транспортно-логістичної мережі в країнах Європейського Союзу з метою забезпечення територіальної єдності та вільного руху товарів і населення в межах європейських країн, посилення процесів інтеграції на європейському просторі [5].

Однак, визначальним фактором стимулювання розвитку об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури стало формування в 1991 році Європлатформи – Європейської асоціації «вантажних сіл» (транспортно-логістичних центрів). Основна мета створення Європлатформи полягала в просуванні і розширенні концепції створення транспортно-логістичних

центрів на європейському просторі і у всьому світі, а також у формуванні й розвитку вільних взаємовідносин з транспортно-логістичними системами інших регіонів та країн [6]. Як зазначається в [7, С. 33] цією програмою було визначено необхідність спорудження 38 сучасних потужних логістичних центрів, здатних швидко переробити тисячі тон різноманітних вантажів, а її реалізація забезпечила успішне впровадження логістичних технологій в обслуговування міжнародних вантажів та ефективне функціонування ряду транспортно-логістичних центрів.

Сьогочасні транспортно-логістичні центри Європи – це спеціалізовані вузлові логістичні підприємства, які виконують функцію перетину комунікаційних потоків та забезпечують надання широко спектру транспортно-логістичних послуг, пов'язаних: з координацією роботи різних видів транспорту; з обслуговуванням вантажів (виконує навантажувально-розвантажувальні роботи, перевалювання вантажів, їх складування, вантажопереробку та зберігання); з експедируванням та переадресацією вантажів; з оформленням митної та перевізної документації; з наданням повного комплексу сервісних і комерційно-ділових послуг, в тому числі банківське, інформаційне, консалтингове та аналітичне обслуговування тощо. Вони розташовуються на основних каналах товароруку вздовж МТК і являються, з одного боку, місцем концентрації та розподілу вантажопотоків, а з іншого – виконують важливі функції транспортно-логістичного сервісу, забезпечуючи не тільки скорочення логістичних витрат та оптимізацію маршрутів слідування вантажів, але й сприяючи зростанню бюджетних платежів та активізації економічних процесів в країні.

Варто зазначити і те, що на території Європейського Союзу ТЛП формується не тільки в межах транспортного комплексу, але й розміщується на потужностях промислових та торгівельних підприємств, на прикордонних територіях, обслуговуючи вантажопотоки даних підприємств та виконуючи функції складів тимчасового зберігання товарів. Успішно

функціонують такі об'єкти ТЛП в Іспанії, Німеччині, Нідерландах, Бельгії та інших європейських країнах. Так, в Німеччині розвинута транспортна інфраструктура міст сформувала розвинуту мережу ТЛЦ не тільки в портових містах, але й в містах середнього значення. В Іспанії набули широкого поширення вантажні термінали поблизу оптових посередницьких ринків, а в Бельгії та Нідерландах – на кордонні з суміжними державами [5].

З метою встановлення загальних тенденцій розвитку світової транспортно-логістичної інфраструктури автор статті вважає за необхідне встановити особливості її розбудови в окремих європейських країнах. Вивчення літературних джерел дозволило визначити, що найбільшого розвитку транспортно-логістична інфраструктура отримала в Німеччині. В цій країні функціонує два типи логістичних центрів: логістичні центри приватної власності та логістичні центри міської комунальної власності. 80% усіх логістичних центрів Німеччини розміщують поблизу залізничних магістралей та відповідно є об'єктами інфраструктури залізниць (Deutsche Bahn AG), які і забезпечують левову частину інвестицій в розвиток цієї інфраструктури. Окрім того, близько 75% логістичних центрів мають сполучення із транспортом загального користування, 60% - використовують в своїй діяльності комбінований транспорт. Такі крупні німецькі транспортні вузли як м. Бремен та м. Любека мають пряме сполучення з водним транспортом, а м. Гамбург – з водним і повітряним транспортом [8]. Сьогодні більшість логістичних центрів Німеччини є важливими транспортними об'єктами, кожен з яких включає 35 окремих підприємств та забезпечує робочими місцями 5,5 тисяч громадян країни. В основу економічної могутності та технологічної здатності логістичних центрів Німеччини покладено величезну державну підтримку проектів розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на всіх етапах та рівнях влади. Особливості німецької моделі будівництва транспортно-логістичної інфраструктури полягають в тому, що вона [4]:

по-перше, ґрунтується на досконалих федеральних законах і законах федеральних земель, які чітко встановлюють повноваження і відповідальність учасників (компаній), що входять до їх складу, а також визначають участь держави в їх реалізації;

по-друге, передбачає як бюджетне фінансування та виділення дотацій федеральних земель, цільових дотацій і кредитування по окремих інвестиційним проектам, так і залучення приватних інвестицій в розвиток транспортно-логістичної інфраструктури;

по-третє, створення транспортно-логістичної інфраструктури завжди ініціюється державою, яка не тільки проводить підготовку земельних ділянок під будівництво, але й активно приймає участь у фазі проектування об'єкту і в фазі реалізації інвестицій в розвиток логістичних центрів.

Окрім цього варто зазначити і те, що німецька модель розвитку ТЛІ виявилася найбільш ефективною з точки зору отримання ефекту синергії та маркетингу всього комплексу об'єктів ТЛІ. Це забезпечується за рахунок існування регіональних фондів економічного розвитку, які будучи учасником управлінської компанії, покривали частину витрат, пов'язаних з утримання цих об'єктів.

Успішними є проекти формування транспортно-логістичної інфраструктури й в Італії, де одним із найбільших транспортно-логістичних центрів, що розміщений на перетині 5 залізничних і 4 автомобільних шляхів, є Bologna Freight Village. Цей центр забезпечує обслуговування понад 35% внутрішніх вантажопотоків та обробку 16% міжнародних вантажів, що прямують через країну. Bologna Freight Village є великим транспортно-логістичним центром до складу якого входить близько 100 національних і міжнародних транспортних та логістичних компаній, а також митна служба, банківські установи, організації поштового зв'язку та культурні заклади [3]. В цілому транспортно-логістична інфраструктура Італії отримала значний розвиток в результаті реалізації національного генерального плану розвитку

транспорту в 1986 році, який визначив дворівневу мережу «інтерпорти» (об'єктів ТЛП) (місця макрорівня для міжнародного транспорту та рівня національного транспорту). Основною метою створення мережі ТЛП в Італії стало концентрація вантажних потоків з врахуванням збалансованих транспортних рішень. Фінансування проектів розвитку ТЛП в цій країні відбувалося на принципах державно-приватного партнерства, де державі відводилася як роль ініціатора проекту, так і інвестора, що за рахунок державних бюджетів різних рівнів поряд з приватними інвестиціями забезпечував фінансовими ресурсами ці проекти.

ТЛП Франції формувалася в рамках проекту з удосконалення транспортної системи Парижу шляхом концентрації логістичних послуг на периферії. Для французької моделі розвитку ТЛП характерним є те, що її планування, розвиток та управління здійснюється виключно приватними інвесторами, які повністю забезпечують створення функціонування даних об'єктів інфраструктури. На сьогоднішній день найбільшими інвесторами ринку логістичної інфраструктури Франції є компанія «Garonog SA», що належить американській інвестиційній компанії «ProLogis», та компанія «Sogaris SA», яка знаходить в розпорядженні держави та муніципалітетів. Найбільшим недоліком даної моделі розвитку ТЛП є відсутність скоординованого централізованого планування проектів розвитку міжнародних логістичних центрів, оскільки держава приймає участь в їх реалізації лише шляхом надання дозволів на їх будівництво, керуючись цілями місцевого і регіонального планування.

Британська модель розбудови ТЛП пов'язана з будівництвом тунелю під Ла-Маншем та передбачала створення 10 інтермодальних терміналів й логістичних центрів для обслуговування промислових районів. Ініціатором їх формування виступала дочірня компанія Британських залізниць «Rail freight Distribution». З приватизацією Британських залізниць відбулася зміна концепції формування ТЛП у Великобританії, основою якої стали

інтермодальні термінали та системи грантів на залізничні перевезення вантажів. Це сприяло розвитку особливої форми фінансування проектів розбудови ТЛІ, в рамках якої існувало дві основні схеми бюджетного фінансування: гранти на об'єкти вантажної інфраструктури та гранти за доступ до залізничної колії. Перша схема виділення бюджетних коштів дозволяє покрити витрати на створення інфраструктурних об'єктів з обробки залізничних вантажів. За допомогою нею здійснювалося і відновлення існуючих пунктів обробки вантажів. Друга схема дозволяє компаніям здійснювати виплати за користування залізничною інфраструктурою. За оцінкою експертів проекту «Європлатформа» більшість об'єктів ТЛІ Великобританії представляють собою розподільчі центри, що забезпечують інтермодальний зв'язок, а в цілому модель їх розвитку характеризується низькою ефективністю через відсутність загальної політики розбудови та підходів до планування цих об'єктів інфраструктури.

Особливості розбудови світової ТЛІ вказують, на думку автора статті, можливість існування відмінних підходів до спорудження об'єктів ТЛІ і в регіональному аспекті. Це пояснюється тим, що якщо в Європі ТЛІ формується в рамках реалізації політики розвитку мультимодальних перевезень та зосереджена в крупних морських портах і залізних вузлах, то в Азіатсько-тихоокеанському регіоні останнім часом – в межах виконання проектів розвитку сухопутних залізничних маршрутів (проект ТРАСЕКА) як структурних підрозділів залізничного транспорту з метою залучення іноземних інвестицій і розвитку економічних зон, виконання Програм міжнародного партнерства. В цілому вивчення світового досвіду в сфері реалізації проектів розвитку об'єктів ТЛІ дозволило сформулювати наступні закономірності формування об'єктів ТЛІ (див. рис. 1).

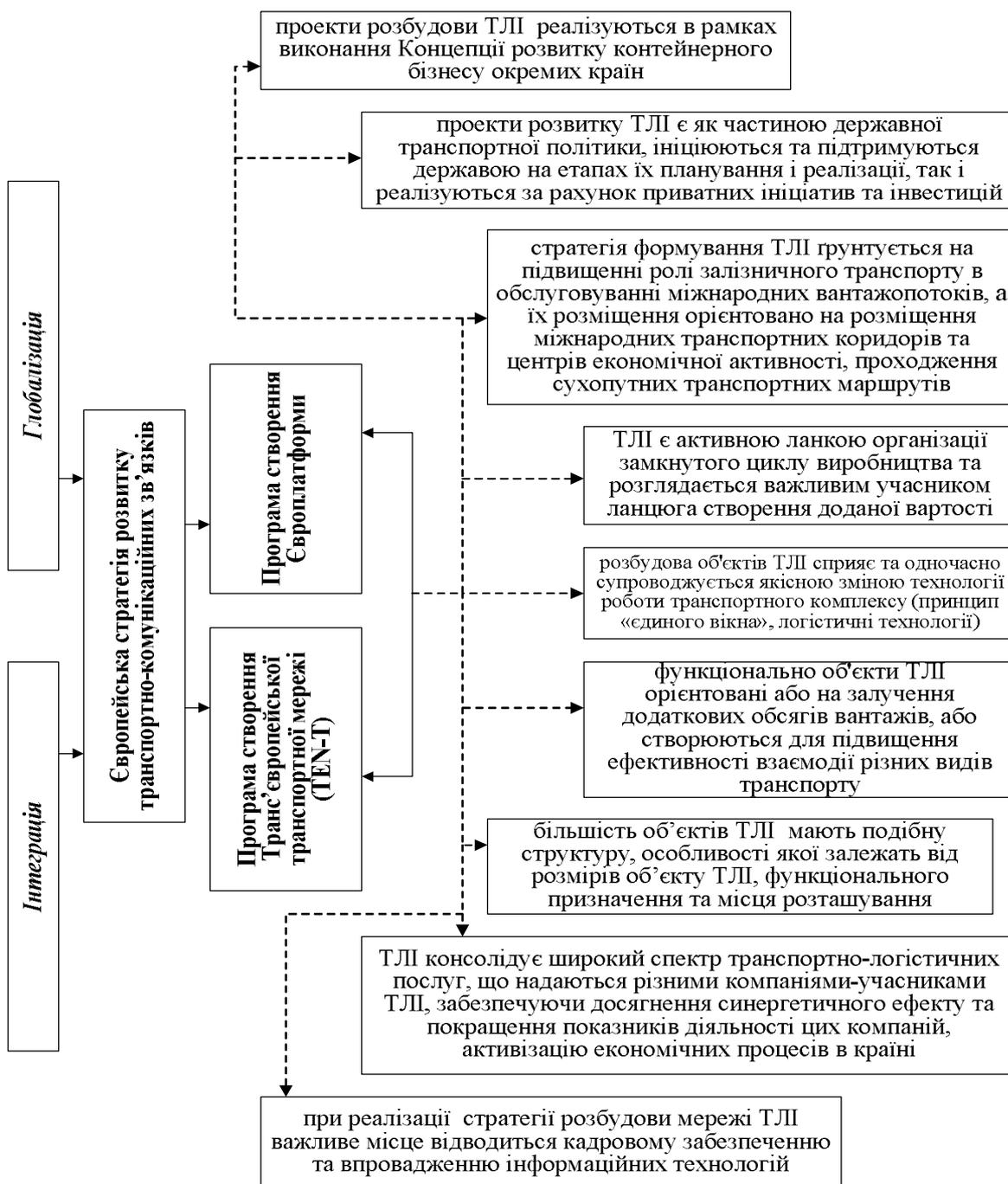

Рис. 1. Схема закономірностей формування світової ТЛЛ
(авторська розробка)

Висновки. Таким чином, сучасні особливості формування ТЛЛ європейських країн вказуються на існування різних моделей їх розбудови, основні відмінності яких полягають: в функціональному призначенні об'єктів ТЛЛ, джерелах фінансування проектів їх розвитку, в спектрі логістичних послуг та адміністративному управлінні. В цілому

широкомасштабне залучення європейських країн до реалізації проектів створення мережі європейської ТЛП вказує на істотне зростання її ролі в реалізації зовнішньоекономічних інтересів країн та забезпеченні їх економічної інтеграції, а її розбудова безумовно сприяє створенню умов для інтегрованого управління транспортним процесом та розширенню спектру транспортно-логістичних послуг.

Література:

1. Нехорошков В. П. *Интернационализация транспортного комплекса как фактор интеграции России в мировую экономику: автореф. дисс. на соискание учен. степени д.э.н.; специальность: 08.00.14 – Мировая экономика* / В. П. Нехорошков. – М., 2015. – 48 с.
2. Куанышева Т. *Систематизация опыта развития транспортно-логистических центров (на примере железных дорог Казахстана)* / Т. Куанышева // *Логистика*. – 2012. - № 7. – С. 41 – 43.
3. Савенко С. В. *Развитие транспортно-логистических центров в европейском регионе [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: <http://transportinform.com/logistika/315-razvitie-transportno-logisticheskikh-centrov.html>. - Загл. с экрана.
4. Шрамко Я. И. *Перспективы создания транспортно-логистической инфраструктуры в Украине с использованием мирового опыта [Электронный ресурс]* / Я. И. Шрамко, Н. Н. Гуржий.- Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-sozdaniya-transportno-logisticheskoy-infrastruktury-v-ukraine-s-ispolzovaniem-mirovogo-opyta>. - Загл. с экрана.
5. Смирнов І. Г. *Транспортно-логістична стратегія Європейського союзу* / І. Г. Смирнов // *Географія і сучасність*. – 2004. – Вип. 11. – С. 3–22.
6. Тарнавська Н. П. *Організаційні та інфраструктурні передумови створення міжнародного логістичного центру* / Н. П. Тарнавська, Р. Б. Сивак // *Бізнес-Інформ*. – 2013. – № 13. – С. 29–35.

7. Смирнов І. Г. Транспортна логістика: навч. посібник / І. Г. Смирнов, Т. В. Косарева. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.

8. Питуляк Н. С. Зарубіжний досвід функціонування логістичних центрів / Н. С. Питуляк, Я. І Комарницький // Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: збірник тез доповідей Четвертої міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня-1 жовтня 2010 року. — Суми: Сумський державний університет, 2010. — С.175-177.

References:

1. Nekhoroshkov V. P. *Internatsionalizatsiya transportnogo kompleksa kak faktor integratsii Rossii v mirovuyu ekonomiku: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni d.e.n.; spetsialnost: 08.00.14 – Mirovaya ekonomika / V. P. Nekhoroshkov.* – М., 2015. – 48 p.

2. Kuanysheva T. *Sistematizatsiya opyta razvitiya transportno-logisticheskikh tsentrov (na primere zheleznykh dorog Kazakhstana / T. Kuanysheva // Logistika.* – 2012. - № 7. – S. 41 – 43.

3. Savenko S. V. *Razvitie transportno-logisticheskikh tsentrov v evropeyskom regione [Elektronnyy resurs].* – Rezhim dostupa: <http://transportinform.com/logistika/315-razvitie-transportno-logisticheskikh-centrov.html>. - Zagl. s ekrana.

4. Shramko Ya. I. *Perspektivy sozdaniya transportno-logisticheskoy infrastruktury v Ukraine s ispolzovaniem mirovogo opyta [Elektronnyy resurs] / Ya. I. Shramko, N. N. Gurzhiy.- Rezhim dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-sozdaniya-transportno-logisticheskoy-infrastruktury-v-ukraine-s-ispolzovaniem-mirovogo-opyta>.* - Zagl. s ekrana.

5. Smyrnov I. H. *Transportno lohistrychna stratehiia Yevropeiskoho soiuzu / I. H. Smyrnov // Heohrafiia i suchasnist.* – 2004. – № 11. – S. 3–22.

6. Tarnavska N. P. *Orhanizatsiini ta infrastruktturni peredumovy stvorennia mizhnarodnoho lohistrychnoho tsentru / N. P. Tarnavska, R. B. Syvak // Biznes–Inform.* – 2013. – № 13. –S. 29–35.

7. *Smyrnov I. H. Transportna lohistyka: navch. posibnyk / I. H. Smyrnov, T. V. Kosareva. – K.: Tsentri uchbovoi literatury, 2008. – 224 p.*
8. *Pytuliak N. S. Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia lohistychnykh tsestriv / N. S. Pytuliak, Ya. I Komarnytskyi // Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu: zbirnyk tez dopovidei Chetvertoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 29 veresnia-1 zhovtnia 2010 roku. — Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet, 2010. — S.175-177.*

УДК: 338.439.02 : 351.82

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Міляр Л. Ф.

Житомирський державний технологічний університет, Україна, Житомир

У статті розглянуто проблеми державного регулювання аграрної сфери, визначено основні напрями та інструменти. Розкрито особливості законодавчого забезпечення продовольчої безпеки країни, наведено стислу характеристику ключових нормативно-правових актів за окремими складовими продовольчої безпеки, визначено їх недоліки та окреслено шляхи можливого вдосконалення. На основі проведеного узагальнення сформульовано особисту позицію з можливості покращення законодавчого регулювання, зокрема, обґрунтовано необхідність подальших напрацювань в сфері законодавчого забезпечення продовольчої безпеки та прийняття спеціалізованого нормативного акту із захисту національних інтересів в продовольчій сфері.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, національна безпека, продовольча безпека країни, регулювання, законодавче забезпечення.

Миляр Л. Ф. Государственное регулирование обеспечения продовольственной безопасности: текущее состояние, проблемы и перспективы / Житомирский государственный технологический университет, Украина, Житомир

В статье рассмотрены проблемы государственного регулирования аграрной сферы, определены основные направления и инструменты. Раскрыты особенности законодательного обеспечения продовольственной безопасности страны, приведена краткая характеристика основных нормативно-правовых актов по отдельным составляющим продовольственной безопасности, определены их недостатки и пути возможного усовершенствования. На основе проведенного обобщения сформулирована личная позиция по возможности улучшения законодательного регулирования, а именно, обоснована необходимость дальнейших наработок в сфере законодательного обеспечения продовольственной безопасности и принятия специализированного нормативного акта по защите национальных интересов в продовольственной сфере.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, национальная безопасность, продовольственная безопасность страны, регулирование, законодательное обеспечение.

Miliar L. F. State regulation of food security: current state, problems and prospects / Zhytomyr State Technological University, Ukraine, Zhitomir

In the article the problems of state regulation of the agrarian sector are considered, the main directions and tools are defined. The features of the legislative ensuring food security of the country are reviewed, a brief description of the main legal acts of individual components of food security are examined, defined by their shortcomings and ways of possible improvement. On the basis of generalization formulated personal position on the possibility of improving the legal regulation, namely, the necessity of further developments in the field of food

security legislation and the adoption of a specialized legal act on the protection of national interests in the food sector substantiated.

Keywords: agricultural sector, national security, food security of the country, regulation, legislative support.

Вступ. Для України проблема продовольчої безпеки набуває особливої гостроти, що пов'язано з тими зовнішніми і внутрішніми викликами, що стоять перед нашою державою наразі. В світлі реформ, що відбуваються в Україні, і призводять до змін економічної та політичної ситуації, продовольча безпека залишається одним із пріоритетних напрямів в економічному, політичному та соціальному житті країни, адже з надійним забезпеченням країни продовольством пов'язана не лише продовольча, але й національна безпека. Як показує світовий досвід, ефективність функціонування аграрного сектору економіки та, відповідно, забезпечення продовольчої безпеки, значною мірою залежить від активної регулюючої функції держави.

Питанню продовольчої безпеки приділяється значна увага в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців: теоретико-методологічним засадам забезпечення продовольчої безпеки присвячено дослідження О. І. Гойчук, З. М. Ільїної, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука та інших науковців. Проблемам державного регулювання аграрного сектору значну увагу приділяли: В. Андрійчук [1], О. С. Резнікова [2], О. В. Скидан [3], Л. В. Страшинська [4] та ін. Одним із чинників розвитку кризових явищ в аграрному секторі, що мають безпосередній вплив на забезпечення продовольчої безпеки, є неефективне державне регулювання, яке недостатньою мірою співвідноситься з сучасними умовами функціонування АПК, що і обумовлює необхідність подальшого дослідження проблем державного регулювання продовольчої безпеки України, в тому числі, і законодавчого регулювання.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів державного регулювання АПК, аналіз нормативно-правових актів, що регулюють сферу забезпечення продовольчої безпеки, виявлення проблем в законодавчому регулюванні та визначення напрямів їх вирішення. Основними завданнями є: визначити сутність поняття «державне регулювання АПК», розглянути основні завдання та інструменти, обґрунтувати необхідність законодавчого забезпечення продовольчої безпеки регіону, проаналізувати чинне законодавство в сфері забезпечення продовольчої безпеки, визначити основні проблеми в нормативно-правовому забезпеченні продовольчої безпеки країни, окреслити основні напрями його покращення.

Виклад основного матеріалу статті. Економічна теорія і практика свідчать, що одним з найбільш важливих суспільних важелів ринкової економіки є державне регулювання [4, с. 432], Вітчизняні та зарубіжні науковці зазначають, що без активної державної політики вирішити проблему забезпечення продовольчої безпеки неможливо. Державне регулювання визначають як процес, що забезпечується державними органами управління і є спрямованим на досягнення змін економічних ситуацій і явищ у заданому або необхідному напрямі [5, с. 168]. Як вважає В. Андрійчук, державне регулювання аграрної сфери являє систему економічних, фінансових, правових, організаційних і соціальних заходів, що здійснюються державою для ефективного і стабільного розвитку аграрного виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами [1, с. 56]. Отже, за допомогою комплексу правових, адміністративних та економічних важелів держава через законодавчі та виконавчі органи здійснює вплив на агропромисловий комплекс, соціальну сферу сільських територій і навколишнє природне середовище для забезпечення національних інтересів в продовольчій сфері.

Відповідно, основні напрями державного регулювання аграрної сфери можна представити у вигляді трьох основних блоків:

– в економічній сфері – підвищення ефективності функціонування вітчизняного агропромислового комплексу, розвиток ефективної соціально і екологічно орієнтованої економіки, що забезпечує гідний рівень життя населення, економію природних ресурсів, екологічну чистоту і конкурентоспроможність агропромислової продукції;

– в екологічній сфері – зменшення негативного впливу технологічних процесів на стан навколишнього середовища, збереження і відновлення природних екосистем, виробництво екологічно чистої продукції;

– в соціальній сфері – створення умов для розвитку сільських територій, забезпечення населення повноцінними та екологічно чистими продуктами харчування, посилення соціальної функції держави.

На думку Я. Л. Желай та Е. А. Кіреєвої, державне регулювання АПК має здійснюватися за допомогою набору інструментів, до яких слід віднести:

– бюджетні (фінансування сільгоспвиробництва, фінансування капітальних вкладень, субсидування процентних ставок, лізинг);

– податкові (податки, податкові пільги, спрощена система оподаткування, відстрочення податкових платежів);

– кредитні (сезонне, інвестиційне, іпотечне та вексельне кредитування);

– цінові (ринкові, контрольні й захисні ціни, товарні й закупівельні інтервенції);

– регулювання доходів (підвищення доходів сільського населення, декларування цін, еквівалентний міжгалузевий обмін);

– зовнішньоекономічні (нетарифне регулювання імпорту та заохочення експорту сільгосппродукції);

– соціальні (підвищення рівня життя, розвиток освіти на селі, медичне обслуговування, культурне обслуговування села);

– наукові (фундаментальні наукові дослідження, інноваційні програми розвитку АПК, підготовка фахівців) [6, с. 82].

Важливим складовим елементом в системі забезпечення продовольчої безпеки, який закладає основу для діючих інструментів державного регулювання АПК є правове регулювання, що здійснюється за допомогою різних правових норм – загальних і спеціальних законів та підзаконних актів.

Право на продовольче забезпечення закріплено в Конституції України, в якій людину, її життя, здоров'я та безпеку визначено найвищою соціальною цінністю та наголошено, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування.

Основи законодавчого забезпечення національної безпеки представлено в Законі України “Про основи національної безпеки України”, в ст. 7 якого визначено, що загрозою національної безпеки в економічній сфері є критичний стан з продовольчим забезпеченням населення. В ст. 8 основним напрямом державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері є забезпечення продовольчої безпеки [7]. На нашу думку, доцільним є визначення продовольчої безпеки в системі національної безпеки держави в якості самостійного елемента. В Стратегії національної безпеки України зафіксовано, що основними завданнями в забезпеченні продовольчої безпеки є врегулювання земельних відносин і раціональне землекористування, розвиток аграрного ринку та захист внутрішнього ринку від постачання неякісної та небезпечної продовольчої продукції. Проте, не зазначено, що значною загрозою продовольчій безпеці є сучасний стан розвитку сільських територій та економічна доступність продовольства, й, відповідно, завдання з даних напрямів не розроблено.

Офіційне визначення поняття представлено в Законі України “Про державну підтримку сільського господарства України”: продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності (п. 2.13 ст. 2) [8]. Ідентичне трактування представлено в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р. В цій же програмі визначені критерії продовольчої безпеки: достатність продовольчого споживання; доступність продовольчого споживання; продовольча незалежність.

Важливе практичне значення для оцінювання рівня продовольчої безпеки держави має Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання продовольчої безпеки”, якою затверджена методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки.

Ефективне функціонування АПК, як основи вирішення продовольчої проблеми, неможливе без прийняття відповідних заходів. В Законі України “Про державну підтримку сільського господарства України” визначаються основні засоби гарантування продовольчої безпеки України. Зокрема, встановлено порядок державного регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції: визначено об'єкти та правила цінового регулювання (ст. 3), регламентовано фінансову підтримку суб'єктів господарювання АПК (ст. 13), державну підтримку виробників продукції тваринництва (ст. 15), інші види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (ст. 17-2) [8].

Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” визначає, що забезпечення продовольчої безпеки можливе шляхом створення сприятливих економічних, політичних, організаційних, правових умов здійснення сільськогосподарського виробництва. Крім того, серед інших цілей встановлено комплексний

розвиток сільських територій та вирішення соціальних проблем на селі, що є запорукою забезпечення продовольчої безпеки. Проте, окремі положення цього закону є дещо декларативними, і тому необхідним є їх подальша деталізація.

Важливість даної проблематики знайшла своє відображення в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року “Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України”, в якому визначено основні напрями державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки держави. Можемо констатувати, що в якості пріоритетів не приділена увага такій складовій продовольчої безпеки як економічна доступність продовольства, адже для нашої держави саме ця складова є однією з найбільш проблемних.

В умовах сьогодення забезпечення продовольчої безпеки нерозривно пов'язано з виробництвом якісної та безпечної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Правове регулювання безпеки продуктів харчування здійснюється низкою законодавчих актів України, які мають важливе значення у визначенні правового порядку забезпечення безпечності та якості харчових продуктів і є ключовим правовим інструментом гарантування продовольчої безпеки. В умовах поширення використання ГМО необхідним є регулювання відносин щодо поводження з генетично модифікованими організмами в Україні для чого створене відповідне законодавче підґрунтя. Подальше вдосконалення нормативної бази з питань якості продукції ми вбачаємо в гармонізації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС.

Окремим блоком представлено законодавчі акти з регулювання аграрної сфери, які спрямовані на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, формування

продовольчого ринку для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольстві й нарощуванні її експортного потенціалу.

Узагальнення чинного законодавства в сфері забезпечення продовольчої безпеки України представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Нормативно-правові акти, які регламентують сферу забезпечення продовольчої безпеки (узагальнено автором)

Напрями регулювання	Нормативно-правові акти	Характеристика основних положень
1	2	3
Основи забезпечення національної безпеки країни	Конституція України	Встановлено основи законодавчого забезпечення національної безпеки.
	Закон України “Про основи національної безпеки України”	Визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Продовольча безпека розглядається як одна зі складових економічної безпеки.
	Стратегія національної безпеки України	До ключових завдань національної безпеки у внутрішній сфері визначено забезпечення продовольчої безпеки
Концептуальні законодавчі акти аграрного сектора України та забезпечення продовольчої безпеки	Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та села та АПК. Основною умовою агропромислового комплексу в продовольчого забезпечення країни народному господарстві”	Встановлено умови, зміст і межі пріоритетності розвитку соціальної сфери села та АПК. Основною умовою агропромислового комплексу в продовольчого забезпечення країни визначено високий рівень соціально-економічного розвитку села.
	Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.”	Визначено основні пріоритети державної аграрної політики та шляхи їх реалізації. Стратегічною ціллю державної аграрної політики є гарантування продовольчої безпеки держави.
	Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України”	Представлено основи державної політики щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки.
	Рішення РНБО України “Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України”	Визначено основні напрями державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки держави
	Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року”	Стратегія спрямована на формування ефективного, соціально спрямованого аграрного сектору економіки. Визначено шляхи забезпечення продовольчої безпеки держави

Продовження табл. 1

1	2	3
Визначення поняття	Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України”	Законодавче визначення поняття “продовольча безпека”
Оцінювання: – критерії	Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року	Сформульовано критерії продовольчої безпеки: достатність продовольчого споживання, доступність продовольчого споживання, продовольча незалежність
– показники	Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання продовольчої безпеки”	Затверджена методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки
Складові: – продовольчий резерв	Закони України “Про державний матеріальний резерв”, “Про державну підтримку сільського господарства України”, “Про державний бюджет України”, “Про здійснення державних закупівель”, Указ Президента України “Положення про Державне агентство резерву України”, Положення про Аграрний фонд та ін.	Регулювання функціонування продовольчого резерву. Визначено загальні принципи формування, розміщення, зберігання, використання, поповнення та освіження (поновлення) запасів державного матеріального резерву і врегульовано відносини в цій сфері. Визначено загальні основи функціонування Аграрного фонду.
– достатність	Наказ МОЗ України “Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії”, Концепція поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення	Визначено, що держава відповідальна за створення соціально-економічних умов, за яких людина може задовольнити свої потреби у повноцінному харчуванні, а також забезпечити дієву систему контролю і нагляду за якістю та безпекою харчових продуктів.
– доступність	Закон України “Про прожитковий мінімум”; Наказ “Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення”	Визначено, що прожитковий мінімум, встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень.
– якість та безпека продовольства	Закони України “Про безпечність та якість харчових продуктів”, “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”, “Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції”, “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, “Про захист прав споживачів”, “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні ГМО” та ін.	Відіграють провідну роль для визначення правового порядку забезпечення безпечності та якості харчових продуктів. Урегульовано права та обов’язки виробників і продавців продовольчих товарів, основи державного регулювання якості та безпечності харчових продуктів, виробництва та обігу харчових продуктів, а також інші відносини.

Новою віхою у законодавчому регулюванні продовольчої проблеми є затвердження програми діяльності Кабінету Міністрів України, прийнятої 11 грудня 2014 року. Окремим розділом виділено продовольчу політику та визначені окремі напрями з підготовки до проведення земельної реформи, удосконалення орендних відносин, підтримки та розвитку малого і середнього бізнесу на селі, стимулювання експорту вітчизняної продукції, що може слугувати позитивним сигналом до розуміння на вищому державному рівні важливості даної проблеми. Зокрема, пропонується розроблення та внесення змін в діючі законодавчі акти, які спрямовані на вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері володіння, розпорядження та використання земельних, лісових, водних та інших природних ресурсів; вдосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва; державна підтримка фермерських господарств, малих та середніх товаровиробників; залучення в організований аграрний ринок малих та самозайнятих форм господарювання; продовження дерегуляції підприємницької діяльності; гармонізація законодавства щодо безпеки харчової продукції із законодавчими актами ЄС; розробка Концепції розвитку сільських територій. Таким чином, в Україні започатковано формування нормативно-правової бази, спрямованої на забезпечення ефективної правової регламентації питань забезпечення продовольчої безпеки країни.

Забезпечення продовольчої безпеки регламентується цілою низкою законодавчих актів, однак при цьому немає цілісного нормативно-правового документа, в якому були б чітко визначені мета, завдання, суб'єкти та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки країни [2, с. 37]. Особливістю сучасного нормативно-правового забезпечення продовольчої безпеки є те, що більшість нормативно-правових актів мають загальний характер і не містять конкретних механізмів, за допомогою яких держава могла б ефективно впливати на процес забезпечення продовольчої безпеки.

Узагальнюючи все вище викладене, можемо виділити такі основні проблеми законодавчого забезпечення продовольчої безпеки: відсутність системного регулювання даного питання – правове регулювання продовольчої безпеки є здебільшого фрагментарним; відсутність практичних механізмів забезпечення продовольчої безпеки; обмеженість повноважень органів державної влади, що виконують окремі функції із забезпечення продовольчої безпеки, що може свідчити про відсутність комплексного бачення системи продовольчої безпеки. Відсутні визначення об'єктів і суб'єктів управління, їх функцій і завдань, методів управління, комплексні критерії та інтегровані показники оцінки ефективності державного регулювання системи продовольчої безпеки і в цілому система моніторингу виконання прийнятих стратегічних рішень. Це унеможливило здійснення ефективного управління в зазначеній сфері, викликає некерованість процесів розвитку, деструктивну конкуренцію між елементами системи за ресурси, безсистемний і нераціональний розподіл останніх [3]. Ця ситуація не відповідає вимогам сьогодення та потребує термінового вирішення, яке можливе прийняттям спеціалізованого законодавчого акту, який виправив би існуючі прогалини в регулюванні продовольчої безпеки.

Нажаль спроби законодавчо врегулювати питання забезпечення продовольчої безпеки наразі не завершилися: проект Закону “Про продовольчу безпеку України” (№8098) у 2005 році був відхилений, у зв'язку з великою кількістю зауважень, а прийнятий Верховною Радою України 22 грудня 2011 року закон не був підписаний президентом і наразі очікувати чергову спробу вирішити це питання навряд чи можливо.

Крім того, ініціювання процесів децентралізації вимагатиме посилення відповідальності в сфері забезпечення продовольчої безпеки на місцеві органи влади, в той же час законодавчо не визначено поняття продовольча безпека регіону, її критерії, показники, механізм забезпечення. А тому, в

межах реалізації концепції реформування місцевого самоврядування, потребує уточнення і законодавче визначення поняття продовольчої безпеки регіону.

Висновки. Отже, в представленому законодавчому полі даної проблеми в Україні відсутнє регулювання стратегічних питань забезпечення національної продовольчої безпеки, що не дозволяє комплексно та ефективно здійснювати забезпечення продовольчої безпеки на національному й регіональному рівні. Необхідність законодавчого регулювання продовольчої безпеки не викликає сумніву, адже відсутність системного бачення продовольчої безпеки не відповідає вимогам сьогодення та послаблює правову основу забезпечення продовольчої безпеки країни. Відтак, наразі необхідним є подальше напрацювання та систематизація законодавства в сфері продовольчої безпеки, зокрема, доречним було б прийняття спеціалізованого нормативного акту, який би регламентував правові, економічні й організаційні засади діяльності держави із захисту національних продовольчих інтересів і гарантування продовольчої безпеки.

Література:

1. Андрійчук В. Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В. Г. Андрійчук // *Економіка АПК*. – 2005. – № 5. – С. 52–63.
2. Резнікова О. С. Удосконалення механізму забезпечення продовольчої безпеки України / О. С. Резнікова // *Економіка АПК*. – 2010. – №5. – С.35-38.
3. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації / О. В. Скидан // *Електронне наукове фахове видання АМУ "Державне управління: удосконалення та розвиток"*. – 2010. – № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154>

4. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні / Л. В. Страшинська; под ред. Б. М. Данилишина; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К.: Профі, 2008. – 530 с.
5. Зіновчук Н. В. Екологічна політика в АПК : економічний аспект / Н. В. Зіновчук. – Львів : Львівський держ. Аграр. Ун-т, ННБК «АТБ», 2007. – 394 с.
6. Желай Я. Л. Державне регулювання розвитку АПК у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави / Я. Л. Желай, Е. А. Кіреєва // Кримський економічний вісник. – 2014. – № 2. – С. 80-82.
7. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV : із змінами та доп. станом на 05.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
8. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. : із змінами та доп. станом на 05.04.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

References:

1. Andriichuk V. H. Teoretyko-metodolohichne obgruntuvannia efektyvnosti vyrobnytstva / V. H. Andriichuk // Ekonomika APK. – 2005. – № 5. – S. 52–63
2. Reznikova O. S. Udoskonalennia mekhanizmu zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy / O. S. Reznikova // Ekonomika APK. – 2010. – №5. – S.35-38.
3. Skydan O. V. Prodovolcha bezpeka yak priorytet ahrarnoi polityky: problemy instytutsionalizatsii / O. V. Skydan // Elektronne naukove fakhove vydannia AMU "Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok". – 2010. – № 7. [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154>.
4. Strashynska L. V. Stratehiia rozvytku prodovolchoho rynku v Ukraini / L. V. Strashynska; pod red. B. M. Danylyshyna; NAN Ukrainy, Rada po vuvch. produkt. syl Ukrainy. – K.: Profi, 2008. – 530 s.

5. Zinovchuk N. V. *Ekolohichna politka v APK : ekonomichni aspekt / N. V. Zinovchuk. – Lviv: Lvivskiy derzh. ahrar. un-t, NNVK «ATB», 2007. – 394 s.*
6. Zhelai Ya. L. *Derzhavne rehuliuвання розвитку APK u konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky derzhavy / Ya. L. Zhelai, E. A. Kirieieva // Krymskiy ekonomichnyi visnyk. – 2014. – № 2. – S. 80-82.*
7. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV : iz zminamy ta dop. stanom na 05.03.2015 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.*
8. *Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 r. : iz zminamy ta dop. stanom na 05.04.2015 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.*

УДК 332.1:339.138

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ВЕЛИКОГО МІСТА

Пандас А. В.

Одеська державна академія будівництва та архітектури, Україна, Одеса

У статті розроблено методи аналізу й регулювання просторового розвитку великого міста, обґрунтовано рекомендації із комплексного проектування просторового і соціально-економічного розвитку великого міста, запропоновано механізми територіального розвитку поселень у зоні впливу великого міста.

В результаті дослідження обґрунтовано, що управління просторовим розвитком повинне враховувати інтереси різних локальних територіальних спільнот жителів та з цього приваду доцільний перехід до соціально орієнтованого типу управління.

Доведено, що управління просторовим розвитком міста повинно

ґрунтуватися на моделі соціально орієнтованого девелопменту локальних міських територій, що передбачає соціально-економічні, правові й організаційні механізми управління їх розвитком на основі партнерства різних економічних суб'єктів (місцевої влади, підприємців і населення) в інтересах розвитку локальних територіальних спільнот.

Ключові слова: просторовий розвиток, велике місто, міські території, приватно-суспільне партнерство, локальні територіальні спільноти, соціально орієнтований девелопмент.

Пандас А. В. Методы анализа и регулирования пространственного развития большого города / Одесская государственная академия строительства и архитектуры, Украина, Одесса

В статье разработаны методы анализа и регулирования пространственного развития крупного города, обоснованы рекомендации по комплексному проектированию пространственного и социально-экономического развития крупного города, предложены механизмы территориального развития поселений в зоне влияния крупного города.

В результате исследования обосновано, что управление пространственным развитием должно учитывать интересы различных локальных территориальных сообществ жителей и с этого приваду целесообразен переход к социально ориентированному типу управления.

Доказано, что управление пространственным развитием города должно основываться на модели социально ориентированного девелопмента локальных городских территорий, предусматривает социально-экономические, правовые и организационные механизмы управления их развитием на основе партнерства различных экономических субъектов (местных властей, предпринимателей и населения) в интересах развития локальных территориальных сообществ.

Ключевые слова: пространственное развитие, большой город, городские территории, частно-общественное партнерство, локальные

территориальные сообщества, социально ориентированный девелопмент.

Pandas A. V. Methods of analysis and management of spatial development of the big city / Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa, Ukraine

The paper developed methods for the analysis and control of the spatial development of a large city-based recommendations for integrated spatial planning and socio-economic development of a large city, the mechanisms of territorial development of settlements in the area of influence of a major city.

The study proved that the management of spatial development should take into account the interests of various local territorial communities and residents of the bait expedient transition to a socially-oriented type of management.

It is proved that the management of spatial development of the city must be based on the model of socially-oriented development of local urban areas, provides a socio-economic, legal and institutional arrangements for the management of their development through partnership of various economic actors (local authorities, businesses and the public) for the development of local territorial communities .

Keywords: spatial development, big city, urban areas, public-private partnerships, local territorial communities, socially-oriented real estate development.

Вступ. Сформована в період існування директивної економіки система соціалістичного планування міського простору, в основі якої лежали методи вертикального адміністративного управління (містобудування), виявилася невідповідною умовам вільного ринку. З появою приватної власності на нерухомість і включенням у ринковий оборот земельних ділянок потрібен був особливий механізм територіального розвитку, заснований на більш гнучких методах регулювання на муніципальному рівні.

Впроваджені в практику муніципального управління методи

місторегулювання пов'язуються переважно з організацією привабливих умов для здійснення нового будівництва й підвищення ефективності комерційного використання землі. Складається бізнес-орієнтована модель просторового розвитку, що викликає загострення проблем соціально-економічного характеру: незбалансованість змін у матеріальному й соціальному середовищі міста, точкову забудову територій, погіршення міського ландшафту, житлову сегрегацію, ускладнення проблем транспортної доступності й забезпеченості комунально-побутовою інфраструктурою окремих міських територій.

Необхідна розробка соціально орієнтованої моделі, що повинна враховувати інтереси місцевих спільнот, благоустрій яких стає головним критерієм ефективності просторового розвитку, що не досягається традиційними механізмами ринкового регулювання приватної інвестиційно-будівельної діяльності й вимагає розробки особливих методів і інститутів управління в межах окремих міських територій, обумовлених як містооблаштування.

Сучасні трактування просторового розвитку міста – результат тривалої еволюції поглядів представників різних наукових напрямків (економістів, соціологів, географів, інженерів-містобудівників, керівників), що формувалися протягом XVIII–XXI ст. Їх систематизація дозволяє виявити розходження в уявленнях про територіальний устрій, природу й основних суб'єктів просторового розвитку міст. Засновниками теорій просторового розвитку є А. Вебер, М. Вебер, У. Ізард, В. Кристаллер, В. Лаунхардт, А. Льош, Ф. Перру, Т. Паландер, Т. Райнер, Й. Тюнен та ін. Широке коло питань проблематики розвитку міст і міських поселень розробляли провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Б. Алаєв, М. М. Баранський, С. Дорогунцов, Ф. З. Заставний, Л. М. Корецький, В. М. Кубійович, В. В. Немченко, М. М. Паламарчук, О. В. Панухник, Л. Г. Руденко, В. Ф. Семенов, О. І. Шаблій, В. Шевчук, Л. Шостак тощо.

Мета статті та завдання. Обґрунтувати концепцію регулювання просторового розвитку великого міста на засадах соціально-орієнтованого підходу та удосконалити методи аналізу та регулювання просторового розвитку великого міста.

Виклад основного матеріалу. Найбільш важливі теоретичні положення (з погляду дослідження природи й сутності проблем просторового розвитку міста) можна представити в наступному виді:

- місто – це цілісний організм, що представляє єдність матеріального й соціального простору життєдіяльності міської громади, структурна неоднорідність якої проявляється у вигляді диференціації внутріміських територій;

- просторовий розвиток являє собою циклічний процес, викликаний суперечливими наслідками перетворень у соціокультурному або матеріальному середовищі, суб'єктами якого виступають населення, власники нерухомості (включаючи власників земельних ділянок), забудовники, місцеві органи влади, об'єднані інтересами спільного проживання й ведення бізнесу в границях локальних міських територій – ЛМТ (рис. 1).

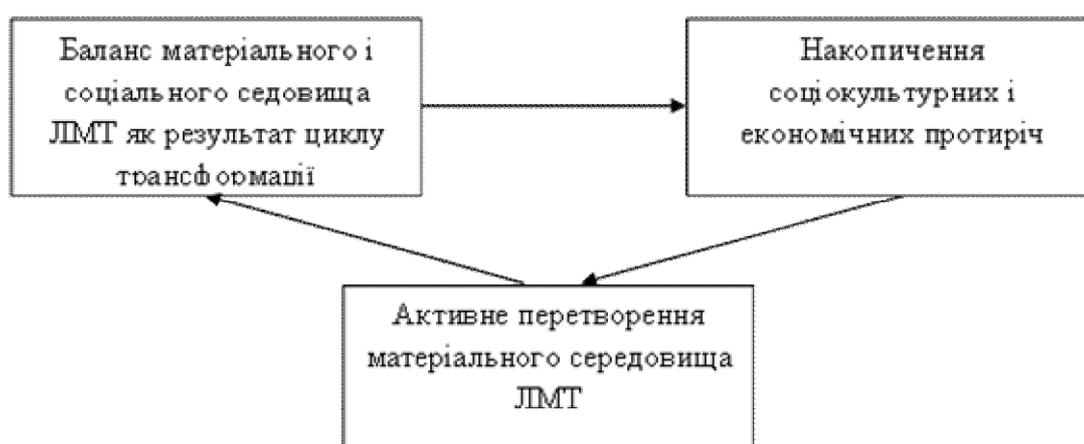

Рис. 1. Цикл просторового розвитку локальних міських територій

Досягнення збалансованості матеріального й соціального середовища локальної міської території вимагає глибокого дослідження специфіки

відносин, що складаються між інвесторами, забудовниками, власниками земельних ділянок, населенням і органами місцевого самоврядування, і вибору адекватних ринковим умовам методів і інструментів регулювання взаємин основних суб'єктів просторового розвитку.

Підходи до регулювання просторового розвитку в муніципальному управлінні мають принципові розходження. Концепція адміністративно-регулятивної ролі органів місцевого самоврядування зародилася наприкінці XIX сторіччя у зв'язку з ростом конкуренції в міському землекористуванні. У своїй фундаментальній праці «Будівельне право як фактор міського землевпорядження» класик економічної науки початку XX століття М.Д. Загряцков відзначає, що регулювання будівельної діяльності й використання земельних ділянок почало здійснюватися на основі норм будівельного права, коли «виникла неминучість різних форм втручання публічної влади у вільну гру економічних сил» [1, с.236]. Надалі методи адміністративного регулювання вибудовувалися відповідно до прийнятої концепції просторового розвитку: містобудування (централізована економіка) – місторегулювання (ринкова економіка) – містовлаштування (соціально орієнтована економіка). Їм відповідають директивно-адміністративний, бізнес-орієнтований і соціально-орієнтований підходи, принципові розходження між якими представлені в табл.1.

Таблиця 1

Співвідношення основних характеристик різних підходів до просторового аналізу й регулювання

Основні характеристик и підходів	Підходи до просторового аналізу й регулювання		
	Директивно-адміністративний	Бізнес-орієнтований	Соціально-орієнтований
Концептуальна основа	Містобудування	Місторегулювання	Містовлаштування
Суб'єкти аналізу й регулювання	Інститути державного планування; відомчі органи планування	Територіальні (регіональні й місцеві) органи влади й бізнес-структури	Територіальні органи влади, представники бізнесу, представники населення

Характер взаємодії суб'єктів економічної діяльності	Директивний строго регламентований характер взаємодії; економічні суб'єкти не самостійні; прийняття рішень в результаті множини погоджень	Строго не регламентована взаємодія самостійних економічних суб'єктів, регульоване правовими нормами, загальними для всіх учасників	Приватно-державне партнерство; взаємодія влади, бізнесу, населення із приводу благоустрою ЛМТ – соціального девелопменту ЛМТ
Методи аналізу	Метод функціонального зонування території; методи соціального й інженерно-технічного нормування міського простору; інженерно-архітектурний аналіз фізичної можливості й народногосподарської ефективності розміщення продуктивних сил	Методи аналізу варіанту найкращого й найбільш ефективного використання нерухомості на основі оцінки ринкової вартості земельної ділянки; методи аналізу комерційної ефективності інвестиційних проектів	Методи аналізу змін умов життєдіяльності територіальних громад під впливом економічних (інвестиційно-будівельної діяльності й ринку нерухомості) і соціокультурних факторів
Основні методи й документи регулювання	Галузеві, територіальні (регіональні, міські) плани економічного розвитку; документи територіального планування (генеральні плани)	Правила землекористування й забудови; документи планування територій	Потрібна розробка методів територіального проектного управління, заснованих на партнерстві влади, бізнесу й населення

Сьогодні в українській практиці муніципального управління просторовим розвитком переважають методи регулювання в логіці містобудування й частково місторегулювання. Вони пов'язують регулювання міського розвитку з інвестиційно-будівельною діяльністю, якій приділяється вирішальна роль у досягненні цілей генеральних планів міст. Розвиток пов'язується зі створенням нових об'єктів нерухомості, освоєнням незайнятих і не обтяжених правами інших осіб земельних ділянок, тобто зводиться лише до однієї з його характеристик – росту. Інші складові розвитку (зміни й поліпшення) фактично ігноруються.

У результаті міський простір починає зазначати дисбалансу, що підсилюється, між запитами населення й господарюючих суб'єктів, з одного боку, і можливостями їх задоволення за рахунок будівництва нових і зміни

існуючих матеріальних об'єктів, з іншого боку. Як наслідок, підсилюється нерівномірність розподілу об'єктів загального користування, просторова диференціація локальних територій як місць життєдіяльності, виникають специфічні проблеми розвитку міст.

Результати статистичних спостережень і експертних оцінок, проведених Міжнародним банком реконструкції й розвитку, Міжнародною організацією праці, іншими організаціями й агентствами ООН (у рамках «Програми по населених пунктах – Хабітат», програм надання допомоги в реконструкції й розвитку, програми дій на 21 століття «Адженда-21»), дозволили виявити наступні проблеми просторового розвитку міст:

– соціальні й екологічні проблеми (просторова сегрегація населення, низька забезпеченість житлом, низька доступність житла, спадна «ринкова фільтрація» і утворення районів-нетрів й ін.);

– економічні проблеми (агресивний ріст земельної ренти, спекуляція на ринку нерухомості, нерентабельність соціально значимих будівельних проектів, неадекватна оцінка нерухомості для цілей оподаткування, невідповідність між обмеженими можливостями інвесторів-забудовників і завданнями розвитку міських територій);

– проблеми просторової організації міста (територіальна нерівномірність розміщення інвестиційного капіталу, недостача територій для суспільних і адміністративних цілей, надлишковий тиск на локальні об'єкти інфраструктури, ефект негативного сусідства, невпорядкованість загальної планувальної структури, точкова забудова).

Використовувані методи управління просторовим розвитком міста, здійснювані в рамках бізнес-орієнтованого й директивно-адміністративного підходів, тільки підсилюють дані проблеми, переводять їх у розряд перманентних явищ міського життя.

Органи влади надають високий ступінь свободи інвесторів: у виборі території для організації бізнесу, у виборі варіантів використання земельних

ділянок і техніко-економічних параметрів створюваних об'єктів нерухомості. Узгодження проекту будівництва передбачає його перевірку тільки на відповідність ДБН і видам допустимого використання земельної ділянки, граничних норм навантаження на неї. Соціальні результати – ріст зайнятості, підвищення доступності послуг, зручність територій загального користування, підвищення життєздатності місцевих громад – розглядаються в якості зовнішнього, супутнього ефекту приватного інвестиційного проекту. Злободенно звучить висловлення класика муніципальної справи Френкеля З.Г.: «дохідні будинки будуються переважно такими домовласниками, які зовсім не думають у них жити. Вони не думають і не піклуються про загальний план і зручність життя конкретної території, не пристосовують свої будинки до всіх особливостей місця» [2, с.109].

Вирішення даного протиріччя, на нашу думку, передбачає перехід до соціально орієнтованого підходу в організації просторового планування. Це викликає необхідність уточнення методики дослідження, методів аналізу просторового розвитку, моделювання процесів освоєння й функціонування міських територій.

Методи виділення окремих елементів міського середовища й окремих міських територій, засновані на принципах функціональної спеціалізації підприємств, диференціації земельної ренти й видів землекористування, виділення каркасу й тканини міського простору, зручності адміністративного управління, архітектурно-планувальної єдності об'єктів капітального будівництва, не відповідають завданням сучасних досліджень. Потрібна розробка й впровадження нових методів районування території міста, класифікації територій, проведення границь територій відповідно до принципів організації соціального життя, врахування інтересів територіальних громад у границях локальних міських територій.

Відповідно до цього повинне змінитися уявлення про характер планування міського простору. Раніше планувальна структура генплану

передбачала стабільність функціонування територій, «будівельну закінченість», адекватність створюваних матеріальних об'єктів (житлових будинків, установ, доріг, комунікацій) зовнішньому й внутрішньому середовищу мікрорайону на всьому горизонті планування. [3, с.22] Однак необхідно враховувати, що міський простір являє собою живий організм, а не сукупність матеріальних об'єктів. Соціуму повинна приділятися провідна роль, оскільки поява нових соціально-економічних інтересів місцевих жителів, нових потреб, зміни в умовах ведення бізнесу визначають в остаточному підсумку форми найбільш ефективного використання вільних земельних ділянок, старіння й появу нових матеріальних об'єктів.

Диференціація міських територій є результатом нерівномірності в розвитку окремих територій, як у просторовому, так і в часовому відношенні. У дослідженнях соціально-економічних закономірностей організації міського простору застосовуються наступні терміни: «локальне соціально-територіальне утворення» (ЛСТУ), «територіально-просторове співтовариство» (ТПС), «містобудівний район», «територіальне сусідство», «територіальне громадське самоврядування» (ТГС), «території громад» (Community Areas) і інші.

Локальна міська територія – це локальне територіальне співтовариство людей (громада), об'єднаних інтересами повсякденної життєдіяльності (трудової міграції, комунально-побутового обслуговування, придбання споживчих товарів і послуг з місця) і спільного проживання, що характеризується наступними ознаками:

- відчуття місцевим населенням приналежності до даної території, місцю, що люди вважають своїм;
- наявність локальних центрів – місць зосередження життєзабезпечуючих об'єктів обслуговування в житловому середовищі, центрів притягання місцевих жителів;
- наявністю в місцевих жителів і м'ягтників мігрантів схожих

- інтересів, переваг, звичок із приводу використання даної території;
- наявністю специфічних, характерних для даної локації, проблем просторового розвитку;
 - особливою, незведеною до кількісних технічних і економічних показників, роллю інвестиційно-будівельної діяльності в зміні характеру сприйняття населенням його міського оточення.

Дані ознаки вказують на можливість застосування різних критеріїв для виділення локальних міських територій як об'єкту управління змінами (девелопменту): ареал впливу інвестиційно-будівельної діяльності на територію, характер активності інвесторів, зміни в доступності соціально-значимих послуг і ін.

Границі ЛМТ можуть не збігатися із границями мікрорайонів, адміністративно-територіальними границями муніципалітетів, правовими (містобудівними) зонами, оскільки останні як головний правовий інститут місторегулювання опираються на функціональне зонування генплану, розглядають міський простір як сукупність земельних ділянок, не враховують соціальних аспектів функціонування місцевих громад. [4, с. 65]

Просторове планування на основі соціально орієнтованого аналізу локальних міських територій пов'язане з необхідністю використання наступних критеріїв їх виділення: за ареалом впливу інвестиційно-будівельної діяльності на територію; за характером активності інвесторів-забудовників; по змінах у доступності соціально-значимих послуг і локалізації об'єктів притягання; по змінах у соціальному складі жителів і їх переваг із приводу благоустрою місця проживання й ін.

Відповідно до цього соціально орієнтовані дослідження просторового розвитку міста (дослідження в рамках концепції містовлаштування) повинні проводитися з використанням наступних методів аналізу:

- картографічний аналіз (візуальне порівняння, аналіз концентрації, побудова ізоліній, виявлення локальних центрів) інвестиційно-

- будівельної діяльності, попиту та пропозиції на різних сегментах ринку житлової нерухомості (первинному й вторинному ринках), переваг і звичок жителів локальної міської території по місцю;
- конометричний аналіз (розрахунок середніх величин і структури даних, аналіз рядів динаміки, кореляційно-регресійне моделювання) активності інвестиційно-будівельної діяльності, її впливу на соціальні зміни в ареалах впливу нового будівництва й у границях локальних міських територій;
 - соціологічний аналіз (інтерв'ювання експертів, анкетування й панельне обстеження жителів) бажаності інвестиційно-будівельної діяльності в границях локальної міської території;
 - кваліметричний аналіз (ранжирування локальних міських територій по привабливості покупки житла для цілей проживання й інвестування коштів);
 - безпосереднє спостереження впорядкованості існуючої забудови й нового будівництва в неблагополучних локаціях (у відношенні естетичного, архітектурно-планувального, сегрегаційного впливу точкової забудови).

На відміну від інструментарію містобудівного інженерно-технічного аналізу й аналізу найкращого й найбільш ефективного використання земельної ділянки (використовуваних у ході ринкового супроводу індивідуальних інвестиційних проектів) такий інструментарій дозволяє досліджувати закономірності просторового розвитку міста з урахуванням асинхронності соціальних і матеріальних змін на міських територіях (сукупностях освоєних і незасвоєних земельних ділянок) і виробити рекомендації з девелопменту локальних міських територій.

Соціально орієнтовані дослідження просторового розвитку міста повинні включати наступні етапи аналізу й планування міського розвитку:

- 1) визначення границь ЛМТ на основі виявлення локальних

співтовариств людей, об'єднаних інтересами повсякденної життєдіяльності й спільного проживання в умовах ринку й свободи здійснення інвестиційно-будівельної діяльності;

2) аналіз і моделювання окремих елементів ринку житла ЛМТ, спрямовані на виявлення специфічних потреб населення й бізнесу в наявності тих або інших об'єктів міських послуг і суспільно значимих об'єктів нерухомості;

3) визначення точних характеристик місця розташування бажаних об'єктів нерухомості (критерієм оптимального розміщення повинне виступати підвищення привабливості всієї території для проживання).

Більшість сучасних досліджень відзначають нерівномірність просторового регіонального розвитку, викликану специфікою розподілу інвестиційних ресурсів. [5, с.68]

Лідерами інвестицій останніх років є великі міста й міські агломерації (Київ, Харків, Одеса й ін.), а також великі економічно розвинені регіони, серед яких виділяється Причорноморський регіон.

Однак концентрація інвестиційних ресурсів в адміністративних центрах не є достатньою умовою для рівномірного розвитку регіону. Дане протиріччя виникає також у внутріміському просторі, що веде до порушення рівної доступності населення до основних соціальних благ, порушення соціального середовища й дисбалансу факторів розвитку внутріміських територій.

Крім того, об'єкти капітального будівництва, що виникають у результаті інвестиційно-будівельної діяльності, становлять незначну частку стосовно існуючого фонду нерухомості.

Існуючий фонд нерухомості піддається змінам як під впливом інвестиційно-будівельної діяльності, так і факторів попиту та пропозиції на вторинному ринку нерухомості, між якими існує взаємозв'язок. В практиці муніципального управління просторовим розвитком переважають методи,

пов'язані з дослідженням інвестиційного потенціалу, інвестиційної привабливості, інвестиційного клімату, але не враховуються зміни, що відбуваються на ринку існуючої нерухомості в границях локальних територій.

Дослідження будівельної галузі дають тільки загальну картину, не відображають особливостей просторової організації, потреб людей у границях локальних міських територій. Ступінь взаємозв'язку нового будівництва й існуючого фонду нерухомості не враховуються. Будівельна діяльність по-різному впливає на привабливість об'єктів нерухомості на вторинному ринку.

Можна виділити чотири типи локальних міських територій, що різняться за характером інвестиційної експансії й зміни комфортності проживання (збільшення доступності й різноманіття послуг, об'єктів міського середовища й територій загального користування) (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл різних ЛМТ великого міста по категоріях просторового розвитку

Категорії ЛМТ	Індикатори ринку житла по сегментах	
	первинний	вторинний
ЛМТ, що розвиваються, із високою інтенсивністю нового будівництва Освоєння територій під нове будівництво поліпшує соціальну ситуацію, підвищує доступність об'єктів міського середовища, престижність проживання в районі	Ріст цін Висока обіговість	Ріст цін Низька обіговість
Забудовані ЛМТ із обмеженою інтенсивністю нового будівництва Активна інвестиційна експансія на обмежених територіях приводить до конкуренції об'єктів будівництва між собою, при цьому загальна привабливість району для проживання підвищується	Падіння цін Низька обіговість	Ріст цін Низька обіговість
Потенційно депресивні ЛМТ переважно старіючого житлового фонду Ресурси території для спільного проживання нового населення вичерпані, нове будівництво знижує привабливість району, як для місцевих жителів, так і для потенційних покупців у нових будинках	Падіння цін Висока обіговість	Падіння цін Висока обіговість

<p>Забудовані ЛМТ, піддані активній реструктуризації характеру землекористування Інвестиційно-будівельна діяльність ведеться на шкоду постійним жителям ЛМТ, відвойовує життєвий простір у сформованого місцевого співтовариства, сприяє дефіциту локальних ресурсів</p>	<p>Ріст цін Висока обіговість</p>	<p>Падіння цін Низька обіговість</p>
---	--	---

Важливо підкреслити, що ціна не є єдиним критерієм виділення локальних міських територій. Вона служить інтегральним показником, що відображає індивідуальні переваги економічних суб'єктів.

Методика аналізу просторового розвитку ґрунтується на застосуванні сукупності наступних економіко-статистичних інструментів:

- 1) статистичні методи аналізу, кваліметрії й ГІС у завданнях первинного класифікаційного розподілу міського ринку нерухомості;
- 2) методи збору й первинної обробки даних про ринок нерухомості – налагодження моніторингу;
- 3) просторово-топологічний аналіз границь локальних міських територій;
- 4) ГІС аналіз територіальної організації різних підсистем соціального, інженерного, комунально-побутового обслуговування й розміщення суспільно значимих об'єктів у локальних міських територіях;
- 5) кореляційно-регресійний аналіз залежності цін і інших ринкових показників житла від показників локального розташування різних об'єктів нерухомості в границях певної локальної міської території.

Виділення локальних міських територій здійснюється на основі наступних критеріїв: інтенсивності соціальних змін, обумовлених інтересом населення до житлової нерухомості (що супроводжується значними змінами попиту та пропозиції на ринку житла, коливаннями цін), активності інвестиційно-будівельної діяльності на території й привабливості первинного ринку житла для потенційних покупців ззовні.

Кожний тип локальної міської території відрізняється індивідуальними особливостями розвитку, обумовленими потребами й платоспроможністю локального соціуму.

На основі робочої карти-схеми визначаються місця розміщення й техніко-економічні параметри будівництва або реконструкції житла й об'єктів культурно-побутового призначення (дитячих садків, шкіл, магазинів).

Перехід до соціально орієнтованого типу управління просторовим розвитком повинен супроводжуватися зміною методів регулювання, пов'язаних з необхідністю задоволення інтересів місцевих громад у границях локальних внутріміських територій.

Основними існуючими видами девелопменту є: підготовка земельної ділянки; будівництво на замовлення; будівництво для власних потреб; спекулятивна купівля-продаж нерухомості й т.д.

Девелопмент міських територій – це особливий метод і технологія управління просторовим розвитком локальних міських територій, в основі якого лежить принцип участі різних зацікавлених суб'єктів (стейкхолдерів) – влади, підприємців-забудовників, власників земельних ділянок, представників інтересів локальних територіальних співтовариств (користувачів об'єктів капітального будівництва, споживачів послуг об'єктів нерухомості, власників існуючих об'єктів нерухомості).

Інтерес інвестора полягає в отриманні прибутку. Інтерес соціуму локальної міської території – у підвищенні комфортності проживання, у відповідальному використанні локальних ресурсів. Перетворення з нерухомістю в границях локальної міської території повинні розглядатися не як інвестиційний проект розвитку одиної земельної ділянки, а як проект девелопменту, при якому досягається зручність для всіх жителів, а не тільки для будівельних компаній, які часто після завершення будівництва, втративши комерційний інтерес, залишають локальну міську територію, і нових власників нерухомості, які прагнуть оволодіти обмеженими ресурсами локальної міської території на шкоду іншим жителям.

Механізм регулювання девелопменту локальної міської території

передбачає, що девелопер як приватний підприємець повинен представляти інвестиційний проект в органи влади місцевого самоврядування на узгодження з наступними документами благоустрою: стратегією просторового розвитку, оперативним планом просторового розвитку, картою-схемою планованих змін локальної міської території, а при необхідності коректувати техніко-економічні параметри планованих до будівництва об'єктів.

Оперативний план буде спиратися на стратегію розвитку локальної міської території, що повинна зайняти особливе місце в системі основних типів стратегій економічного розвитку місцевої громади (стратегій облаштованості території, розвитку людських ресурсів і підтримки підприємництва).

Метою стратегії повинне стати і поліпшення ландшафту й архітектурного вигляду населеного пункту, і створення комфортних умов для розвитку людського капіталу, і збільшення привабливості території для ведення приватного бізнесу, залучення інвестицій. При цьому повинна досягатися така зміна в просторовій організації, яка б забезпечила найбільш широкому колу місцевих жителів і зовнішніх користувачів локальної міської території рівні можливості скористатися суспільними благами і їх рівну якість.

Основними принципами розробки стратегії розвитку й оперативного плану розвитку локальної міської території, є максимальне «залучення населення в прийняття рішень», відповідальність за ухвалені рішення перед майбутніми поколіннями, досягнення життєздатності місцевих громад.

Технологія регулювання просторового розвитку за допомогою девелопменту локальної міської території передбачає визначення складу учасників девелопменту, з'ясування їх інтересів, розподіл ролей, закріплення за ними міри відповідальності за використання місцевих ресурсів, розробку організаційно-економічного механізму управління розвитком локальної

міської території й організаційно-економічного механізму взаємодії учасників інвестиційного проекту.

Організаційний механізм управління розвитком ґрунтується на принципі партнерства учасників, що представляють різні інтереси (інвесторів, власників земельних ділянок, влади, жителів).

Економічний механізм передбачає співвіднесення в рамках оцінки інвестиційного проекту його комерційної ефективності (оцінка привабливості реалізації проекту для самого ініціатора проекту) і суспільної ефективності (оцінка привабливості реалізації проекту для всіх суб'єктів локальної міської території), виявлення способів підтримки суспільно значимих, але комерційно неефективних проектів, оцінку всіх можливих ризиків.

Регулювання поведінки приватних компаній можливо забезпечити шляхом створення при обов'язковій участі органів місцевої влади організаційно-економічного механізму взаємодії учасників кожного інвестиційного проекту. Основою регулювання є оперативний план розвитку й карта-схема планованих просторових змін локальної міської території.

Висновки. Просторовий розвиток ґрунтується на розумінні міста як єдності матеріального й соціального простору життєдіяльності міської спільноти, зміни в кожному з яких можуть бути ініційовані представниками різних груп інтересів (органів управління, інвесторів, забудовників, власників земельних ділянок, населення й ін.), що веде до необхідності розробки механізмів узгодження й регулювання їх взаємодії в границях локальних міських територій.

В результаті дослідження обґрунтовано, що управління просторовим розвитком не зводиться до механізмів регулювання діяльності великих інвесторів-збудовників. Воно також повинне враховувати інтереси локальних територіальних спільнот жителів, соціальний простір яких

змінюється в результаті інвестиційно-будівельної діяльності, супроводжуваної суперечливими наслідками. З погляду розходжень у застосовуваних методах регулювання відносин влада-бізнес-населення виділено наступні типи управління: директивно-адміністративний тип – містобудівний підхід; бізнес-орієнтований тип – місторегулювання; соціально орієнтований тип – містоустрій. Обґрунтовано, що з позицій задоволення інтересів територіальних спільнот доцільний перехід до соціально орієнтованого типу управління.

Асинхронність змін у матеріальному й соціальному середовищі веде до диференціації міського простору (появи стагнуючих і швидкорозвинених, благополучних і депресивних територій). Виділення цих просторових утворень (локальних міських територій) як об'єктів управління необхідно у зв'язку з тим, що їх границі не збігаються ані з існуючим внутріміським адміністративно-територіальним поділом, ані з функціональними зонами генплану, ані з кадастровими границями земельних ділянок. Границі локальної міської території визначаються тісними соціально-економічними взаємозв'язками основних економічних суб'єктів, об'єднаних інтересами місця – спільного проживання, трудової діяльності, ведення бізнесу, організації дозвілля, що утворюють локальний соціум; виділення як основного об'єкту керуючого впливу з боку органів місцевого самоврядування саме локальних міських територій, а не існуючих територіальних одиниць (кварталів, мікрорайонів, муніципальних районів), дозволяє здійснювати регулювання інвестиційно-будівельної діяльності з урахуванням диференціації соціального міського простору.

Обґрунтовано, що управління просторовим розвитком міста повинне ґрунтуватися на моделі соціально орієнтованого девелопменту локальних міських територій, що передбачає соціально-економічні, правові й організаційні механізми управління їх розвитком на основі партнерства різних економічних суб'єктів (місцевої влади, підприємців і населення) в

інтересах розвитку локальних територіальних спільнот.

Методи девелопменту локальних міських територій, як соціально орієнтованої моделі регулювання просторового розвитку, принципово відрізняються від девелопменту нерухомості, спрямованого на досягнення комерційної вигоди, пов'язаної з використанням вільних земельних ділянок, що супроводжується точковою забудовою й викликає ряд соціальних проблем (посилення диференціації соціального простору, зростаючу ринкову фільтрацію житла й ін.). Девелопмент локальних міських територій пов'язаний з перетворенням як вільних, так і забудованих ділянок, спрямований на поліпшення умов спільного проживання всіх членів локального співтовариства.

Література:

1. Загряцков М. Д. Земельная политика городского самоуправления в Германии. Строительное право, как фактор городского землеустройства. Т.1 / М. Д. Загряцков. – М.: Тип. «Культура», 1913. – 518 с.
2. Франкель З. Г. Основы общего городского благоустройства / З. Г. Франкель. – М.: Изд-во Главного управления коммунального хозяйства НКВД, 1926. – 202 с.
3. Кузнецов С. Г. Територіальне планування і розвиток міст / С. Г. Кузнецов, І. І. Ананян, Л. М. Богак. – Донецьк: Норд-Пресс, 2008. – 335 с.
4. Богуцький В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / В. Богуцький // Управління сучасним містом. – 2002. – № 7-9 (7) – С. 63 – 67
5. Бочаров Ю. П. Производство и пространственная организация городов / Ю. П. Бочаров, Г. И. Фильваров. – М.: Стройиздат, 1987. – 255 с.

References:

1. Zagryatsky M. D. Land policy of municipal government in Germany: With an appendix 8 plans. Construction Law, as a factor of urban land. T. 1 / M. D. Zagryatsky. – M.: Type. "Culture", 1913. – 518 p.

2. Frankel Z. G. *Fundamentals of general urban improvement* / Z. G. Frankel. – M.: Publishing House of the Main Directorate of Public Utilities of the NKVD, 1926. – 202 p.
3. Kuznetsov S. G. *Teritorialne planuvannya i rozvitok mist* / S. G. Kuznetsov, I. I. Ananyan, L. M. Bogak. – Donetsk: Nord-Press, 2008. – 335 p.
4. Bogutsky B. *Strategichne planuvannya sotsialno-ekonomichnogo rozvitku administrativno-teritorialnih odinit* / V. Bogutsky // *Upravlinnya Suchasnyj mistom.* - 2002. – № 7-9 (7) – P. 63 - 67
5. Bocharov Y. P. *Production and spatial organization of the cities* / Y. P. Bocharov, G. I. Filvarov. – M.: Stroyizdat, 1987. – 255 p.

УДК: 336.711.65

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

доктор економічних наук, професор, Швець Н. Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна,
Чернівці

В представленій науковій статті автором обґрунтована необхідність формування нових, сучасних, адаптованих до вимог економічних реалій теоретико-методологічних засад здійснення банківського нагляду в Україні. У статті досліджено світові та вітчизняні тенденції у функціонуванні системи нагляду за діяльністю банківських установ, виокремлено окремі недоліки та прорахунки у діяльності міжнародних і національних органів банківського нагляду та, на основі цього, сформовано конструктивні пропозиції з реформування теоретико-методологічних підвалин сучасного банківського нагляду України.

Ключові слова: банк, банківська діяльність, банківський нагляд, Національний банк України, Базельський комітет з питань банківського нагляду.

доктор экономических наук, профессор, Швец Н. Р. Теоретико-методологические основы современного банковского надзора / Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы

В представленной научной статье автором обоснована необходимость формирования новых, современных, адаптированных к требованиям экономических реалий теоретико-методологических основ осуществления банковского надзора в Украине. В статье исследованы мировые и отечественные тенденции в функционировании системы надзора за деятельностью банковских учреждений, выделены отдельные недостатки и просчеты в деятельности международных и национальных органов банковского надзора и, на основе этого, сформированы конструктивные предложения по реформированию теоретико-методологических основ современного банковского надзора Украины.

Ключевые слова: банк, банковская деятельность, банковский надзор, Национальный банк Украины, Базельский комитет по банковскому надзору.

Doctor of Economics, Professor, Shvets N. R. Theoretical and methodological foundations of modern banking supervision / Chernivtsi University, Ukraine, Chernivtsi

The necessity of new, modern, adapted to the requirements of the economic realities theoretical and methodological bases of banking supervision implementation formation in Ukraine is justified by the author. The global and national trends in the functioning of the banking supervision system are investigated in the article. Some flaws and shortcomings in the action of international and national supervisory authorities are selected. The constructive proposals of the theoretical and methodological foundations of modern banking supervision in Ukraine are proposed.

Key words: bank, banking, banking supervision, the National Bank of Ukraine, the Basel Committee of Banking Supervision.

Вступ. Нові виклики сучасності ставлять перед системою банківського нагляду нові та складніші завдання, що потребують негайного вирішення. Особливо це стосується вітчизняної системи банківського нагляду, оскільки таких потрясінь, яких зазнала банківська система України в останні декілька місяців, вона, мабуть, не знала за всю новітню історію нашої держави. А тому існуючі теоретико-методологічні підвалини здійснення нагляду за діяльністю банківських установ в Україні вимагають масштабного перегляду та внесення відповідних корекцій і правок.

Формулювання мети статті та завдань. Саме поняття банківського нагляду у науковців завжди викликає широкі дискусії, оскільки ефективна система банківського нагляду повинна передбачати таку межу жорсткості, яка б дозволила банківським установам бути комерційно незалежними, але при цьому не загрожувала би нормальному розвитку економічних відносин в державі. Віднаходження цієї межі завжди і являється найскладнішим завданням, в основі якого і лежать власне фундаментальні теоретико-методологічні засади формування та функціонування системи банківського нагляду в кожній окремо взятій державі. Зрозуміло, що зі зміною зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку національної банківської системи буде змінюватися і національна система нагляду за діяльністю банківських установ. Але при цьому необхідно обов'язково пам'ятати про глобалізм банківської діяльності і враховувати це при формуванні власних правил здійснення банківського нагляду шляхом включення міжнародних стандартів, що розробляються на світовому рівні. Отже, основною метою даного наукового дослідження являється перегляд сучасних домінуючих теоретико-методичних засад здійснення банківського нагляду в Україні та світі й формування пропозицій щодо адаптації їх до сучасних викликів через

виявлення недоліків і «вузьких місць» системи банківського нагляду України.

Виклад основного матеріалу статті. В результаті авторського дослідження теоретичних домінантів банківського нагляду виявлено, що ефективність існування банків як фінансових посередників пояснюється теорією фінансового посередництва, що пройшла багато етапів своєї еволюції і відображена в дослідженнях багатьох науковців, серед яких можна виділити Дж. Герлі, Р. Голдсмита, Р. Левіна, А. Пігу, Дж. Штігліца, Й. Шумпетера. Згідно цих класичних досліджень необхідність і доцільність банківського нагляду та регулювання пояснюється ефектом довготривалих стосунків і теорією делегованого моніторингу, які визначають вимоги держави до мінімального розміру банківського капіталу та необхідність захищати інтереси вкладників і кредиторів банку. Саме ці функції і покликаний здійснювати банківський нагляд як підсистема державного регулювання банківської діяльності.

Окрім того, результатом аналізу понять і категорій зі сфери банківського нагляду стало твердження, що терміни “банківське регулювання”, “банківський нагляд” і “банківський контроль” — це різні види діяльності державних органів банківського регулювання та нагляду щодо забезпечення стабільності й надійності функціонування банків, які є взаємопов’язаними та взаємозалежними і доповнюють один одного з метою формування цілісної логічної системи державного нагляду та регулювання банківської системи. Хоча існують певні розбіжності в поглядах науковців на категорії «банківське регулювання» та «банківський нагляд» доцільно використовувати у дослідженнях законодавчо встановлені визначення даних понять.

Згідно чинного вітчизняного законодавства метою банківського нагляду в Україні є забезпечення стабільності банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. При цьому наглядова діяльність

Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог Закону України "Про банки і банківську діяльність" щодо здійснення банківської діяльності.

Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.[1]

Необхідність посилення взаємозв'язку між наглядовими органами внаслідок поширення міжнародної фінансової діяльності банків у деяких країнах Європи привела до створення єдиного державного наглядового органу (Управління з нагляду за сектором фінансових послуг), що регулює та контролює діяльність різних фінансових секторів (модель єдиного нагляду). В інших країнах, де також спостерігаються нові ринкові тенденції, розширені повноваження центральних банків у здійсненні наглядової діяльності та створені спеціальні структурні підрозділи, відповідальні за координацію взаємодії між різними наглядовими органами (секторна модель нагляду). У ряді країн використана модель «двох вершин», яка передбачає розподіл обов'язків з банківського нагляду між двома різними структурами в такий спосіб: один орган забезпечує відповідність фінансових посередників установленим вимогам, а інший займається прозорістю ведення їх діяльності (модель нагляду за завданнями).

Результати аналізу досвіду побудови моделей наглядових систем у світі свідчать, що базовою моделлю для більшості країн є секторна модель. Модель нагляду за завданнями, або модель «двох вершин», слід розглядати

як перехідну від секторної до моделі єдиного нагляду. А перевагу єдиному регуляторному органу надають країни з високим і середнім рівнями концентрації фінансового капіталу. Дані табл. 1 свідчать про надзвичайно високу концентрацію банківського капіталу в першій групі банків, а це 15 установ, банківської системи України, що обґрунтовує вибір нашою державою моделі єдиного регуляторного органу. Однак, достатньо швидкий розвиток ринку фінансових послуг небанківських фінансових установ переконує в тому, що питання вибору моделі нагляду за фінансовими установами в Україні ще остаточно не закрито.

Таблиця 1

**Показники концентрації банківського капіталу в Україні
на 01.10.2014р.***

Група банків	Частка власного капіталу в загальній сумі, %	Частка активів у загальній сумі, %	Частка зобов'язань в загальній сумі, %
I (15 банків)	66,1	69,8	70,3
II (17 банків)	15,6	14,5	14,4
III (22 банки)	4,3	6,4	6,7
IV (112 банків)	14,0	9,3	8,6

*Розраховано та складено автором за офіційними даними Національного банку України

Процес досягнення цілей банківського нагляду сприяє виникненню та використанню різних регулятивних та наглядових тактик. В результаті проведених досліджень виділяємо нагляд за виконанням банками встановлених вимог (заснований на виконанні визначених правил) і ризик-орієнтований нагляд (базується на дотриманні певних принципів діяльності). Взаємодія між цими формами банківського нагляду зображена

на рис. 1.

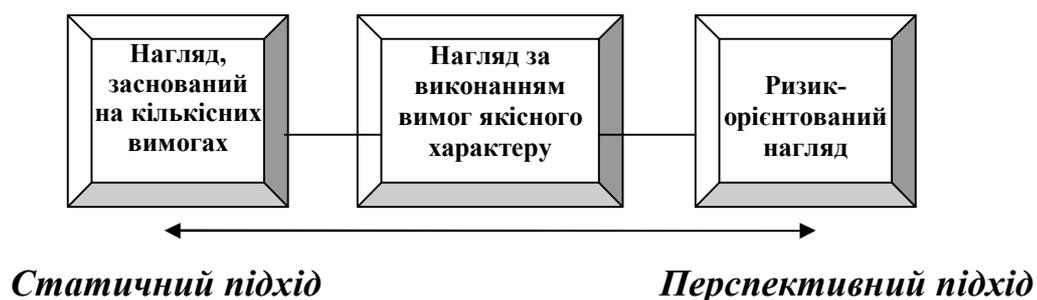

Рис. 1. Динамічний аспект форм банківського нагляду

Переконані, що ефективною формою банківського нагляду, яка реалізує тактичні підходи, є нагляд за дотриманням банками встановлених вимог, а основною формою реалізації стратегічних підходів – ризик-орієнтований нагляд.

Згідно з результатами власних досліджень – оптимальна для України така структура банківського нагляду, відповідно до якої частково делегуються функції контролю та нагляду визначеним учасникам фінансового ринку, в процесі нагляду поєднуються правила та принципи зі значним переважанням правил у структурі нагляду. Окрім того, визначено, що в ході встановлення правил максимальний тягар нагляду за їх виконанням повинен лягати на банківські установи з нестійкими показниками діяльності.

Глобалізація фінансових ринків висуває нові завдання у сфері взаємодії наглядових органів та обміну інформацією на міжнародному рівні, виконувати які необхідно, ґрунтуючись на взаємній довірі й розумінні з урахуванням конфіденційності. Тому стверджуємо про необхідність запровадження в українську банківську практику міжнародних стандартів Базельського комітету з питань банківського нагляду, зокрема Основних принципів ефективного банківського нагляду, які розглядаються як мінімальні вимоги, що повинні увійти до національних банківських законодавств країн.

Серед основних суперечностей та вимог сучасного розвитку банківського нагляду в Україні, які вимагають розробки вдосконалених теоретико-методологічних засад щодо його здійснення, визначаємо:

- відсутність в Україні практики консолідованого нагляду за фінансовими групами;

- недостатній рівень публічності та розкриття узагальнюючої банківської інформації;

- зумовлена часом необхідність переходу від пруденційного до ризик-орієнтованого банківського нагляду;

- недосконала рання діагностика проблемності банків в Україні, що вимагає інтенсивного запровадження сучасних принципів превентивного банківського нагляду;

- недостатній рівень запровадження в Україні прогресивних механізмів та методик й інструментів банківського нагляду, проголошених Базелем II;

- необхідність розробки нового регулятивного механізму для банків, згідно з вимогами Базеля III.

В якості обґрунтування зазначених вище суперечностей та вимог пропонуємо наступні тези. Щодо першої і дуже важливої суперечності у сучасних тенденціях розвитку системи банківського нагляду в Україні, то хочемо зупинитися на таких особливостях консолідованого нагляду. Банкрутство низки великих міжнародних банків спонукало Базельський комітет з банківського нагляду встановити обов'язкові стандарти нагляду щодо міжнародних банківських груп у спеціальному документі, що носить назву «Базельський Конкордат» (Basel Concordat). У його основу покладено такі принципи:

- національні органи повинні здійснювати нагляд за міжнародними банками та міжнародними банківськими групами на консолідованій основі;

- створення міжнародної банківської організації має отримати попередній дозвіл органів нагляду як країни походження, так і приймаючої країни;
- національні органи нагляду повинні володіти правом збору інформації про міжнародні банки і банківські групи, за якими вони спостерігають;
- якщо орган приймаючої країни визначає, що нагляд, здійснюваний у країні походження, не відповідає обов'язковим стандартам, він може заборонити міжнародні операції або накласти на них обмеження, відповідні його стандартам;
- органи нагляду країни походження повинні інформувати органи приймаючої країни про зміну заходів нагляду, що мають істотні наслідки для міжнародних операцій банку [2].

Завдання консолідованого нагляду полягає насамперед у тому, щоб не допустити втрати довіри і виникнення ланцюгової реакції, що виходить за рамки правової відповідальності. Оскільки умови і методи нагляду розрізняються залежно від правових, інституційних, історичних та інших факторів, не існує єдиного набору критеріїв, що дозволяють судити про ефективність консолідованого нагляду. В принципі консолідований нагляд повинен враховувати і оцінювати всі ризики, які відчувають банківською групою, незалежно від місця їх локалізації, включаючи відділення та філії, небанківські компанії та афілійовані фінансові установи.

Консолідований нагляд не повинен обмежуватися рамками консолідованого балансу і рахунків прибутків і збитків групи. Органи нагляду повинні враховувати особливу природу ризиків у даному випадку і виробляти належний підхід до них. Консолідований облік може бути навіть непридатним, коли характер ризиків різний, наприклад коли у кожного ринку свій ринковий ризик. Взаємозалік ринкового ризику в процесі консолідації рахунків може дати невірну позицію ризику потенційних

збитків, особливо коли консолідація охоплює операції, що проводяться в країнах з невисоким рівнем контролю.[3; с.278-280]

На підставі визначених Законом України змісту здійснюваного в Україні банківського нагляду на консолідованій основі [4] і передбачених вимог до діяльності банківських груп (банківських підгруп) та з урахуванням досвіду країн і банківських систем, де вже діють положення такої форми нагляду [5; с.56], можна сформулювати перелік економічних інструментів:

1. Встановлення вимог до розміру регулятивного капіталу банківської групи і його достатності на основі визначення нормативного капіталу групи з урахуванням особливостей вітчизняного законодавства.

2. Встановлення вимог до банківської групи (підгруп) щодо економічних нормативів, що обмежують концентрацію ризиків (кредитного, операційного, ринкового, ризику країни та ін.).

3. Впровадження системи лімітів та обмежень стосовно певних видів діяльності шляхом часткового обмеження чи заборони операцій банку з учасниками банківської групи та/або інсайдерами.

Щодо другої суперечності. Необхідно чітко розуміти, що прозора та якісна інформація має на меті передбачати й упереджувати негативні події, знижуючи таким чином імовірність їх виникнення. Недосконала рання діагностика проблемності банків, що вимагає інтенсивного запровадження сучасних принципів превентивного банківського нагляду, пов'язана насамперед з недостатнім рівнем розкриття узагальнюючої банківської інформації.

«Система раннього попередження», яка є значним надбанням світового досвіду органів нагляду, базується на результатах аналізу звітності банків. Так, метою системи раннього попередження (СРП) є завчасне виявлення проблем в банку саме в найбільш ранні строки. А тому результативність СРП безпосередньо залежить від достовірності наданої банками звітності.

В Україні банки зобов'язані забезпечити проведення щорічної перевірки достовірності фінансової звітності аудиторською фірмою. Аудиторська перевірка банку здійснюється аудитором, який має сертифікат НБУ на аудиторську перевірку банківських установ.

Основними причинами подання неякісної звітності можуть бути помилки й умисне приховування справжньої фінансової ситуації в банку безпосередньо керівництвом. Таким чином, управлінський персонал банку намагається приховати негативні результати діяльності від акціонерів, клієнтів, органів банківського нагляду. Недостатній рівень розкриття та викривлення узагальненої банківської інформації унеможливають ранню діагностику проблемності банків, що вимагає розвитку механізмів контролю за банками щодо прозорості і якості подання фінансової звітності, а також удосконалення практичних механізмів реалізації заходів впливу з боку наглядових органів до банків-порушників зазначених вище вимог.[6; с.127]

Щодо завчасної діагностики проблемності банків в Україні, хотілось би зазначити такі факти. Національний банк України в 2014 році витратив на порятунок проблемних банків більше 13 мільярдів гривень. Банківський регулятор надав банкам, які згодом були визнані неплатоспроможними, кредити на термін понад 30 календарних днів на 13 178 млн. гривень. За офіційною інформацією НБУ, серед банків-одержувачів кредитів рефінансування є 16 банків, які згодом були визнані неплатоспроможними, і в даний час в них здійснюється тимчасова адміністрація або ліквідація.

В тому числі, найбільший обсяг коштів отримали банки: VAB Банк на 5 535 млн. грн., Брокбізнесбанк - 2 млрд. грн., Всеукраїнський банк розвитку – 1 473 млрд. грн., Укрбізнесбанк – 1 029 млн. грн., Імексбанк - 795 млн. грн., Камбіо – 428 млн. грн. , Форум - 422 млн. грн., БГ Банк – 365 млн. грн., Актив-Банк – 342млн. грн., Єврогазбанк - 299 млн. грн., Південкомбанк - 180 млн. грн., Терра-Банк – 111млн. грн.

Окрім того, всього в 2014 році кредити НБУ отримали 75 банків на

загальну суму 115 613 млн. грн., однак з урахуванням повернення наданих кредитів на 189,43 млрд. грн. загальний обсяг заборгованості банків станом на 1 січня 2015 склав 108,95 млрд. грн. При цьому в 2014 році НБУ визнав неплатоспроможними 33 банки.[1]

Переконані, що приведена статистика свідчить про фактичну відсутність превентивного нагляду в Україні.

Висновки. Отже, реформування теоретико-методологічних засад банківського нагляду України згідно зі сучасними викликами та стандартами міжнародної банківської практики, на наш погляд, передбачає такі основні положення:

- переорієнтація банківського нагляду на засоби превентивного контролю та раннє попередження проблем з врахуванням повного комплексу притаманних банкам ризиків;

- упровадження нагляду на консолідованій основі та запровадження відповідних інструментів консолідованого впливу на банківську групу з боку Національного банку України;

- підвищення вимог до рівня корпоративного управління в банках та банківських групах;

- посилення контролю за наявністю в банках та банківських групах положень, практик і процедур, спрямованих на протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;

- підвищення якості аудиторських послуг і забезпечення належної взаємодії служби банківського нагляду й банківських аудиторів з метою забезпечення високої якості та прозорості банківської інформації;

- розширення обсягу та дієвості міжнародного співробітництва у сфері банківського нагляду.

Здійснення банківського нагляду в Україні саме на таких теоретико-методологічних засадах дозволить забезпечити фінансову стійкість вітчизняної банківської системи та успішну її інтеграцію до глобальних

фінансових ринків, уникаючи при цьому надмірного впливу спричинених цим процесом ризиків на банківську діяльність і забезпечуючи передумови для економічного зростання в державі.

Література:

1. *Матеріали Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>*
2. *Матеріали Базельського комітету з питань банківського нагляду: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/>*
3. *Грюнінг Х. ван, Аналіз банківських ризиків. Система оцінки корпоративного управління та управління фінансовим ризиком // Х. ван, Грюнінг, С. Брайовіч Братановіч / Пер. з англ.; вступ, сл. д.е.н. К.Р. Тагірбекова - М: Видавництво «Всесвіт», 2007. - 304 с.*
4. *Про внесення змін до деяких законів України щодо нагляду на консолідованій основі: Закон України від 19.05.2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3394-17>*
5. *Башлай, С. Інструменти банківського нагляду на консолідованій основі / С. Башлай // Фінансовий простір. - №3. – 2011. – С.54-59.*
6. *Белова, І. Проблеми розкриття інформації у фінансові звітності банків України / І. Белова, О. Коренєва, Л. Сисоєва // Актуальні проблеми економіки. - №8. – 2013. – С. 123-129.*

References:

1. *Materialy Nazionalnogo banku Ukrainy: [Electronic resource]. - Access: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>*
2. *Materialy Baselskogo comitetu z pytan bankivskogo naglyadu (Basel Committee on Banking Supervision): [Electronic resource]. - Access: <http://www.bis.org/bcbs/>*

3. Grjuning H.wan. *Analiz bankivskyh ryzykiv. Systema ozinky korporatyvnogo upravlinnya ta upravlinnya finansovym ryzykom* // H. wan, Grjuning, S. Brajovich Bratanovich / *Per. z angl.; vstup.sl. d. e. n. K. R. Tagirbekova* – M.: Wydavnnytvo “Wsesvit”, 2007. – 304 p.
4. *Pro vnesennya zmin do deyakych zakoniv Ukraine schodo naglyadu na konsolidovanij osnovi* [Electronic resource]. - Access: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3394-17>
5. Bashlaj, S. *Instrumenty bankivskogo naglyadu na konsolidovanij osnovi* / S. Bashlaj // *Finansovyj prostir* - №3. – 2011. – P.54-59.
6. Belova, I. *Problemy rozkryttya informazii u finansovij zvitnosti bankiv Ukraine* / I. Belova, O. Koreneva, L. Sysoeva // *Aktualni problemy ekonomiky*. - №8. – 2013. – P. 123-129.

УДК 687:083

ПРОБЛЕМИ З ВИЗНАЧЕННЯ ПОВІТРОПРОНИКНЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ

кандидат технічних наук, Привала В. О.

Хмельницький національний університет, Україна, Хмельницький

Поява на світовому ринку нових виробників матеріалів для одягу та взуття, потребує постійної перевірки якості їх продукції. Одним з показників якості матеріалів для одягу та взуття є повітропроникнення, яке визначає можливість створення готової продукції з необхідним рівнем гігієнічності, а відповідно - комфорту. В результаті аналізу існуючого обладнання по визначенню повітропроникнення отримано результати, які вказали на його недосконалість. Це спричинило необхідність створення нових приладів (установок), які дозволять досліджувати такий важливий

показник гігієнічності, як повітропроникнення на більш високому технічному рівні.

У зв'язку з цим, до розгляду пропонується нова установка по визначенню повітропроникнення текстильних та інших матеріалів, яка дасть змогу підвищити якість виконання конфікціонування матеріалів і створить реальні передумови отримання вітчизняної конкурентоспроможної швейної та взуттєвої продукції.

Ключові слова: повітропроникнення, дослідження, матеріали, обладнання, установка, точність.

Привала В. А. Проблемы определения воздухопроницаемости материалов для одежды и обуви/ Хмельницкий национальный университет, Украина, Хмельницкий.

Появление на мировом рынке новых производителей материалов для одежды и обуви, требует постоянной проверки качества их продукции. Одним из показателей качества материалов для одежды и обуви является воздухопроницаемость, которая определяет возможность создания готовой продукции с необходимым уровнем гигиеничности, а соответственно - комфорта. В результате анализа существующего оборудования по определению воздухопроницаемости получены результаты, которые указали на его несовершенство. Это привело к необходимости создания новых приборов (установок), которые позволят исследовать такой важный показатель гигиеничности, как повітропроникнення на более высоком техническом уровне.

В связи с этим, к рассмотрению предлагается новая установка по определению воздухопроницаемости текстильных и других материалов, которая позволит повысить качество выполнения конфікціонування материалов и создаст реальные предпосылки for domestic competitive apparel and footwear products.

Ключевые слова: воздухопроницаемость, исследования, материалы, оборудование, установка, точность.

Privala V. Problems definitions breathability materials for clothing and shoes / Khmelnytsky National University, Ukraine, Khmelnytsky.

Appearance to the world market new producer of materials for clothing and shoes, trebuet postoyannoy proverky s quality products. One one of their indicators for quality materials clothing and shoes there is breathability, that determines ability creation finished product with desired level hygiene and respectively - comfort. As a result of analysis current equipment for definitions breathability received results, that indicated on nesovershenstvo ego. This resulted need for new creation of devices (installations), which will permit such research the figure hygiene important, how to breathability more technical highest level.

So, to-pending proposed new installation on definition breathability textile materials and others, which will improve the selection of materials and creates real obtaining clothing and shoes products.

Keywords: breathability, research, materials, equipment, installation, accuracy.

Вступ.

Як відомо, повітропроникнення - це здатність матеріалів пропускати повітря і характеризується коефіцієнтом повітропроникнення B_p , ($\text{дм}^3 / \text{см}^2 \cdot \text{год.}$), який вказує на кількість повітря, що проходить крізь одиницю площі за одиницю часу з певною різницею тисків з обох боків дослідного матеріалу:

$$B_p = \frac{V}{(S \tau)}, \quad (1)$$

де V - кількість повітря, яка пройшла крізь матеріал, дм^3 ;

S - площа проби, см^2 ;

τ - час проходження повітря, год.

Повітропроникнення є одним з основних показників гігієнічності одягу, оскільки суттєво впливає на формування мікроклімату у проміжку між тілом людини і швейним виробом. Тому питанню дослідження цього показника присвячено багато цікавих науково-дослідних робіт, результати яких традиційно використовуються при проектуванні одягу різного призначення. Так, наприклад, встановлено вплив на повітропроникнення текстильних та інших швейних матеріалів таких факторів, як їхня товщина і поверхнева густина, температура і швидкість повітря, вид переплетення і сировинний склад, величина зволоження і температура оточуючого середовища, кількість і однорідність шарів в пакеті швейного виробу, наявність спеціальної обробки поверхні матеріалів апретами та дублювання клейовими матеріалами, наявність захисних та інших прокладок тощо.

В залежності від способу подачі повітря розрізняють прилади двох типів. В приладах першого типу розрідження в робочій камері, яка покрита дослідним матеріалом, досягається за рахунок злиття води з ємності, яку під'єднанню до цієї камери, у результаті чого повітря з оточуючого осередку через матеріал потрапляє всередину камери. За таким принципом працює, наприклад, прилад Дерягіна Н.С., який, у відповідності до ГОСТ 938.18-70, використовується для визначення повітропроникності натуральних і штучних шкір. Загальним недоліком приладів першого типу є те, що при проведенні за їхньою допомогою випробувань тканин, трикотажних і нетканих полотен не вдається створити суттєве розрідження повітря, через що прилади цього типу для визначення повітропроникності перелічених матеріалів використовуються рідко. В приладах другого типу розрідження в робочій камері здійснюється за допомогою всмоктуючого мотору або вентилятора. У відповідності до ГОСТ 12088-77, визначення повітропроникності матеріалів виконується на приладі ВПТМ-2, або на

ATL-2, які відносяться до приладів другого типу. До недоліків зазначених приладів треба віднести те, що вони мають певні обмеження щодо чутливості визначення повітропроникності матеріалів, які мають дуже малу або значну поверхневу густину. До того ж, отримані результати випробувань не є абсолютними за значенням і потребують додаткового опрацювання за допомогою спеціальних допоміжних таблиць.

Отже, аналіз існуючого обладнання по визначенню повітропроникнення як окремо взятих матеріалів так і їх пакетів для одягу, показав, що воно є недосконалим через наявність таких недоліків, як: багатостадійність і інертність роботи, відсутність постійного автоматизованого контролю за витратами повітря під час проходження крізь пробу матеріалу, що унеможлиблює отримання об'єктивної картини процесу повітропроникнення і сприяє зростанню похибки його визначення. Крім того, при роботі на деяких приладах, у разі зміни асортименту дослідних матеріалів, виникає необхідність у підборі відповідної пари робочих столиків з отворами і притискних кілець відповідного діаметра.

Таким чином, можна зазначити, що створення нового сучасного обладнання по визначенню повітропроникнення матеріалів для швейного та взуттєвого виробництва є актуальним.

Постановка проблеми.

У зв'язку з цим, науковцями кафедри «Технології та конструювання швейних виробів» Хмельницького національного університету (ХНУ), була розроблена концепція зі створення нового обладнання, яке б дозволило вирішити наступні задачі :

- здійснення постійного автоматизованого контролю за зміною швидкості проходження повітря крізь товщину проб, що досліджуються;
- підвищення точності вимірювань при мінімізації часу випробувань;

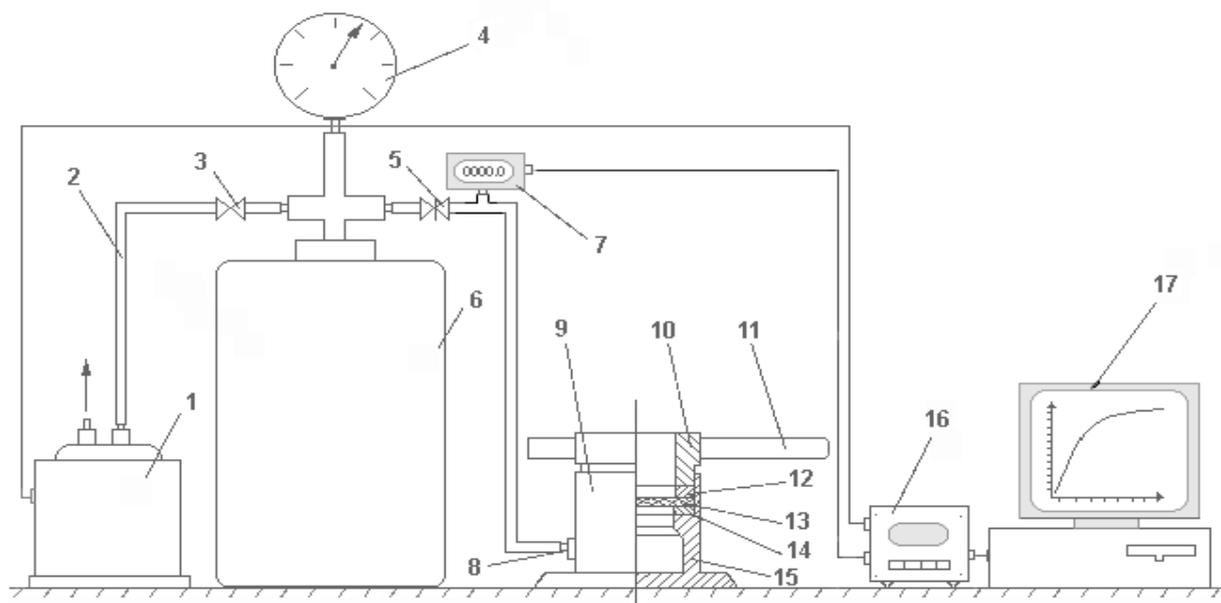
- універсальність використання обладнання, тобто його спроможність визначати повітропроникнення не тільки текстильних матеріалів різної структури та щільності, а й і шкіри.

Викладення основного матеріалу.

Процес проникання повітря через матеріали пов'язаний з явищем інфільтрації, тобто із спроможністю повітропроникнення відбуватися лише при наявності різниці тисків з обох боків проби. Аналіз існуючого обладнання по визначенню повітропроникнення показав, що, в основному, воно розрізняється за способом подачі повітря до проб матеріалів, і, у відповідності з цим, поділяються на два типи. В приладах першого типу - пенетрометрах, розрідження повітря в робочій камері утворюється за рахунок витікання води із ємкості, яка поєднана з цією камерою, що і спричиняє проходження повітря з оточуючого середовища через матеріал в середину приладу. В приладах другого типу розрідження повітря в камері утворюється за рахунок роботи вентилятора або всмоктуючого насосу.

Беручи до уваги те, що використання води або вентиляторів для створення розрідження мають певні недоліки (малопотужність і інертність роботи), нами запропоновано створення перепаду тисків в робочій камері установки за допомогою вакуумного розрідження. Це дозволить скоротити час проведення випробувань, а також дасть змогу утворювати широкий спектр необхідного тиску в робочій камері, що замінить використання додаткових робочих столиків і насадок різного діаметра при дослідженні різноманітних матеріалів для одягу, які різняться за своїми геометричними параметрами і структурою (згідно до ГОСТ 12088-77).

У відповідності до поставлених задач, розроблена установка (рис.1), яка складається з: ресиверу 6, який виконаний у вигляді металевої ємкості, що з'єднана з пустотілою циліндричною робочою камерою 9, кришкою 10, яка загвинчується ручкою 11. В середині камери 9 є кільцевий виступ 15, на якому розташовано гумове кільце 14 і металева шайба 12.

**Рис.1 - Установа для визначення повітропроникнення матеріалів
для одягу та взуття**

Діаметр камери і внутрішній діаметр кришки 10 є рівними і відповідають діаметру робочої частині проби матеріалу 13. У нижній частині камери 9 знаходиться ніпель 8, який приєднаний до повітропроводу 2 з дроселем 5 і вакуумметром 4, який служить для запобігання витоку повітря із повітропроводу у робочу камеру 9. Крім того, прилад має електричний лічильник повітря 7, який приєднано до повітропроводу 2 і до блоку керування 16 з вмонтованим в ньому перетворювачем електромагнітних імпульсів (на рис.1 не показаний). До блоку керування 16 також підключені електронна обчислювальна машина (ЕОМ) 17 і вакуумний насос 1, який, у свою чергу, приєднаний до повітропроводу 2 з вакуумним вентилям 3.

Розроблена установка працює таким чином: при перекритому дроселі 5 і відкритому вакуумному вентилю 3, з пульту керування 16 вмикають вакуумний насос 1 і здійснюють відкачування повітря із ресиверу 6 через повітропровід 2. Після досягнення певної величини розрідження в ресивері

6 (величину визначають за вакуумметром 4), вакуумний вентиль 3 перекривають, після чого зразок матеріалу розташовують всередині робочої камери 9 (на кільцевий виступ 15 робочої камери 9 кладуть гумове кільце 14, пробу матеріалу 13, металеву шайбу 12 і кришку 10, яка загвинчується ручкою 11). Потім, з пульту керування 16, вмикають перетворювач електромагнітних імпульсів та ЕОМ 17 і відкривають дросель 5. В результаті різниці тисків в робочій камері 9 по обидві сторони проби матеріалу 13, повітря, по повітропроводу 2, поступає в ресивер 6. Цей процес відбувається до моменту вирівнювання тисків в робочій камері 9, що фіксується вакуумметром 4. При цьому, кількість (об'єм) повітря, яке пройшло крізь пробу 13 на протязі всього часу проведення випробування визначають за допомогою лічильника 7. Отримана таким чином інформація, у вигляді електромагнітних сигналів, поступає до перетворювача електромагнітних імпульсів 16, а потім - на ЕОМ 17, на моніторі якої відтворюється картина процесу повітропроникнення у вигляді цифрової інформації або у графічній формі в режимі реального часу.

Висновки

Таким чином можна зазначити, що отримано нову установку по визначенню повітропроникнення, до основних переваг якої можна віднести її універсальність щодо використання широкого спектру дослідних матеріалів і спроможність більш точно вимірювати повітропроникнення. А підключення до даної установки ЕОМ надає можливість безперервного контролю за кінетикою проходження повітря крізь зразки матеріалів з її відображенням на моніторі ЕОМ. Новизну установки підтверджено Патентом 59810 А України, G 01N 33/36.

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

УДК 378. 09 : 355

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

Ищенко С. О.

Національна академія Національної гвардії України, Україна, Харків

Доведено, що підготовка майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом відбуватиметься ефективніше в разі організації у вищих військових навчальних закладах спеціальних педагогічних умов. Обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом: 1) формування у курсантів системи базових гуманістичних цінностей; 2) організація засвоєння майбутніми офіцерами усіх напрямів підготовки (гуманітарного, командно-штабного, інженерно-технічного, економіки та менеджменту) знаннями і вміннями виховної роботи з особовим складом на заняттях, у самостійній підготовці, на практиці. Визначено особливості змісту, форм, методів, прийомів організації освітньо-професійної діяльності з реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах системи МВС України.

Ключові слова: офіцер, курсант, особовий склад, виховання, виховна робота, педагогічні умови

Ищенко С. О. Педагогические условия формирования готовности будущих офицеров к воспитательной работе с личным составом/ Национальная академия Национальной гвардии Украины, Украина, Харьков

Доказано, что подготовка будущих офицеров к воспитательной работе с личным составом будет осуществляться более эффективно при

организации в высших военных учебных заведениях специальных педагогических условий. Обоснованы педагогические условия формирования готовности будущих офицеров к воспитательной работе с личным составом: 1) формирование у курсантов системы базовых гуманистических ценностей; 2) организация усвоения будущими офицерами всех направлений подготовки (гуманитарного, командно-штабного, инженерно-технического, экономики и менеджмента) знаний и умений воспитательной работы с личным составом на занятиях, самостоятельной подготовке, практике. Установлены особенности содержания, форм, методов, приемов организации образовательно-профессиональной деятельности по реализации педагогических условий в учебно-воспитательном процессе в высших учебных заведениях системы МВД Украины формирования готовности будущих офицеров к воспитательной работе с личным составом.

Ключевые слова: офицер, курсант, личный состав, воспитание, воспитательная работа, педагогические условия

Ishchenko S. O. Pedagogical condotions of formation readiness of the future officers for educational work with the personnel/ The National Academy of the National Guard of Ukraine, Ukraine, Kharkiv

It is proved that the preparation of the future officers to educational work with the personnel will be carried out more effectively in the organization of higher military educational institutions of special pedagogical conditions. Substantiates pedagogical conditions of formation of readiness of the future officers to educational work with the personnel: 1) formation of cadets of basic human values; 2) the organization of future officers mastering all areas of training (humanitarian, command post, engineering, economics and management), knowledge and skills of educational work with staff in the classroom, self-study, practice. The features of content, forms, methods, techniques, organization of educational and professional activities for the

implementation of the pedagogical conditions of formation of readiness of the future officers to educational work with staff in the educational process in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Keywords: officer cadet, personnel, training, educational work, pedagogical conditions

Вступ. За сучасних умов розвитку та докорінних реформ в українській державності значно зростає роль людського фактору у вирішенні питань збереження суспільного порядку, захисту громадян від протиправних посягань порушників законних норм суспільного проживання. Зазначене актуалізує таку проблематику наукових досліджень, як формування гідних морально-психологічних, ідейно-політичних, службово-бойових якостей представників силових структур держави, організація діяльності з політичної соціалізації особистості, проведення виховної роботи з особовим складом.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури засвідчуємо, що проблемі підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом ще не приділялася належна увага. Дослідники, зазвичай, звертають увагу на формування професійної спрямованості майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки (В. Богуславський, Л. Железняк, О. Черкашин та інші); розвиток особистісно-професійних якостей особистості курсантів – організаторських здібностей, лідерських умінь тощо (А. Видай, О. Маковський, А. Пожидаєв та інші), формування міжособистісних взаємин у курсантському колективі (І. Антонова, В. Богданов, В. Пеньков та інші) [1; 2].

Як свідчить аналіз відгуків командирів військових частин на рівень підготовки випускників вищих навчальних закладів системи МВС України, молодим офіцерам бракує знань і вмінь реалізовувати прийоми, методи, форми виховної роботи з особовим складом, виявляти індивідуальні

особливості військовослужбовців, передбачати результати колективної взаємодії, згуртовувати колектив військових і працювати з лідерами.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищих навчальних закладах системи МВС України.

Виклад основного матеріалу статті. Науково-теоретичне обґрунтування педагогічних умов підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом у вищих навчальних закладах системи МВС України, на нашу думку, необхідно розпочинати з висвітлення суті поняття «педагогічні умови».

У словниково-довідковій літературі поняття «умова» тлумачиться як: обставина, від якої залежить результат деякого процесу; вимога, яка висувається однією стороною до іншої; усна чи письмова згода про щось; правило, що встановлене у якійсь сфері життєдіяльності; обставина, в якій щось трапляється. Філософський енциклопедичний словник категорію «умова» трактує як: середовище, у якому перебувають і без якого не можуть існувати предмети та явища; обставини, у яких дещо відбувається; задані вимоги, із яких слід виходити; те, від чого залежить інше (зумовлене), що дозволяє, робить можливим наявність речі, предмета, стану, процесу [3; 4].

У педагогічній науці дефініція «умова» у загальній формі визначається як основа, наявність обставин, які сприяють досягненню поставлених цілей, або, навпроти, гальмують їх досягнення. Найбільш адекватним основним ідеям нашого дослідження є визначення поняття «педагогічні умови», запропоноване В. Андрєєвим. На думку вченого, педагогічні умови – це цілеспрямований відбір і застосування елементів змісту, методів, прийомів, а також організаційних форм навчання для досягнення поставлених цілей [5].

У контексті нашого дослідження під педагогічними умовами ефективною підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим

складом у вищих навчальних закладах системи МВС України будемо розуміти комплекс організаційно-педагогічних заходів, обставин, впливів, що забезпечують готовність майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом. Принципами відбору педагогічних умов підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищих навчальних закладах системи МВС України є, насамперед, принцип системності, діалектичного зв'язку теорії та практики, оптимальності, еволюційного розвитку, нелінійного управління полісуб'єктності, діалогічності (полілогічності), урахування обмеженості ресурсів (в тому числі й особистісних), особистісно-діяльнісного, антропологічного, соціокультурного, культурологічного, етнологічного, аксіологічного, міждисциплінарного методологічних підходів.

Відповідно висунутих вимог нами визначено та обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищих навчальних закладах МВС України. Так, першу педагогічну умову ми визначили як – формування в майбутніх офіцерів системи базових гуманістичних цінностей. Друга педагогічна умова – здобуття майбутніми офіцерами сукупності знань і вмінь виховної роботи з особовим складом.

Теоретичне обґрунтування першої педагогічної умови ефективної підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом пов'язане з вивченням аксіологічного аспекту професійної підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи. Проблема виховання цінностей розглядається в працях Т. Бутківської, В. Лисенко, А. Макаренко та інших учених. Роль гуманітарних цінностей та їх використання у вищих військових навчальних закладах вивчають науковці П. Наумов, С. Смекаліна, А. Шілоносов та інші [6; 7; 8].

Науковці стверджують, що формування особистості майбутнього офіцера залежить від розвитку його внутрішнього світу, зорієнтованості на

загальнолюдські цінності. Виховання цінностей у майбутніх офіцерах здійснюється через вивчення основних гуманітарних дисциплін. Але, на жаль, викладання гуманітарних дисциплін недостатньо розкриває поняття «цінностей» та недостатньо впливає на виховання їх у курсантів. Тому, важливо й доцільно здійснювати виховну роботу серед майбутніх офіцерів за допомогою різноманітних прийомів, методів виховання, оскільки саме виховання в майбутніх офіцерів гуманістичних цінностей дає змогу особистісно та професійно зростати в підготовці до виховної роботи з особовим складом.

Дослідниця О. Мартиненко вважає, що формування у курсантів гуманітарної культури є можливим через заходи, котрі проводяться згідно виховного плану з курсантами; участь в розробці виховних планів, наповнення їх гуманітарним змістом та застосування форм проведення – гуманітарні технології. Методи та форми, які застосовуються у виховній роботі, а саме: робота з книгою (читання, вивчення, виклад, конспектування), обговорення змісту книг, бесіди (індивідуальні, групові), дискусії, диспути, вечірні зустрічі, поетичні вечора, семінари, конференції, тренінги, мають інтерактивний (діалоговий) характер [9].

Доцільність другої педагогічної умови впливає з обумовленості якості підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом мірою оволодіння ними відповідними знаннями та вміннями, здатністю поєднувати службові та особистісні інтереси з гуманітарними морально-етичними цінностями та нормами (О. Аксьонова [10]).

У педагогіці *знання* розуміють як узагальнений досвід людства, що відображає різні сфери дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука. Сформовані *вміння* (способи певної діяльності) забезпечують здатність особистості виконувати складну комплексну дію або готовність до їх виконання на основі засвоєних

знань, навичок і практичного досвіду (А.В. Петровський, В.О. Онищук та ін.).

Серед знань, необхідних майбутньому офіцеру до виховної роботи з особовим складом, назвемо, насамперед, знання та розуміння особливостей виховання військовослужбовців, організації статутних взаємовідносин, своєрідності військового колективу, який складається з дорослих людей, у яких в основному вже склалися погляди, переконання, звички, сформувалися певні морально-психологічні якості, риси характеру, причому не завжди позитивні [11, с. 160].

Щодо умінь виховної роботи, то ще в стінах вищого навчального закладу системи МВС України майбутній офіцер має бути озброєний методикою як організації, так і безпосереднього проведення виховної роботи з особовим складом. Під уміннями виховної роботи будемо розуміти здатність майбутніх офіцерів використовувати інструментарій виховної роботи з особовим складом (методи, форми, прийоми виховної роботи). В умовах вищого навчального закладу системи МВС України вміння виховної роботи прищеплюються майбутнім офіцерам як під час проведення навчальних занять (під час реалізації виховних цілей заняття), самостійної підготовки (організація, контроль за проведенням, планування), практики (безпосередня участь у виховній роботі підрозділів внутрішніх військ, національної гвардії). Особливого значення у підготовці майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом має персональний підхід, суть якого полягає в особистій демонстрації командирами, вихователями, офіцерами курсової ланки прийомів виховного впливу на особовий склад.

Висновки. Тож на основі вивчення теорії та практики підготовки та проведення виховної роботи у силових структурах визначено та обґрунтовано такі педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом, як формування в майбутніх офіцерів системи базових гуманістичних цінностей, здобуття

майбутніми офіцерами сукупності знань і вмінь виховної роботи з особовим складом. Уточнено зміст, форми, методи, результати організації освітньо-професійної діяльності з реалізації зазначених педагогічних умов.

Перспективними є моніторингові дослідження процесу реалізації визначених педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищих навчальних закладах системи МВС України, вивчення складових гуманітарної підготовки курсантів з позиції особистісно-діяльнісного підходу.

Література:

- 1. Пожидаєв А. О. Формування організаторських здібностей курсантів у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу системи МВС України: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Пожидаєв А. О.; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2010. – 20 с.*
- 2. Пеньков В. І. Формування міжособистісних взаємин курсантів у навчальному процесі вищого навчального закладу системи МВС автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Пеньков В. І.; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – 20 с.*
- 3. Новий тлумачний словник української мови. – Т. 3. – К.: АКОНІТ, 2008. – С. 862.*
- 4. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 467.*
- 5. Андреев В. И. Конфликтология: искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / В. И. Андреев – М.: Народное образование, 1995. – 127 с.*
- 6. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська // Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. – К., 1997. – С. 27–31.*

7. Макаренко А. С. *О воспитании молодежи: сб. избр. пед. произведений.* – М., 1951. – С. 89.
8. Наумов П. Ю. *Педагогические условия и средства развития системы ценностей будущих офицеров внутренних войск МВД России: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Наумов П. Ю.* – Нижний Новгород, 2013. – 25 с.
9. Мартыненко О. А. *Педагогические условия развития гуманитарной культуры курсантов высших военно-учебных заведений: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Мартыненко О. А.* – Хабаровск, 2011 – 23 с.
10. Аксьонова О. М. *Особливості управління педагогічною системою / О. М. Аксьонова, В. С. Полторак // Наука і сучасність.* – К., 2000. – Т. 22. – Вип. 2, ч. 2. – С. 11–18.
11. Дуб Е. П. *Основы військової педагогіки: навч.-метод. посібник / Е. П. Дуб.* – Х.: ХУПС, 2009. – 354 с.

References:

1. Pozhydayev A. O. *Formuvannya organizatorskyh zdibnostej kursantiv u poznavchalnij diyalnosti vyshhogo navchalnogo zakladu systemy MVS Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Pozhydayev A. O.;* Harkivskij nacionalnyj pedagogichnyj universytet im. G. S. Skovorody. – H., 2010. – 20 s.
2. Penkov V. I. *Formuvannya mizhosobystisnyh vzajemyn kursantiv u navchalnomu procesi vyshhogo navchalnogo zakladu systemy` MVS: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Penkov V. I.;* Harkivskij nacionalnyj pedagogichnyj universytet im. G. S. Skovorody. – H., 2012. – 20 s.
3. *Novyj tlumachnyj slovnyk ukrayinskoyi movy.* – Т. 3. – К.: AKONIT, 2008. – S. 862.
4. *Fylosofskij encyklopedycheskyj slovar.* – М.: YNFRA-M, 2004. – С. 467.

5. *Andreev V. Y. Konfliktologiya: yskusstvo spora, vedenyya peregovorov, razreshenyya konfliktov / V. Y. Andreev – M.: Narodnoe obrazovanye, 1995. – 127 s.*
6. *Butkivska T. V. Problema cinnostej u socializaciyi osobystosti / T. V. Butkivska // Cinnosti osvity i vyhovannya: nauk.-metod. zb. – K., 1997. – S. 27–31.*
7. *Makarenko A. S. O vospytanyy molodezhy: sb. yzbr. ped. proyzvedenyj. – M., 1951. – C. 89.*
8. *Naumov P. Yu. Pedagogicheskiye uslovyya y sredstva razvytyya systemy cennostej budushhyh ofycerov vnutrennyh vojsk MVD Rossyy: avtoref. dyss. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Naumov P. Yu. – Nyzhnyj Novgorod, 2013. – 25 s.*
9. *Martynenko O. A. Pedagogicheskiye uslovyya razvytyya gumanytarnoj kultury kursantov vysshyh voenno-uchebnyh zavedenyj: avtoref. dyss. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Martynenko O. A. – Habarovsk, 2011 – 23 s.*
10. *Aksonova O. M. Osoblyvosti upravlinnya pedagogichnoyu systemoyu / O. M. Aksonova, V. S. Poltorak // Nauka i suchasnist. – K., 2000. – T. 22. – Vyp. 2, ch. 2. – S. 11–18.*
11. *Dub E. P. Osnovy vijskovoyi pedagogiky: navch.-metod. posibnyk / E. P. Dub. – H.: HUPS, 2009. – 354 s.*

УДК 378.14

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Короткіх М. А.

Одеська військова академія, Україна, м. Одеса

Розглянуто теоретичні основи педагогічної майстерності викладачів вищих військових навчальних закладів, цільові орієнтири та головні проблеми формування їх педагогічної майстерності. Визначено особливості

формування педагогічної майстерності військових викладачів. Так, внаслідок врахування особливостей формування педагогічної майстерності передбачається реалізація наступних етапів їх набуття: професіоналізм; професійна компетентність; творча діяльність; науково-дослідницька діяльність; самовдосконалення. На організаційно-діяльнісному етапі розроблена технологія самовдосконалення педагогічної майстерності викладачів. Перспективно-пошуковий етап технології передбачає інтеграційні тенденції формування педагогічної майстерності військових викладачів в системі вищої освіти сприятливого для професійного та особистісного їх розвитку.

Ключові слова: професіоналізм, творча діяльність, професійна компетентність, самовдосконалення, професійна діяльність.

Коротких М. А. Особенности формирования педагогического мастерства преподавателей высших военных учебных заведений / Одесская военная академия, Украина, Одесса

Рассмотрены теоретические основы педагогического мастерства преподавателей высших военных учебных заведений, целевые ориентиры и главные проблемы формирования их педагогического мастерства. Определены особенности формирования педагогического мастерства военных преподавателей. Так, в результате учета особенностей формирования педагогического мастерства предполагается реализация следующих этапов их приобретения: профессионализм; профессиональная компетентность; творческая деятельность; научно-исследовательская деятельность; самосовершенствования. На организационно-деятельностного этапе разработана технология самосовершенствования педагогического мастерства преподавателей. Перспективно-поисковый этап технологии предусматривает интеграционные тенденции формирования педагогического мастерства военных преподавателей в

системе высшего образования благоприятного для профессионального и личностного их развития.

Ключевые слова: профессионализм, творческая деятельность, профессиональная компетентность, самосовершенствования, профессиональная деятельность.

Korotkich M. A. Features of formation of pedagogical skills of teachers of higher military educational institutions / Odessa Military Academy, Ukraine, Odessa

The theoretical basis of pedagogical skills of teachers of higher military educational institutions, targets and main problems of formation of pedagogical skills. The features of formation of pedagogical skills of military instructors. Thus, due consideration peculiarities of formation of pedagogical skills expected implementation of the next stages of entry: professionalism; professional competence; creative activities; research activities; self improvement. At the organizational-activity stage technology developed self pedagogical skills of teachers. Promising phase retrieval technology provides integration trends forming pedagogical skills of teachers in military higher education conducive to their professional and personal development.

Key words: professionalism, creativity, professional competence, self-improvement, professional work.

Вступ. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Президентом України, обумовлює модернізацію наукової і освітньої діяльності, зокрема військової, за європейськими вимогами, впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці [9, с. 291]. Військово-професійна освіта ХХІ ст. має враховувати найважливіші тенденції, принципи розвитку всієї системи освіти у світі та нашій державі, призначення Збройних сил, основну мету навчання воїнів, забезпечення їх особистісного розвитку в умовах військової служби, завдання і зміст

військово-дидактичного процесу, завдання загальнолюдського, національного і військового виховання [17, с. 176].

Теоретико-методологічні основи наукового розв'язання загальнодидактичних проблем навчання військовослужбовців строкової служби викладено в літературі з розвитку педагогічної науки та практики в Україні. Педагогами-науковцями (В. П. Андрущенко, М. І. Нещадим, І. П. Чистовська, В. В. Ягупов) досліджено теоретико-методологічні та методичні проблеми розвитку вищої освіти, вищої військової освіти, модернізації підготовки науково-педагогічних працівників, підвищення педагогічної майстерності викладачів вищих військових навчальних закладів. У ряді досліджень розглянуті різні сторони педагогічної праці, особистості педагога та його діяльності, зокрема вітчизняними дослідниками активно розглядаються питання педагогічної майстерності (Є. С. Барбіна, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна), педагогічної творчості (В. І. Загвязинський, В. А. Кан-Калик, С. О. Сисоєва), педагогічної культури (Є. В. Бондаревська, І. С. Якиманська).

Метою статті є аналіз проблеми формування педагогічної майстерності викладачів вищих військових навчальних закладів і розгляд особливості їх формування.

Формування педагогічної майстерності викладачів вищих військових навчальних закладів реалізується протягом активної їх професійної діяльності. У рамках нашого дослідження виділяємо наступні особливості формування педагогічної майстерності викладачів вищих військових навчальних закладів та етапи їх набуття:

Етап 1: Професіоналізм.

Етап 2: Професійна компетентність.

Етап 3: Творча діяльність.

Етап 4: Науково-дослідницька діяльність.

Етап 5: Самовдосконалення.

Розглянемо детальніше особливості формування педагогічної майстерності військових викладачів, оскільки вони характеризуються певними етапами їх формування.

Етап 1: Професіоналізм – вдосконалення військово-педагогічної діяльності, свідомої і цілеспрямованої організація навчально-виховного та науково-методичного процесів, високорозвинених фахових умінь і навичок, професійних і особистісно-індивідуальних важливих якостей, ефективних індивідуальних форм і методів діяльності, прийомів педагогічної взаємодії, індивідуального стилю діяльності, активної цілеспрямованої педагогічної діяльності з використанням педагогічних технологій, професійного педагогічного мислення.

Н. В. Гузій характеризує професіоналізм педагога як інтегральну характеристику педагога, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності й наявність у нього професійно важливих якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань щодо навчання й виховання. Згідно з її концепцією, професіоналізм педагога має відповідати таким критеріям:

– об'єктивні критерії: ефективність педагогічної діяльності (основних її видів навчальної, розвивальної, виховної, а також допоміжних – діагностичної, корекційної, консультативної, організаційно-управлінської, самоосвітньої);

– суб'єктивні критерії: стійка педагогічна спрямованість (бажання залишатися на професійній ниві), розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога, задоволеність працею;

– процесуальні критерії: використання педагогом гуманістично спрямованих способів, технологій у своїй праці;

– результативні критерії: досягнення в педагогічній праці результатів, необхідних суспільству [2, с. 11].

На думку А. К. Маркової, професіоналізм складається з таких рівнів (від нижчих до вищих): допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм (вищий професіоналізм), непрофесіоналізм (псевдопрофесіоналізм), післяпрофесіоналізм. Перехід від одного рівня професіоналізму до наступного відбувається у людини як послідовне оволодіння етапами. Вона виділила та описала наступні етапи: адаптація, самоактуалізація, етап вільного володіння людиною професією, вільного володіння професією в формі творчості, вільного володіння декількома професіями, етап творчого самопроекування себе як особистості професіонала [5, с. 124].

За баченням С. О. Сисоєва, рівні професіоналізму викладача являють собою ступені, етапи його руху до високих показників педагогічної праці: рівень володіння професією, адаптація до неї, первинне засвоєння викладачем норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій; рівень педагогічної майстерності як виконання на високому рівні найкращих зразків передового педагогічного досвіду, що були накопичені у професії; володіння прийомами індивідуального підходу до студентів, методами передачі знань; здійснення особистісно орієнтованого навчання; рівень самоактуалізації педагога в професії, усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості [12, с. 108].

Формування професіоналізму педагога в особистісному плані здійснюється, на думку Є. І. Рогова, відповідно до трьох напрямів:

– зміною всієї системи діяльності, її функцій та ієрархічної побудови, оскільки під час вироблення відповідних трудових навичок відбувається рух особистості сходами професійної майстерності, розвивається специфічна система виконання діяльності – індивідуальний стиль діяльності;

– зміною особистості суб'єкта, що виявляється як у зовнішніх проявах (моториці, мовленні, емоційності, формах спілкування), так і у формуванні елементів професійної самосвідомості та професійного світогляду;

– зміною відповідних компонентів установки суб'єкта стосовно об'єкта діяльності, що виявляється в когнітивній сфері – у рівні інформованості про нього, рівні усвідомлення його значущості; в емоційній сфері – інтересі до об'єкта, схильності до взаємодії з ним і задоволеності від цього, незважаючи на труднощі; у практичній сфері – в усвідомленні своїх реальних можливостей впливу на об'єкт [11, с. 85].

Етап 2: Професійна компетентність – набуття професіоналізму особистості, професійної компетентності, військово-професійної і педагогічної культури, військово-педагогічного мислення, компетентності передачі знань та вмінь, спостережливості, вимогливості, такту, що виявляється в культурі пізнавальної діяльності, культурі мови й мислення, культурі поведінки й спілкування, військово-педагогічної й етичної культури до своєї праці, моральної відповідальності за результати своєї професійної діяльності.

Надзвичайно важливу роль у вирішенні завдань військової освіти відіграє особистість викладача, його професійність, фаховість, здатність до розв'язання складних завдань, що пов'язані з організацією всіх складових навчально-виховного процесу. Зміна ролі викладача та характеру його праці в умовах інформаційного суспільства, що формується, змушує по-новому подивитися на проблеми розвитку особистості педагога, модернізації його професійних знань та вдосконалення методичної майстерності. Такі елементи його професійно-педагогічної культури, як постійне прагнення до підвищення якості своєї діяльності, результативності методів навчання й виховання, роботи з самоосвіти та самовдосконалення, розглядаються сьогодні не просто як досягнення окремих педагогів, а як вимоги до їх професійної компетентності [16, с. 327].

Професійна компетентність, за С. О. Сисоєвою, – одна з провідних якостей сучасного фахівця, яка передбачає, окрім технологічної підготовки, цілу низку інших якостей, які мають позапрофесійний або надпрофесійний

характер. але водночас є необхідними сьогодні кожному фахівцю. Це, перш за все, такі якості особистості як самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, творчий підхід до будь-якої справи. уміння доводити справу до кінця і постійно вчитися. Також до таких якостей фахівця можна віднести гнучкість мислення. абстрактне, системне й експериментальне мислення, уміння вести діалог, комунікабельність, здатність до співробітництва тощо [14, с. 97].

А. К. Маркова розглядає такі види професійної компетентності: спеціальну – у межах конкретної спеціальності, володіння власне професійною діяльністю, здатністю проектувати свій подальший професійний розвиток; соціальну – у сфері спілкування і взаємодії, а також відповідальність за результати своєї діяльності; персональну – у сфері пошуку способів покращення результатів своєї роботи, підвищення ефективності праці за рахунок використання власних індивідуально-особистісних особливостей і професійно-психологічного потенціалу; поліпрофесійну як складову практично всіх видів праці; екстремальну – компетентність дій в екстремальних ситуаціях; аутокомпетентність – компетентність у галузі свого внутрішнього світу, тобто наявність адекватного уявлення про себе, свої якості, особливості, здатності, потреби, цілі, мотиви, ціннісні орієнтації [5, с. 81].

Етап 3: Творча діяльність – оволодіння комплексами творчих прийомів для розкриття викладача як талановитого й кваліфікованого фахівця здатного досягти успіхів у професійній діяльності, сукупністю творчих здібностей та якостей, прийомами словесного впливу й риторичними навичками спілкування, елементами творчості у вирішенні різноманітних військово-педагогічних завдань.

Творча діяльність військового викладача ґрунтується на військово-педагогічній і науковій діяльності. Так, відомий український учений і педагог М. І. Пирогов вважав: «Відокремити навчальне від наукового в

університеті неможна. Але наукове без навчального все-таки світить і зігріває. А навчальне без наукового, якою б не була приваблива його зовнішність, – лише блищить» [10, с. 56].

До творчої діяльності фахівця зазвичай відносять хорошу пам'ять; вміння сконцентруватися, чітко та логічно формулювати свої думки, завдання, висновки, припущення; просто думати про складні речі, розмірковувати про них у термінах, знайомих співрозмовникові; високу інтенсивність генерування ідей, ретельне їх фільтрування; вміння за відривчастими даними синтезувати загальну картину; творчу розкутість, вміння мислити легко, без забобонів; вміння критично оцінювати результати досліджень, особливо власних; широкий науковий світогляд, знайомство з науковими і практичними результатами у суміжних галузях; широкий світогляд, високу культуру [3, с. 75].

Творча діяльність військових викладачів характеризується особистісно-суб'єктивними характеристиками та високим рівнем самоактуалізації його особистості для практичної реалізації проблемної ситуації та задіяння свого професійного і творчого потенціалу. Вона характеризується раціональністю, нестандартністю, організованістю, цілеспрямованістю, практичністю оптимальної діяльності як процесу навчання і виховання курсантів, формування наукового світогляду курсантів, їх моральності, особистості

Етап 4: Науково-дослідницька діяльність – оволодіння здібностями науково-дослідницької діяльності, науковим підходом до організації професійної діяльності, методами науково-педагогічного дослідження, навичками конструювання педагогічно-доцільних прийомів взаємодії в освітньому процесі для вибудування професійної діяльності та багатогранного й кваліфікованого виявлення та розкриття сукупностей особистісно-ділових й професійних якостей військового викладача

Науково-дослідницька діяльність потребує вміння, які слід розглядати, як здатність вловлювати складні ідеї; здійснювати аналіз ситуацій;

порівнювати раніше вивчені факти; уміння передбачати наслідки; використовувати альтернативні шляхи пошуку інформації; установлювати причинно-наслідкові зв'язки; уміння інтегрувати і синтезувати інформацію; здатність до перетворень; пошук декількох варіантів рішення, вибір та обґрунтування найбільш раціонального; побудова гіпотез; аналіз та узагальнення досліджуваних фактів; уміння міркувати; уміння робити висновки; вміння оцінювати як сам процес, так і результат [1, с. 89].

Науково-дослідницька діяльність визначається науковим мисленням, для якого характерні:

- чітке формулювання мети дослідження;

- формування наукового припущення, що спирається на раніше виконані теоретичні або експериментальні дослідження, що містять у собі нові ідеї;

- розробка методики дослідження; власне дослідження відповідно до розробленої методики і плану;

- аналіз отриманих результатів; формулювання висновків [4, с. 37].

М. Маслій виокремлює три основних принципи плідної наукової діяльності:

- планомірність;

- акуратність;

- любов до творчості [6, с. 14].

С. О. Сисоєвої виокремила чотири рівні творчої педагогічної діяльності:

- *репродуктивний* – робота на основі вироблених методик, рекомендацій, досвіду тощо;

- *раціоналізаторський* – удосконалення, модернізування певних елементів існуючих методик, рекомендацій відповідно до конкретних умов;

- *конструкторський* – конструювання власних найоптимальніших варіантів розв'язання педагогічних проблем;

– *новаторський* – розв’язання проблем на принципово нових засадах, які вирізняються новизною, оригінальністю та високою результативністю [13, с. 146].

За баченням І. П. Павлова до провідних якостей особистості вченого-дослідника слід віднести наукову послідовність, міцність пізнання азів науки і прагнення йти до вершин людських знань, стриманість, послідовність, терпіння, готовність і вміння робити чорнову роботу, терпляче накопичувати факти, наукову скромність, готовність віддавати науці своє життя [7, с. 192].

Науково-дослідницька діяльність передбачає володіння методами наукового пошуку і ведення науково-дослідницької роботи, наукових досліджень, наукового аналізу та узагальнення науково-дослідними роботами викладачів, науково-педагогічний аналіз військової діяльності й узагальнення власного військово-педагогічного досвіду, керівництво науковими дослідженнями підлеглих, залучення курсантів до науково-дослідницької роботи, підготовку науково-педагогічними кадрами (керівництво кандидатськими, докторськими дисертаціями), участь у конференціях і семінарах (міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських, регіональних, вузівських).

Етап 5: Саморозвитку – оволодіння навичками самовдосконалення професійних знань та умінь, безперервної самоосвіти на поглиблення і підвищення рівня особистісної кваліфікації, навичками самокорекції на засвоєння знань й умінь з метою задоволення потреби у пізнанні і особистісному зростанні, досвідом на вдосконалення майстерного стилю діяльності направлено на безперервний розвиток особистості самого військового педагога і його вплив на розвиток особистості його курсантів, навичками вдосконалення стилю педагогічної діяльності військового викладача в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу і його самореалізації.

С. О. Сисоєва наголошує на важливості саморозвитку засобами професії, свідомому посиленні своїх позитивних якостей та згладжуванні негативних, закріпленні індивідуального стилю; на педагогічній творчості як збагаченні педагогічним досвідом своєї професії за рахунок творчого внеску, внесенні авторських пропозицій, що стосуються як окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації навчального процесу, так і таких, що утворюють нові педагогічні системи [12, с. 108].

В. І. Слободчиков та Є. І. Ісаєв розглядають саморозвиток як фундаментальну здатність людини ставати і бути відмінним суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність в предмет практичного перетворення. Процес саморозвитку є одним із складних форм роботи внутрішнього світу людини, не тільки над перетворенням самого внутрішнього світу, але й над переробкою досвіду, встановленням своїх позицій та переконань, постановкою цілей, пошуком шляхів самовизначення [15, с. 312]

Саморозвиток індивіда, на думку Є. С. Рапацевич, є процесом збагачення діяльнісних здібностей та інших якостей особистості у процесі різних видів його доцільної діяльності, підґрунтям якого є засвоєння соціального досвіду та досягнення культури, втілених у реаліях у процес тієї чи іншої діяльності. Хід саморозвитку особистості та його результати визначаються двома чинниками:

а) здатністю індивіда навчатися і брати участь у діяльності «зі знанням справи», а саме: якістю та рівнем його освіти;

б) характером і мірою втілення соціально-культурного досвіду в реаліях, з якими має справу суб'єкт діяльності [8, с. 345].

Процес саморозвитку викладачів вищих військових навчальних закладів включає:

– самоусвідомлення до самоосвіти й самовиховання (усвідомлена спрямованість на набуття знань, накопичення позитивних умінь і навичок);

– осмислення своїх індивідуальних якостей (збагачення здібностей у процесі професійної діяльності особистості);

– самовпливу й самонавіювання (критичний аналіз помилок і шляхів їх подолання);

– самопереконавання й самохвалення (заохочення на позитивні уміння і навички розвивальної діяльності);

– практичної діяльності до самоконтролю й самоаналізу своїх професійних характеристик (постійний контроль за діями і поведінкою).

Висновки. Таким чином, у формування педагогічної майстерності викладачів вищих військових навчальних закладів покладений процес інтеграційних тенденцій в системі вищої освіти для особистісного та професійного розвитку, він визначає здатність особистості перетворювати свою життєдіяльність в предмет практичного новоутворення пізнання та освоєння предметних галузей і підготовки до професійної діяльності.

Література:

1. Балашов В. В. *Организация научно-исследовательской деятельности студентов в вузах России: [монография]: в 3-х ч. / Г. В. Лагуно, И. В. Малюгина и др. - Изд., 2-е испр. и доп. - М., 2002. - Часть первая: Основные предпосылки организации и развития научно-исследовательской деятельности студентов в вузах. - 216 с.*

2. Гузій Н. В. *Сутність і зміст педагогічної творчості та майстерності: методичні рекомендації / Гузій Н. В. - К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. - 24 с.*

3. *Инновационные образовательные программы по психологии / Под ред. Ю. П. Зинченко, И. А. Володарской. — М.: Изд-во МГУ, 2007. - 180 с.*

4. Лісніченко Ю. М. *Підготовка майбутніх офіцерів до професійної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Лісніченко Юрій Михайлович; Національна академія*

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. - Хмельницький, 2015. - 167 с.

5. *Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. - М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. - 308 с.*

6. *Маслій О. М. Формування фахової компетентності майбутніх офіцерів тилу у сфері військово-економічної логістики : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Маслій Олег Миколайович; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. - Хмельницький, 2011. - 174 с.*

7. *Павлов И. П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга / И. П. Павлов // Полное собрание сочинений. - М. - Л.: АН СССР, 1951. - Т. 4. - 451 с.*

8. *Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. - Мн.: «Сов рем. Слово», 2005. - С. 513.*

9. *Перепелиці Г. М. Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки; під кер. Г. М. Перепелиці. - К.: Стило, 2002. — 314 с.*

10. *Пирогов Н. И. Избранные педагогические произведения / Николай Иванович Пирогов. - М.: Педагогика, 1953. - С. 302.*

11. *Рогов Е. И. Психологические проблемы формирования индивидуальности личности профессионала / Е. И. Рогов // Системное исследование индивидуальности. - Пермь, 1991. - С. 84–86.*

12. *Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник. - К.: Міленіум, 2006. — С. 107–108.*

13. *Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: [монографія]/ С. О. Сисоєва. - К.: Поліграфкнига, 1996, - 406с.*

14. *Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: [монографія] / С. О. Сисоєва. — К: Поліграф книга, 1996. - 446 с.*

15. Слободчиков В. И. Психология развития человека / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. - М. : Школьная пресса, 2000. — 416 с.

16. Ткаченко О. Б. Сучасні вимоги до викладачів вищих навчальних закладів// Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Збірник наукових праць. Випуск 13. - 2010. - С. 324–332.

17. Чистовська І. П. Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління: дис...канд. пед. наук: 13.00.04. - К., 2006. - 223 с.

References:

1. Balashov V. V. *Orghanyzacyja nauchno-yssledovateljskoj dejatel'nosti studentov v vuzakh Rossyy: [monografyja]: v 3-kh ch.* / Gh. V. Laghuno, Y. V. Maljughyna y dr. — Yzd., 2-e yspr. y dop. - M., 2002. - Chastj pervaja: *Osnovnye predposylky orghanyzacyy y razvytyja nauchno-yssledovateljskoj dejatel'nosti studentov v vuzakh.* - 216 s.

2. Ghuzij N. V. *Sutnistj i zmist pedagoghichnoji tvorchosti ta majsternosti: metodychni rekomendaciji* / N. V. Ghuzij - K.: NPU im. M. P. Draghomanova, 2007. - 24 s.

3. *Ynnovacyonnye obrazovatel'nye proghrammy po psykholohyy* / Pod red. Ju. P. Zynchenko, Y. A. Volodarskoj. - M.: Yzd-vo MGhU, 2007. - 180 s.

4. Lisnichenko Ju. M. *Pidghotovka majbutnikh oficeriv do profesijnoji dijal'nosti v procesi vyvchennja fakhovykh dyscyplin: dys. ... kandydata ped. nauk: 13.00.04/ Lisnichenko Jurij Mykhajlovych; Nacionaljna akademija Derzhavnoji prykordonnoji sluzhby Ukrainy imeni Boghdana Khmeljnyckogho.* - Khmeljnyckyj, 2015. - 167 s.

5. Markova A. K. *Psykholohyja professyonalyzma* / A. K. Markova. - M.: Mezhdunarodnj ghumanytarnj fond «Znanye», 1996. — 308 s.

6. Maslij O. M. *Formuvannja fakhovoji kompetentnosti majbutnikh oficeriv tylu u sferi vijsjkovo-ekonomichnoji lohistyky: dys. ... kandydata ped. nauk : 13.00.04 /*

Maslij Oleg Mykolajovych; Nacionaljna akademija Derzhavnoji prykordonnoji sluzhby Ukrainy imeni Boghdana Khmeljnyckogho. - Khmeljnyckyj, 2011.- 174 s.

7. *Pavlov Y. P. Lekcyi o rabote bolshykh polusharyj gholovnogho mozgha / Y. P. Pavlov // Polnoe sobranie sochynenij. - M. - L.: AN SSSR, 1951. - T. 4. - 451 s.*

8. *Pedagoghyka: Bolshaja sovremennaja encyklopedyja / Sost. E. S. Rapacevych. — Mn.: «Sov rem. Slovo», 2005. — S. 513.*

9. *Perepelyci Gh. M. Myrotvorcha dijajnistij Ukrainy: kooperacija z NATO ta inshymy strukturamy jevropejskoji bezpeky; pid ker. Gh. M. Perepelyci. - K.: Stylos, 2002. - 314 s.*

10. *Pyroghov N. Y. Yzbrannye pedagoghycheskye proyzvedenyja / Nykolaj Yvanovych Pyroghov. - M.: Pedagoghyka, 1953. - S. 302.*

11. *Roghov E. Y. Psykholohycheskye problemy formyrovanyja yndyvydualjnosti lychnosti professyonała / E. Y. Roghov // Systemnoe yssledovanye yndyvydualjnosti. - Perm, 1991. - S. 84–86.*

12. *Sysojeva S. O. Osnovy pedagoghichnoji tvorchosti: Pidruchnyk. - K.: Milenium, 2006. - S. 107–108.*

13. *Sysojeva S. O. Pidghotovka vchytelja do formuvannja tvorchoji osobystosti uchnja: [monohrafija] / S. O. Sysojeva. - K.: Polighrafknygha, 1996, - 406 s.*

14. *Sysojeva S. O. Osvita i osobystistij v umovakh postindustrialjnogho svitu: [monohrafija] / S. O. Sysojeva. - K.: Polighrafknygha, 1996. - 446 s.*

15. *Slobodchykov V. Y. Psykholohyja razvytyja chloveka / V. Y. Slobodchykov, E. Y. Ysaev. - M.: Shkoljnaja pressa, 2000. — 416 s.*

16. *Tkachenko O. B. Suchasni vymoghy do vykladachiv vyshhykh navchaljnykh zakladiv // Pedagoghyka formuvannja tvorchoji osobystosti u vyshhij i zaghaljnoosvitnij shkolakh. Zbirnyk naukovykh pracj. Vypusk 13. - 2010. - S. 324–332.*

17. Chystovsjka I. P. *Formuvannja pedagoghichnoji kompetentnosti majbutnikh maghistriv vijsjkovogho upravlinnja: dys...kand. ped. nauk: 13.00.04.* - K., 2006. - 223 s.

УДК 378.147.88.007.2

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ НА ЗАСАДАХ
ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ**

Коломієць О. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна, Харків

У статті виробнича практика розглядається з позиції організації партнерської взаємодії, спрямованої на розкриття в майбутніх інженерів організаторських і лідерських якостей, набуття досвіду співробітництва, розробки спільних проектів на засадах рівноправ'я між партнерами. Доведено, що на формування готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації позитивно впливають інноваційні прийоми, методи, форми організації виробничої практики. На виробничій практиці студенти застосовують набуті професійні знання й вміння, навчаються партнерській взаємодії, розкривають творчий потенціал, засвоюють інноваційні підходи до організації професійної діяльності інженера.

Ключові слова: майбутні інженери, готовність до професійної самореалізації, виробнича практика, партнерська взаємодія, інновації в освіті.

Коломиец А. В. Организация производственной практики на основании партнерского взаимодействия как условие формирования готовности будущих инженеров к профессиональной самореализации/

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина, Харьков

В статье производственная практика рассматривается с позиции организации партнерского взаимодействия, направленного на раскрытие у будущих инженеров организаторских и лидерских качеств, приобретения опыта сотрудничества, разработки общих проектов на основании равноправия между партнерами. Доказано, что на формирование готовности будущих инженеров к профессиональной самореализации положительно влияют инновационные приемы, методы, формы организации производственной практики. На производственной практике студенты применяют приобретенные профессиональные знания и умения, обучаются партнерскому взаимодействию, раскрывают творческий потенциал, усваивают инновационные подходы к организации профессиональной деятельности инженера.

Ключевые слова: будущие инженеры, готовность к профессиональной самореализации, производственная практика, партнерское взаимодействие, инновации в образовании.

Kolomiets A. V. Organization of productive practice on the basis of partner cooperation as a condition of forming of readiness of future engineers to professional self-realization / Kharkiv national pedagogical University named after G. S. Skovoroda, Ukraine, Kharkov

In the article productive practice is examined from position of organization of partner cooperation, sent to opening for the future engineers of organizational and leader qualities, gaining experience of collaboration, developments of general projects on the basis of equality of rights between partners. It is well-proven that on forming of readiness of future engineers to professional self-realization innovative receptions, methods, forms of organization of productive practice, influence positively. On productive practice students apply the purchased professional knowledge and abilities, study to partner cooperation,

expose creative potential, master the innovative going near organization of professional activity of engineer.

Keywords: future engineers, readiness to professional self-realization, productive practice, partner cooperation, innovations in education.

Вступ. У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Концепції розвитку професійно-технічної освіти (2005 р.) та інших нормативно-правових документах наголошується на важливості підготовки майбутніх фахівців до інноваційної діяльності [5]. Виробнича практика відіграє важливу роль у формуванні готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації, оскільки під дією конкретних вправ, інструктажів, тренажерів розкриваються потенційні сили кожного студента, який співвідносить їх з вимогами професійної діяльності.

Формулювання мети статті та завдань. Мета – розкрити потенціал виробничої практики студентів; довести необхідність організації партнерської взаємодії для формування готовності майбутніх інженерів до самореалізації.

Виклад основного матеріалу статті із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Учені О. Асмолов, А. Берберян, М. Дем'яненко, Н. Коробейнікова, Н. Ткачова, вважають, що виробнича практика є важливим складником процесу професійного становлення майбутнього інженера та має за мету закріплення знань, отриманих під час здійснення теоретичного навчання, а також набуття необхідних умінь, навичок, досвіду практичної діяльності у своїй професійній галузі. При цьому впродовж навчання у вищій школі студенти мають взяти участь у різних видах виробничих практик. У ході виробничої практики майбутні фахівці накопичують досвід виконання ними професійних обов'язків на реальному робочому місці, встановлювати різнопланові комунікативні зв'язки з колегами та діловими партнерами з метою вирішення поставлених завдань.

У дослідженні М. Дем'яненко, Н. Ткачової наводяться загальні рекомендації з питань проведення виробничої практики автомобільно-дорожнього складу. На практиці студенти ВТНЗ створювали кар'єрне портфоліо, в яке включали об'єктивну інформацію, що відбиває певний рівень готовності студента до партнерської взаємодії через аналіз його досягнень у різних галузях його діяльності: навчальній, дослідницькій, творчій, громадській [4].

Нам імпонує наведена І. Таможською низка прикладів ситуацій взаємодії, які наближували майбутніх фахівців технічного профілю до реальних умов професійної діяльності, а саме: презентаційні («Інтер'ю», «Аукціон», «Влаштування на роботу»), що спонукали студентів до розвитку ціннісного ставлення до професії, людей, прийняття обґрунтованих, виправданих рішень, заснованих на вільному етичному виборі та виявленні сенсу власних дій; інтелектуально-прогностичні («Ділові переговори», «Обери проект»), що сприяли логічному прогностичному мисленню майбутніх інженерів; перцептивно-емпатійні («Намалюй портрет уявного співрозмовника», «Як заспокоїти роздратованого замовника автомобільного сервісу»), які формували сприйняття іншої людини, ставлення до її потреб і труднощів, що пов'язані з самореалізацією в професійній діяльності; мовленнєві («Однохвилинний виступ», «Ритор», «Ділове листування»), котрі допомагали засвоїти основи ділової мови; креативні («Криголам», «Сам собі режисер»), спрямовані на творчу самореалізацію студентів тощо [7].

Доречними є висновки з дослідження А. Крохмаль, яка проблему формування самостійності майбутніх інженерів розглядає в зв'язку з практикою. На думку автора, «найбільш ефективним при цьому є опертя на особистісно-професійний досвід студентів, який вони набувають під час виробничих практик, у процесі професійної діяльності і виконання науково-дослідних проектів. Участь у практичній діяльності найбільш повно дозволяє усвідомити студенту брак у себе знань, умінь, якостей, необхідних для

успішної професійної самореалізації, і спонукає майбутнього фахівця до активного самовдосконалення» [6, с.8].

Учена В. Васильєва стверджує, що педагоги мають розмовляти з учнями не авторитарно, а вести діалог, бути партнерами в навчанні, тобто відчувати їх відкритість, незалежність суджень, уміння поважати думку іншого та спілкуватися з дорослими на рівних. З досвіду засвідчує, що партнерські стосунки формуються під впливом інтерактивних прийомів, методів, форм роботи з учнями. Ефективними виявилися проектна методика, стратегія практичного мислення, методи «Ажурна пилка», «Мозковий штурм», дебати, уроки-ігри, диспути, подорожі, екскурсії, які виховують демократичні цінності, формують і розвивають навички критичного мислення, навчають цінувати й поважати одне одного, вбачати одне в одному партнерів. Цікавою формою є ярмарки-виставки, до яких учні готуються разом з майстрами виробничого навчання, обмінюються думками щодо представлених новинок [3].

Про інноваційні підходи в підготовці майбутніх інженерів йдеться в працях О. Болтенко. Починаючи з другого курсу учні центру професійно-технічної освіти проходять виробниче навчання в спеціально для цього створеному на підприємстві Центрі підготовки робітничих кадрів. У цей період відбувається первинна адаптація учнів у виробничих умовах, ознайомлення з корпоративними вимогами підприємства, зіставлення наявних знань і вмінь із виробничими вимогами. Виробниче навчання здійснюється в обстановці створення матеріальних цінностей, випуску конкретної продукції [2].

Сьогодні *метод проектів* набув актуальності в процесі проведення виробничої практики студентів, які набувають досвід професійно-технічної освіти. Залучення практикантів до методу проектів спрямовує їх на самостійне конструювання своїх знань та орієнтує в інформаційному просторі, розвиває критичне мислення. Слід звернути увагу на те, що

учасники проекту самостійно або спільними зусиллями вирішують професійну проблему, застосовуючи необхідні знання та практичні вміння. Завданнями проекту можуть бути: відновлення чи ремонт деталей до якогось вузла чи механізму трактора або сільськогосподарської машини; технічне обслуговування трактора і сільськогосподарської машини.

Метод розв'язування творчих завдань спонукає майбутніх інженерів до творчої самореалізації в процесі виробничої практики. Партнерська взаємодія відбувається на високому рівні, коли спілкуються креативні фахівці, обмінюються досвідом, виконують спільні проекти, беруть активну участь в оглядах технічної творчості. У такий спосіб створюються нові моделі сільськогосподарської техніки, зразки вузлів машин та агрегатів тощо.

Як стверджує Н. Бондаренко, інновацію варто розглядати як реалізоване нововведення в освіті – у змісті, методах, прийомах і формах навчальної діяльності та виховання особистості (методиках, технологіях), у змісті та формах організації управління освітньою системою, а також в організаційній структурі закладів освіти, у засобах навчання і виховання та у підходах до соціальних послуг в освіті, що суттєво підвищує якість, ефективність та результативність навчально-виховного процесу. З цією метою педагогічний колектив навчального закладу творчо працює над єдиною проблемою: «Впровадження інноваційних технологій у навчально-виробничий процес з метою підготовки висококваліфікованих робітників». Значна увага педагогів приділяється *інтерактивним методам навчання*, де основним аспектом новизни, впровадження інноваційних технологій у навчально-виробничий процес, є комп'ютеризація нових форм роботи, створення віртуального потенціалу, котрий стає у нагоді при виконанні як навчальних так і виробничих завдань. Наприклад, при підготовці робітників з професії «Слектрогазозварник» спочатку учні навчаються на тренажерах ДТЗ (дуговий тренажер зварника) розробленими інститутом

електрозварників ім. Е. О. Патона який дозволяє імітувати процес зварювання за допомогою мало амперної дуги, інформацію по кожному з параметрів тренажу у комп'ютері та самостійно проводити обробку даних і оцінювати результати тренажу. Проходячи навчання на тренажері учень набуває рухомих (психомоторних) навичок з техніки ручного та механізованого дугового зварювання. Тим самим учні, пройшовши навчання в тренажерному комп'ютерному класі, набувши первинних практичних знань, вмінь та навичок можуть закріпити ці знання та вміння на виробничій практиці в майстернях навчального закладу та на підприємстві [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, з позицій партнерської взаємодії виробнича практика майбутніх інженерів набуває вагомості чинності, оскільки організація співробітництва, розуміння іншої людини в процесі співпраці, обмін ідеями, думками, пропозиціями розкривають професійний потенціал студентів. Готовність до професійної самореалізації майбутніх інженерів формується під час виробничої практики, бо здійснення конкретних технічних дій вимагає співвіднесення власних здібностей і вимог професійної діяльності. У подальшому слід було б розкрити роль навчально-інформаційного середовища у формуванні готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації.

Література:

- 1. Бондаренко Н. О. Інновації у навчально-виробничому процесі / Н. О. Бондаренко // Інноваційна професійно-технічна освіта: пошуки, шляхи, оновлення: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченій 20-річчю Національної академії педагогічних наук України (Донецьк, 26-30 берез. 2012 р.). – Донецьк, 2012 р. – С. 37-39.*
- 2. Болтенко О. І. Інноваційні підходи до підвищення якості підготовки кваліфікованих машинобудівників / О. І. Болтенко // Професійно-технічна освіта. - № 3. – 2013. – С. 36-39.*

3. Васильєва В. Фасилітація як визначальна умова професіоналізму / В. Васильєва //Професійно-технічна освіта. – № 3. – 2014. – С. 54-55.
4. Дем'яненко М. Теоретичні засади формування готовності фахівців автомобільно-дорожньої галузі до партнерської взаємодії у професійній діяльності: монографія / М. С. Дем'яненко, Н. О. Ткачова. – Харків: ХНАДУ, 2014. – 156 с.
5. Концепція розвитку професійно-технічної освіти: Затв. МОН України, АПН України 5 липня 2004 р. // Професійно-технічна освіта. – 2004. – №3. – С. 3-5.
6. Крохмаль А. М. Формування потреби у професійному самовдосконаленні студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. М. Крохмаль. – Харків, 2012. – 20 с.
7. Таможська І. В. Реалізація педагогічних умов формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю / І. В. Таможська // Актуальні питання державного управління, педагогіки та психології: зб. наук. праць. – Херсон, 2013. – Вип. 1 (8). С. 376-381.

References:

1. Bondarenko N. O. Innovatsiyi u navchal'no-vyrobnychomu protsesi / N. O. Bondarenko // Innovatsiyina profesiyno-tekhnichna osvita: poshuky, shlyakhy, onovlennya: materialy III Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiyi, prysvyacheniy 20-richchyu Natsional'noyi akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrayiny (Donets'k, 26-30 berez. 2012 r.). – Donets'k, 2012 r. – S. 37-39.
2. Boltenko O. I. Innovatsiyini pidkhody do pidvyshchennya yakosti pidhotovky kvalifikovanykh mashynobudivnykiv / O. I. Boltenko // Profesiyno-tekhnichna osvita. - № 3. – 2013. – S. 36-39.
3. Vasyl'yeva V. Fasylytatsiya yak vyznachal'na umova profesionalizmu / V. Vasyl'yeva //Profesiyno-tekhnichna osvita. – № 3. – 2014. – S. 54-55.

4. Dem"yanenko M. *Teoretychni zasady formuvannya hotovnosti fakhivtsiv avtomobil'no-dorozhnoyi haluzi do partners'koyi vzayemodiyi u profesiyniy diyal'nosti: monohrafiya* / M. S. Dem"yanenko, N. O. Tkachova. – Kharkiv: KhNADU, 2014. – 156 s.
5. *Kontsepsiya rozvytku profesiyno-tekhnichnoyi osvity: Zatv. MON Ukrayiny, APN Ukrayiny 5 lypnya 2004 r. // Profesiyno-tekhnichna osvita. – 2004. – № 3. – S. 3-5.*
6. Krokmal' A. M. *Formuvannya potreby u profesiynomu samovdoskonalenni studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv: avtoref. dys. na zdobuttya kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity»* / A. M. Krokmal'. – Kharkiv, 2012. – 20 s.
7. Tamozhs'ka I. V. *Realizatsiya pedahohichnykh umov formuvannya vmin' dilovoho spilkuvannya maybutnikh fakhivtsiv tekhnichnoho profilyu* / I. V. Tamozhs'ka // *Aktual'ni pytannya derzhavnoho upravlinnya, pedahohiky ta psykholohiyi: zb. nauk. prats'*. – Kherson, 2013. – Vyp. 1 (8). S. 376-381.

УДК: 378.147

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ДО ФОРМУВАННЯ В СТУДЕНТІВ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

кандидат педагогічних наук, Литвинова О. В.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Україна,
Дніпропетровськ

У статті акцентується увага на потребі суспільства у високопрофесійних викладачах ВНЗ, які відкриті до нового досвіду, здатні ефективно працювати в ситуації соціальних змін при збереженні власного фізичного, психічного та соціально-психологічного здоров'я, є гармонійно

розвиненими як в особистісній, так і в професійній сфері. Обґрунтовано доцільність залучення викладачів до участі в процесі формування культури професійного спілкування у майбутніх фахівців аграрного профілю та формування відповідної внутрішньовузівської підготовки що сприятимуть водночас і гармонійному розвитку особистісної та професійної сфери сучасного викладача аграрного ВНЗ.

Ключові слова: особистість педагога, моральна орієнтованість, система комунікативно орієнтованих знань, комунікативна компетентність, етичні норми спілкування, педагогічно-професійне спілкування, фахова лексика.

кандидат педагогических наук, Литвинова Е. В. Обеспечение подготовки преподавателей к формированию у студентов культуры профессионального общения / Днепрпетровский государственный аграрно-экономический университет, Украина, Днепрпетровск

В статье акцентируется внимание на необходимости общества в высокопрофессиональных преподавателях вузов, открыты для нового опыта, способны эффективно работать в ситуации социальных изменений при сохранении собственного физического, психического и социально-психологического здоровья, являются гармонично развитыми как в личностной, так и в профессиональной сфере. Обоснована целесообразность привлечения преподавателей к участию в процессе формирования культуры профессионального общения у будущих специалистов аграрного профиля и формирования соответствующей внутривузовской подготовки способствующей одновременно и гармоничному развитию личностной и профессиональной сферы современного преподавателя аграрного вуза.

Ключевые слова: личность педагога, нравственная ориентированность, система коммуникативно ориентированных знаний, коммуникативная компетентность, этические нормы общения, педагогически профессиональное общение, профессиональная лексика.

PhD in pedagogical science, Lytvynova O. V. Providing the teachers training to the formation of students professional communication culture / Dnipropetrovsk State Agrarian University of Economics, Ukraine, Dnipropetrovsk

The article focuses on the need for highly qualified teachers in public universities who are open to new experience, able to work effectively in a situation of social change while maintaining their own physical, mental, social and psychological health, are harmoniously developed both in the personal as well as professional area. The expediency of attracting teachers to take part in the formation of professional communicative culture of future specialists of agrarian profile and formation relevant training to promote the harmonious development of both personal and professional spheres of modern agricultural university teacher.

Key words: teacher identity, moral orientation, the system of communicatively oriented knowledge, communicative competence, ethical communication, educational and professional communication, professional vocabulary.

Вступ. Необхідність забезпечення підготовки викладачів аграрних вузів до формування в студентів культури професійного спілкування зумовлена кількома причинами:

По-перше, активізація навчального процесу в аграрному ВНЗ вимагає підвищення педагогічної майстерності викладачів, забезпечення розвитку їхнього рівня культури розумової й комунікативної праці з метою подальшого формування в студентів культури професійного спілкування.

По-друге, ми звертаємо увагу на те, що викладачі аграрного ВНЗ, особливо фахових дисциплін, досить часто обмежуються лише викладанням когнітивного складника дисциплін. Це зумовлено тим, що вони не мають спеціальної педагогічної освіти й рівень їхньої кваліфікації у професійному

спілкуванні досить низький. Саме тому очевидною є необхідність у підвищенні комунікативної компетенції викладачів технічних спеціальностей аграрних ВНЗ, оскільки вони майже не одержали прикладів професійної комунікативної взаємодії, тому не мають у своєму арсеналі альтернативних засобів звертання, спонукання, переконання тощо. Вони виконують свою роль у формуванні культури професійного спілкування студентів на основі індивідуального (побутового) досвіду, відчуваючи певні труднощі у використанні активних форм навчання студентів, тобто дидактичного комплексу, який орієнтує студента на опанування змісту культури професійного спілкування й розвиток особистісних якостей.

По-третє, оскільки у вищому навчальному закладі викладач вільний у виборі технологій навчання, організації навчання, форм, методів і засобів навчання в студентських групах, важливе значення для підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю з високим рівнем культури професійного спілкування має створення інтегративних курсів для викладачів аграрних ВНЗ, мета яких – одержання цілісного й психологічно диференційованого уявлення про специфіку культури професійного спілкування, а також організація навчання студентів в умовах, наближених до реальної професійної діяльності. Принциповим у цьому питанні є вміння вибору викладачем тих форм і прийомів, які формують у майбутніх фахівців аграрного профілю ті якості, що потрібні для засвоєння певних вмінь і навичок культури професійного спілкування.

Мета статті – окреслити шляхи коректного розв'язання вище зазначених проблем і запропонувати системну основу для розвитку професійно значущих якостей викладачів з культури професійного спілкування.

Різні аспекти підготовки викладачів до ефективного професійно-педагогічного спілкування вивчали такі науковці, як: Г. Ковальов [1],

А. Кузьмінський [2], Л. Петровська [4], О. Полозенко [5], Л. Скрипко [6], Т. Яценко [8].

Виклад основного матеріалу. Оскільки на студента справляє вплив, перш за все, особистість педагога, то моральна орієнтованість і довершеність в оволодінні системою комунікативно орієнтованих знань є значущими для формування культури професійного спілкування у майбутніх фахівців аграрного профілю. Особливий вплив на професійне спілкування має педагог, який викладає вузькоспеціальні дисципліни, тому що вони більш насичені спеціалізованою (фаховою) лексикою.

Підтвердження цього знаходимо й у дослідженні О. Полозенко [5], яка наголошує на необхідності формування педагогічних умінь викладачів аграрних ВНЗ, накопичення ними психолого-педагогічних знань, оволодіння методиками викладання спеціальних дисциплін, методами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, застосування новітніх педагогічних технологій у практиці тощо. Дослідниця встановила, що більшість викладачів-аграрників (83,6%) не мають спеціальної психолого-педагогічної підготовки. В основному вони прийшли на викладацьку роботу з виробництва. Але навіть навчання в аспірантурі аграрних ВНЗ не передбачає вивчення таких дисциплін, як педагогіка і психологія; підвищення психолого-педагогічної кваліфікації здійснюється на рівні методичної роботи вищих аграрних навчальних закладів, яка потребує нових форм і методів співпраці з викладачами-аграрниками.

Вивчаючи особистість викладача вищого аграрного закладу освіти, П. Лузан зазначає, що слід спочатку розглядати її в соціально-психологічному, а потім – у професійно-педагогічному аспектах. Соціально-психологічні характеристики особистості – це ідейна переконаність, науковий світогляд, любов і повага до студентів, педагогічний такт, товарицькість, здатність до самооцінки. Професійно-педагогічні характеристики полягають, насамперед, у теоретичній, методичній і

практичній підготовці педагога. Вищій аграрній освіті потрібен педагог, який не тільки досконало володіє знаннями своєї спеціальності, а й справді закоханий у свою професію [3, с. 34–36].

К. Ушинський підкреслював, що тільки особистість може діяти на особистість, тільки характером можна утворити характер [7].

Зважаючи на викладений у працях дослідників стан підготовки викладачів аграрних ВНЗ та спираючись на дослідження А. Кузьмінського [2, с. 139–140, 147–148], вважаємо, що орієнтація на формування високої культури професійного спілкування в майбутніх фахівців аграрного профілю вимагає, насамперед, внутрішньовузівської підготовки викладача вищого навчального закладу до цього процесу з урахуванням таких аспектів:

– *підвищення власної фахової компетентності* – поглиблення знань і розширення ерудиції в науково-предметній галузі, нестандартне мислення, креативність, володіння інноваційною тактикою та стратегією, методами вирішення творчих завдань;

– *підвищення рівня педагогічної компетентності* – набуття ґрунтовних знань з педагогіки й психології, зокрема андрагогіки, медико-біологічних аспектів інтелектуальної діяльності, оволодіння сучасними формами, методами, засобами й технологіями навчання;

– *розвиток комунікативної компетентності* – підвищення рівня культури усної та писемної форм літературної мови, володіння іноземними мовами, сучасними інформаційними технологіями, ефективними методами й прийомами міжособистісного спілкування;

– *розвиток загальної культури* – сформованість наукового світогляду, стійкої системи національних і загальнолюдських духовно-моральних цінностей.

На нашу думку, підготовка викладачів аграрних ВНЗ до формування в студентів високої культури професійного спілкування позитивно вплине й

на підвищення їхнього власного рівня педагогічної майстерності – досконале, творче виконання педагогами своїх професійних функцій на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціально-психологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального та морально-духовного розвитку. Педагогічна майстерність включає низку структурних компонентів: морально-духовні цінності (гуманістична спрямованість, національна гідність, інтелігентність, життєві ідеали, сумлінність, чесність, правдивість, об'єктивність, толерантність); професійні знання (навчального предмета, анатомії та фізіології людини, психології, педагогіки, методики навчання), соціально-педагогічні якості (організаторські здібності, витримка, принциповість і вимогливість, оптимізм, чуйність, творчий склад мислення, увага, тактовність), психолого-педагогічні уміння (конструктивні, комунікативні, дидактичні, перцептивні, сугестивні, пізнавальні, прикладні, володіння основами психотехніки), педагогічна техніка (зовнішність, володіння мімікою, жестами, тілом, культура мовлення, дотримання темпу, ритму, стилю, культура спілкування, дидактичні вміння, вміння керувати своїми почуттями).

Підготовка викладачів до формування культури професійного спілкування у майбутніх фахівців аграрного профілю вимагає від них також ефективної реалізації трьох головних, на наш погляд, аспектів спілкування: перцептивного, комунікативного, інтерактивного.

Під перцептивним аспектом ми розуміємо розвиток уваги, уяви та спостережливості викладача, під комунікативним – вибір викладачем способу комунікативного впливу (навіювання або переконування), а під інтерактивним – вибір викладачем стратегій взаємодії: суперництво, уникнення, пристосування, компроміс або співробітництво.

З огляду на вищезазначені аспекти, вважаємо, що для успішного формування культури професійного спілкування в студентів потрібно розвивати у викладачів:

- перцептивні вміння й навички: вміння ставити себе на місце іншої людини та бачити світ, працю, себе, все, що відбувається, її очима;
- комунікативну спрямованість на студента: вибір викладачем таких форм комунікативного впливу: розпорядження, настанова, натяк, схвалення (навіювання) і роз'яснення, розповідь, бесіда, лекція, доведення (переконування);
- прагнення до співпраці: вибір викладачем стратегії співробітництва, адже саме вона забезпечує спільний пошук взаємовигідних рішень, вміння цінувати потреби одне одного.

Опанування зазначених засобів і вмінь дасть змогу викладачеві краще розуміти своїх студентів, правильно оцінювати їхні вчинки, вчасно коригувати форми й прийоми навчання та виховання студентів у процесі формування культури професійного спілкування.

Висновок. Отже, висока комунікативна компетентність викладача, вміння педагога дотримуватися етичних норм спілкування, комунікативні знання відповідно до етнопсихологічних особливостей учня – все це запобігає виникненню суперечностей у системі “викладач – студент”, а комунікативна установка педагога на спілкування зі студентом як найвищою цінністю дає змогу правильно реагувати на поведінку студента, обирати систему адекватних його віковим та індивідуальним особливостям засобів впливу з метою формування культури професійного спілкування. Саме педагогічно-професійне спілкування має найбільший вплив на студента з боку педагога, який допомагає навчатися, оволодівати знаннями, формує зі студента майбутнього фахівця. Викладач повинен уміти встановлювати контакт зі студентом, формувати не тільки професійні

знання, а й навички спілкування, налаштувати на той рівень професійної та мовленнєвої культури, якою володіє сам.

Література:

1. Ковалев Г. А. *Активное социальное обучение как метод коррекции психологических характеристик субъектов общения: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук / Г. А. Ковалев. – М., 1980. (94)*
2. Кузьмінський А. І. *Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с. (110)*
3. Лузан П. Г. *Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 / П. Г. Лузан; Національний аграрний університет. – Київ, 2004. – 498 с. (130)*
4. Петровская Л. А. *Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М.: МГУ, 1982. – 168 с. (162)*
5. Полозенко О. В. *Організаційно-методичні умови удосконалення педагогічної діяльності викладача вищого аграрного навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Полозенко / Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – 19 с. (165)*
6. Скрипко Л. В. *Подготовка к эффективному общению (педагогическому) / Л. В. Скрипко // Практическая психология и социальная работа. – 1998. – № 6–7. – С. 52–53. (199)*
7. Ушинський К. Д. *Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1954. – Т. 1. Педагогічні статті. – 520 с. (218)*
8. Яценко Т. С. *Активная социально-психологическая подготовка педагога к общению с учащимися: методические рекомендации / Т. С. Яценко. – Киев: Изд. Минпроса УССР, 1988. – Ч. I. – 40 с. (235)*

References:

1. Kovalev H. A. *Aktyvnoe sotsyalnoe obuchenye kak metod korrektsyy psykholohycheskykh kharakterystyk sub'ektiv obshcheniya: avtoref. dys. na soyskanye uchenoi stepeny kand. psykhol. nauk / H. A. Kovalev. – M., 1980.*
2. Kuzminskiy A. I. *Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib. / A. I. Kuzminskiy. – K.: Znannia, 2005. – 486 s.*
3. Luzan P. H. *Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia navchalno-piznavalnoi aktyvnosti studentiv u vyshchyykh ahrarnyykh zakladakh osvity: dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk: 13.00.04 / P. H. Luzan; Natsionalnyi ahrarnyi universytet. – Kyiv, 2004. – 498 s.*
4. Petrovskaia L. A. *Teoretycheskiye y metodycheskiye problemy sotsyalno-psykholohycheskoho trenynha / L. A. Petrovskaia. – M.: MHU, 1982. – 168 s.*
5. Polozenko O. V. *Orhanizatsiino-metodychni umovy udoskonalennia pedahohichnoi diialnosti vykladacha vyshchoho ahrarnoho navchalnoho zakladu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.04 / O.V. Polozenko / Ternopilskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. Volodymyra Hnatiuka. – Ternopil, 2003. – 19 s.*
6. Skrypko L. V. *Podhotovka k efektyvnomu obshcheniyu (pedahohycheskomu) / L. V. Skrypko // Praktycheskaia psykholohyia y sotsyalnaia rabota. – 1998. – № 6–7. – S. 52–53.*
7. Ushynskiy K. D. *Tvory: v 6 t. / K. D. Ushynskiy. – K.: Radianska shkola, 1954. – T. 1. Pedahohichni statti. – 520 s.*
8. Yatsenko T. S. *Aktyvnaia sotsyalno-psykholohycheskaia podhotovka pedahoha k obshcheniyu s uhashchymysia: metodycheskiye rekomendatsyy / T. S. Yatsenko. – Kyev: Yzd. Mynprosa USSR, 1988. – Ch. I. – 40 s.*

УДК 378.147:358.4

**ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ВЫСШИХ
ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КАК АКТУАЛЬНАЯ
ПРОБЛЕМА ВЫСШЕЙ ВОЕННОЙ ШКОЛЫ**

кандидат педагогических наук, доцент Марченко О. Г.

Харьковский университет Воздушных Сил имени Ивана Кожедуба,
Украина, Харьков

Обоснована актуальность проблемы формирования образовательной среды высших военных учебных заведений. Показаны преимущества средового подхода к решению проблемы профессиональной подготовки военных специалистов. На основе анализа классической, военно-педагогической литературы, результатов научных исследований уточнена суть образовательной среды высших военных учебных заведений как пространственного и функционального окружения субъектов образовательно-профессиональной подготовки будущих офицеров. Исследованы исторические аспекты проблемы, обоснованы методологические и теоретические основы формирования образовательной среды высших военных учебных заведений. Изучен опыт формирования, учтены характерные особенности образовательной среды высших военных учебных заведений в странах ближнего и дальнего зарубежья.

Ключевые слова: образовательная среда, высшее военное учебное заведение, военно-профессиональное образование, курсант, офицер.

Кандидат педагогічних наук, доцент, Марченко О. Г. Формування освітнього середовища вищих навчальних військових закладів як актуальна проблема вищої військової школи / Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна, Харків

Обґрунтована актуальність проблеми формування освітнього середовища вищих військових навчальних закладів. Показані переваги середовищного підходу до вирішення проблеми професійної підготовки військових спеціалістів. На основі аналізу класичної та військово-педагогічної літератури уточнена суть освітнього середовища вищих військових навчальних закладів як просторового та функціонального оточення суб'єктів освітньо-професійної підготовки майбутніх офіцерів. Досліджено історичні аспекти проблеми, обґрунтовані методологічні та теоретичні основи формування освітнього середовища вищих військових навчальних закладів. Вивчено досвід формування, враховані характерні особливості освітнього середовища освітнього середовища вищих навчальних закладів у країнах ближнього та дальнього зарубіжжя.

Ключові слова: освітнє середовище, вищий військовий навчальний заклад, військово-професійна освіта, курсант, офіцер.

PhD, assistant of professor Marchenko O. G. Formation of higher military establishments' educational environment as actual problem of higher military school / Kozhedub Air Force University, Ukraine, Kharkiv

Actuality of problem of formation of educational environment of higher military educational institutions has been substituted. Advantages environmental approach to solving the problem of training of military specialists have been demonstrated. On the basis of classical and military-educational literature refined essence of the educational environment of higher military educational institutions as spatial and functional environment of education and training of future officers has been defined. The historical aspects, grounded methodological and theoretical basis for the formation of educational environment of higher military educational institutions have been considered. The experience of formation into account the characteristics of the educational environment educational environment of higher education institutions in the country and abroad have been studied.

Key words: educational environment, higher military educational institution, military professional education, cadet, officer.

Введение. Содержание и экстремальный характер военно-профессиональной деятельности, сложность военной техники как ее объекта, специфика условий производственной среды военного специалиста, высокая цена ошибки в его действиях обуславливают острую потребность в обеспечении единства общенаучной, гуманитарной, инженерно-технической, тренажерной, тактической подготовки будущих военных специалистов. Особенности организационно-педагогических условий образовательной среды высших военных учебных заведений (ВВУЗ) являются четкая регламентация содержания и структуры профессиональной подготовки будущих военных специалистов, что в определенной степени препятствует проявлениям инициативы педагогов и обучаемых, обязательное соблюдение распорядка, который регламентирует почти 90% времени курсантов и устанавливает незначительное количество их свободного времени.

Результаты опроса курсантов свидетельствуют, что значительное количество курсантов (60%) сталкивается с проблемами, вызванными нехваткой времени для самостоятельного приобретения теоретических знаний и практических умений и навыков, 20% опрошенных испытывают психологический дискомфорт вследствие проживания в общежитиях казарменного типа, осуществления постоянного контроля за деятельностью и поведением курсантов со стороны курсовых офицеров и воспитателей; 12% респондентов считают, что в условиях ВВУЗ тормозится проявление индивидуально-психологических особенностей курсантов, 8% опрошенных курсантов хотели бы иметь больше возможностей для реализации своих культурных запросов, художественных интересов, личных потребностей во внеучебной деятельности. В то же время большинство опрошенных

офицеров считают, что необходимость строгого соблюдения служебной субординации ограничивает возможности гуманизации отношений с курсантами.

При уточнении сути, структуры, обосновании технологии формирования образовательной среды важное значение для нас имело изучение научной литературы по проблеме исследования. Так, концептуальные основания развития высшего образования изложены в научных работах В. Евдокимова, И. Зязюна, В. Лозовой, А. Троцко; теоретико-методические основы формирования образовательной среды в общеобразовательных и высших учебных заведениях обоснованы украинскими учеными Н. Гонтаровской, В. Гриневой, Л. Карповой, О. Романовским, российскими авторами Ю. Мануйловым, Н. Меншиковой, В. Ясвиным [1; 2; 3; 4].

Проблематика формирования образовательной среды учебных заведений представлена в классической (Я. А. Коменский, Ж. Ж. Руссо, Дж. Дьюи) и современной (Х. Даниелс, Ф. Джексон, Н. Оверлей, Р. Мейган, Я. Миллер, У. Селлев) педагогической науке. Научно-методические основы военно-профессионального образования заложены в работах ведущих специалистов в сфере военной педагогики А. Барабанщикова, О. Ефремова, И. Бижана, А. Лигоцкого, М. Нецадима, В. Ягупова [5; 6; 7].

Отдельные вопросы формирования образовательной среды в ВВУЗ, ее комфортности и безопасности, адаптации курсантов к ней были и являются предметом научного поиска исследователей М. Горличенко, А. Каленского, А. Капли (Украина), Е. Жежеры, Н. Ивашко (Россия), Е. Бантюковой (Белоруссия) [8; 9; 10; 11].

Однако имеется потребность в системном исследовании педагогического феномена образовательной среды ВВУЗ, что и актуализует тему предложенной статьи.

Формулировка цели и заданий статьи – анализ теоретических основ и практики формирования образовательной среды ВВУЗ, благоприятной для удовлетворения личностных и профессиональных потребностей будущих военных специалистов, их успешной адаптации и мобильности в динамичных условиях социального и военно-профессионального окружения.

Изложение основного материала. Методологическую основу исследования составили системный, личностно-деятельностный, компетентностный, акмеологический, ресурсный подходы [12].

Теоретическую основу исследования составили положения гуманистической и инвайронментальной (от англ. Environment – среда) педагогики. В классической педагогике (Я. А. Коменский, А. Дистервег, К. Гельвеций, Г. Дидро, Дж. Локк, Ж. Ж. Руссо) среда как единство природы, материального мира и общества считалась источником развития ребенка. Пространственно-временные координаты образовательной среды (классно-урочную систему) введены чешским педагогом-гуманистом Я. А. Коменским. Концептуальные идеи относительно структуры образовательной среды (люди, природа, материальные предметы) высказаны французским просветителем Ж. Ж. Руссо. Адаптационную, компенсаторную функции школьной среды выявил американский педагог и психолог Дж. Дьюи [4].

Эти идеи были развиты впоследствии педагогами В. Вахтеровым, П. Каптеровым, А. Макаренко, А. Шацким, которые усматривали в специально организованной образовательной среде эффективный фактор формирования личности в соответствии с определенным воспитательным идеалом.

Достижения педагогической науки были учтены в процессе развития военно-профессионального образования. В первую очередь необходимо отметить влияние на формирование представлений о сути образовательной

среды военных учебных заведений (военных гимназий и прогимназий, кадетских корпусов, военных, юнкерских, специальных училищ, военных академий, военно-интендантских курсов) идей передовых общественных деятелей своего времени Н. Добролюбова, В. Короленко, Н. Чернышевского, педагогов Н. Пирогова, К. Ушинского относительно необходимости всестороннего, гармоничного развития человека. Следует отметить, что, подчеркивая необходимость фундаментального образования, военные педагоги М. Драгомиров, Б. Шапошников особое внимание уделяли формированию осознанности действий, активности, самостоятельности мышления, твердых моральных убеждений солдат и офицеров.

На это время (конец XIX ст. – начало XX ст.) приходится выработка группы методов обучения и воспитания военных кадров: 1) внешние педагогические способы, а именно: личное воздействие и пример командира, воздействие внешней образовательной среды; 2) педагогические способы, предусмотренные законами и воинскими уставами статутами (поощрения и наказания; суды офицерской чести, дуэли, офицерские собрания); 3) внутренние воспитательные способы (самообразование как единство самовоспитания и самообучения) [6].

В советский период воздействие социальной среды, а значит, образовательной среды военного ВУЗ, на личность будущего офицера считалось определяющим. Поэтому особенное место в подготовке будущих военных специалистов занимало политическое воспитание военнослужащих. Основным методом воспитания являлся метод убеждения в сочетании с примером, принуждением. В 20-е гг. XX ст. основными тенденциями в процессе формирования образовательной среды высших военных учебных заведений были: ведущая роль комплексного и лабораторного методов обучения; распространение идей педологии и психофизиологии; использование результатов исследований

психофизиологических лабораторий; преобладание тестовых методов контроля результатов обучения.

Успехи технического развития привели к тому, что в 30-е годы XX века около 70% личного состава армии были связаны с обслуживанием военной техники и вооружения, что обусловило необходимость пересмотра теоретических основ подготовки военных специалистов, в первую очередь, содержания и методики обучения. Значительный вклад в развитие теории та практики формирования образовательной среды высших военных учебных заведений внесли видные военные навчальники (Г. Жуков, Б. Шапошников и др.). Во время Второй Мировой войны формирование образовательной среды в ВВУЗ было ориентировано на внедрение методов обучения, которые имели практическое значение: упражнения, инструктаж, выполнение курсантами и слушателями первичных профессиональных навыков.

В послевоенный период при формировании образовательной среды ВВУЗ учитывались рекомендации исследователей, работающих по программам научно-педагогических и учебных центров. Ведущие педагоги С. Архангельский, Ю. Бабанский, Н. Скаткин сотрудничали с военными педагогами А. Барабанщиковым, И. Безуглым, В. Слеповым (общие вопросы военной педагогики, цели и задачи воспитания), В. Колесниковым, В. Давыдовым (содержание образования), Д. Познанским (педагогические системы управления), В. Вдовюком (подготовка офицера как будущего педагога), В. Герасимовым (проблемы перевоспитания, превентивная педагогика) [5].

В шестидесятые годы XX ст. в военной педагогике обосновываются понятия «военно-педагогический процесс» (ВПП), «учебно-воспитательный процесс» (УВП), которые рассматривается как целостная педагогическая система, обособленная от внешней среды и одновременно связанная с ним. Основными компонентами ВПП и УВП являются теоретическая

и практическая подготовка курсантов, педагогические аспекты их служебной деятельности, самостоятельная работа курсантов, их внеаудиторная деятельность.

При таком подходе вне поле зрения ученых остаются как условия протекания учебно-воспитательного процесса, так и факторы, которые способствуют или препятствуют его эффективности. Мы разделяем мнение Т. Коростиянец, что недостатками процессного подхода являются объективизм, детерминированность, линейность. Добавим обезличивание, игнорирование развития личности конкретного курсанта [14].

В отличие от учебно-воспитательного процесса, изучение образовательной среды предусматривает учет нелинейности образовательного процесса и множество вариантов развития личности в нем. Так, в монографии Н. Нецадима [7] рассматриваются вопросы интеграции системы военно-профессионального образования в социокультурную среду общества, поскольку образовательная среда высшего военного учебного заведения не может существовать изолированно от национальной образовательной системы, общества в целом. Эту мысль развивают в своих исследованиях украинские ученые Н. Генералова (социально-педагогическая среда организации самостоятельной подготовки курсантов высших военных учебных заведений), А. Каленский (учебно-информационная среда обучения курсантов тактическим дисциплинам), Е. Лусс, В. Ткаченко (лично ориентированная образовательная среда военного вуза), С. Левченко (военно-педагогическая воспитательная среда у высших военных учебных заведений для обеспечения лично ориентированного воспитания будущих офицеров) [8; 13].

В современных условиях глобализации и интеграции образовательных систем целесообразно рассмотреть особенности решения проблемы формирования образовательной среды высших военных учебных заведений в странах ближнего и дальнего зарубежья.

Так, обобщая результаты исследований отечественных и зарубежных ученых, можно утверждать, что образовательная среда ВВУЗ представляет собой комплекс социально-педагогических обстоятельств, учебно-воспитательных, нормативно-правовых, служебно-деловых, военно-профессиональных, бытовых условий, материально-технического и кадрового обеспечения, морально-психологического климата, ценностных ориентаций, профессиональных норм, межличностных отношений, которые прямо или опосредовано влияют на развитие личности курсанта, его входжение в военно-корпоративную культуру вследствие выполнения заданий учебной, служебной, профессиональной деятельности, воспитания и самовоспитания.

Анализ состояния высшего военного образования в Европе и мире засвидетельствовал содержательную и функциональную переориентацию военно-педагогической отрасли, поворот ее к человеку как субъекту образовательной среды. В соответствующих нормативно-правовых документах определяются такие ценностные основы построения образовательной среды ВВУЗ, как Отечество, защита Отечества, патриотизм, верность традициям, воинский долг, достоинство.

Проблему формирования образовательной среды ВВУЗ решают российские ученые Е. Жежера (рефлексивно-инновационная среда формирования социокультурной компетентности курсантов высших военных учебных заведений), Н. Ивашко (адаптация курсантов к образовательной среде Федеральной службы исполнения наказаний РФ), В. Кучер (структурная и функциональная организация образовательной среды формирования профессиональной стойкости офицеров внутренних войск Министерства Внутренних Дел РФ), С. Новикова (информационная образовательная среда военного вуза как фактор повышения качества обучения курсантов), С. Яйлаханов (организация учебной деятельности курсантов (студентов) в информационной образовательной среде),

Т. Тетерина (формирования личностно ориентированной образовательной среды военного вуза) [9; 10].

Белорусская исследовательница Е. Бантюкова доказывает целесообразность реализации стратегии педагогической поддержки в процессе формирования образовательной среды ВВУЗ. Актуальность стратегии педагогической поддержки обусловлена, с одной стороны, экстремальным характером учебно-профессиональной деятельности курсантов, наличием в ВВУЗ реальных трудностей, невзгод, проблем, в разрешении которых курсантам нужна (а иногда и необходима) помощь, с другой стороны – обеспечивает более инициативную организационно-педагогическую деятельность руководства и профессорско-преподавательского состава по формированию образовательной среды ВВУЗ. Кроме того, педагогическая поддержка курсантов (студентов, слушателей) предполагает психологическое сопровождение и продуктивное педагогическое взаимодействие субъектов образовательной деятельности.

Главными постулатами в организации профессионально-педагогической поддержки в процессе формирования образовательной среды ВВУЗ являются такие положения:

- каждый курсант рассматривается как уникальная и целостная личность, активная, творческая натура, имеющая стойкую мотивацию достижений и потенциал развития и самореализации;
- главной психологической реальностью является восприятие курсантом реалий образовательной среды ВВУЗ и себя в этой среде;
- курсант имеет определенную степень свободы от воздействия внешней (образовательной, социально-педагогической) среды благодаря наличию сформированной личностно-смысловой сферы и ценностей, которыми руководствуется молодой человек [11].

В образовательной среде ВВУЗ Соединенных Штатов Америки акцент делается на воспитание у будущих военных специалистов уверенности в

исключительности социально-экономического строя США, готовности к его защите, гордости за принадлежность стране и ее вооруженным силам, приверженности корпоративным традициям своей воинской части, уверенности в своем вооружении, непревзойденности американской военной техники, воинского практицизма, изобретательности, находчивости, технической культуры, обеспечении высокого уровня физической подготовки, психологической готовности к ведению боевых действий.

Поскольку процесс воспитания в американской армии не сводится к воздействию на сознание военнослужащего, образовательная среда американских военных вузов интегрирует целенаправленную деятельность государственных и общественных организаций, институтов вооруженных сил, командиров, их помощников по работе с личным составом.

Характеризуя образовательную среду в высших военных учебных заведениях США следует отметить: 1) практическую направленность образовательной деятельности; 2) направленность на формирование у военных специалистов высоких военно-профессиональных качеств; 3) деидеологизацию и гуманизацию воспитания, отказ от формирования образа врага в сознании солдат и офицеров, видение в каждом военнослужащем личности со своими потребностями, воспитание на общечеловеческих ценностях; 4) усиление профилактики негативных последствий алкоголизма, наркомании, явлений самоубийств, неуставных отношений, к которой привлекают медиков, психологов, юристов; 5) усовершенствование материально-технической базы; 6) усиление социальной направленности через создание таких условий жизнедеятельности, которые бы стимулировали ответственное отношение к выполнению своих обязанностей; 7) тенденцию к активизации воспитательной работы с личным составом.

Вместе с тем необходимо отметить недостатки, присущие образовательной среде в военных вузах США. Так, преимущественно материальные методы мотивации, акцент на воспитание сильной личности создают основу для постоянного стремления курсантов к самоопределению, самореализации, военно-профессионального роста. Однако упомянутые формы самосовершенствования часто принимают вид индивидуализма, который затрудняет решение коллективных заданий. Негативной особенностью американского варианта образовательной среды ВВУЗ является наличие конкуренции, которая часто приводит к оговору товарищей по службе; в армейской среде не хватает сплоченности, наблюдается отток молодых офицеров в гражданскую профессиональную сферу. Стоит также отметить наличие расовых предрассудков, проявления карьеризма, отчужденности, напряженности в отношениях, пренебрежение сильных сторон противника, переоценка собственных сил [16].

Теоретические концепции профессиональной подготовки офицеров вооруженных сил ФРГ претерпели значительное влияние традиционной немецкой дидактики (А. Акеркпехт, М. Ейнскау, В. Миттер, Ю. Шравер, О. Финк) [15]. В армейской среде бундесвера значительное внимание уделяется обеспечению психологического и социального комфорта военнослужащих, личностно ориентированному подходу до организации служебного взаимодействия, что способствует гармонизации процессов формирования и развития личности. По оценкам экспертов, немецкие военнослужащие склонны доверять официальной пропаганде, СМИ, безоговорочно поддерживают позицию руководства по большинству внешнеполитических вопросов. В совместных действиях проявляют достаточно тесное психологическое единство, особенно в критических ситуациях. Однако насколько сильны немецкие военнослужащие в групповых действиях, настолько, как правило, слабы в проявлении индивидуальной инициативы [17].

В Англии результат военно-профессионального образования оценивается как возможность офицера занять высокое социальное положение (К. Евелин, М. Коллинс, Е. Николас, М. Садлер, Б. Холмс) [15]. Убежденность в национальной исключительности, преимуществах английского образа жизни, ностальгия по колониальному прошлому, культ монарха, преданность английской королеве в сочетании с уверенностью в способности руководства принимать разумные и взвешенные решения создают в воинских подразделениях и частях соответствующей морально-психологической атмосферы, которая позволяет рассчитывать на то, что личный состав одобрит любые шаги командования.

Для британских вооруженных сил характерна определенная кастовость, которая находит свое проявление в наличии четких границ между разными категориями военнослужащих. Хотя система комплектования, подготовки и прохождения службы предполагает выдвижение на высшие должности подготовленных и компетентных военных специалистов независимо от их социального происхождения и финансового положения, путь в вооруженные силы представителей низов общества практически закрыт.

Анализ образовательной среды в заведениях военно-профессионального образования Великобритании позволил выявить в ней ряд особенностей: 1) непродолжительный срок обучения в ВВУЗ; 2) преобладание практических занятий над теоретическими не в полной мере обеспечивают формирование целостной личности военного специалиста; 3) некоторое пренебрежение учебными дисциплинами социально-гуманитарного цикла подготовки приводит к периферийной позиции ценностно-духовной составляющей образовательной среды ВВУЗ. Кроме того, принижается роль первичного воинского коллектива в формировании личности, страдает корпоративная культура военной организации [16; 17].

Во Франции стойкость военно-кадровой системы и престиж военного образования достаточно высоки. Кстати, французский парламент одобрил закон о военной реформе, согласно которому до 2015 года планируется полный и последовательный переход к созданию профессиональной армии. На основе анализа системы профессиональной подготовки военнослужащих во Франции можно выделить такие ее черты: 1) сосредоточение внимания на повышении качества военного образования, которое обеспечивается многоуровневой и многоступенчатой организацией; 2) предоставление преимущественного права поступления в высшие военные учебные заведения представителям зажиточных классов, в частности, выходцам из семей кадровых военнослужащих, которые имеют более четкую и стойкую военно-профессиональную ориентацию, бережное отношение к объектам военной техники; 3) благоприятный климат в системе взаимодействия «армия – общество»; уважение к представителям военной профессии, отсюда – престижность военного образования, которая поддерживается участием французских войск в гуманитарных и миротворческих миссиях, осуществлении антитеррористической деятельности [16; 17].

Военно-профессиональное образование в Голландии также отличается кастовостью, узкой специализацией, достаточно жестким отбором кандидатов по показателям физического и интеллектуального развития. Голландский офицер, как правило, хорошо подготовлен к принятию самостоятельных решений. Курсантскому и офицерскому составу постоянно внушается мысль о том, что их представители за всеми показателями на порядок выше, чем их коллеги из других европейских стран [17].

Следует отметить, что в вооруженных силах стран НАТО карьера командиров (начальников) всех рангов в значительной степени зависит от их способности обеспечивать должный уровень профессионального здоровья личного состава, для чего создаются центры физического развития, сооружаются спортивные площадки, утверждаются программы улучшения

морального климата, улучшения социально-бытовых условий, организации отдыха и развлечений, проводится серьезная борьба с поведенческими девиациями военнослужащих, укрепляется институт капеланства.

Выводы. На основе анализа наработок отечественных и зарубежных ученых мы охарактеризировали образовательную среду высших военных учебных заведений как пространственное и функциональное окружение субъектов образовательно-профессиональной подготовки военных специалистов, между которыми установлены тесные разноплановые групповые связи.

Проведенное исследование позволяет утверждать, что образовательная среда высших военных учебных заведений несет отпечаток социокультурной ситуации в национальном и глобальном масштабах. Так, в Украине, Белоруссии профессиональная подготовка будущих офицеров производится с ориентацией на личностное развитие, фундаментальную теоретическую и практическую подготовку. Социальный ценз на поступление в ВВУЗ отсутствует, наоборот, отдается предпочтение абитуриентам – детям-сиротам, из неполных, многодетных семей.

В образовательной среде высших военных учебных заведений западно-европейских стран и США присутствуют кастовость, воспитание в будущих офицерах чувства личной и национальной исключительности, конкуренция. Однако заслуживает положительной оценки американский вариант подготовки военнослужащих, ориентированной не только на оснащение материально-технической базы, но и профессиональное и личностное самоусовершенствование курсантов, организацию надлежащих условий для формирования их личности. Стоит учесть также опыт западноевропейских стран (Великобритании, Голландии, Германии, Франции) по должной социальной обеспеченности курсантов, высокой статусной позиции офицерства, связанной с высоким престижем военной профессии и военного образования.

Література:

1. Гонтаровська Н. Б. *Освітнє середовище як фактор розвитку дитини: монографія / Н. Б. Гонтаровська. – К.: Дніпро, 2010. – 623 с.*
2. Гриньова В. М. *Проектування розвивального освітнього середовища для обдарованих учнів / В. М. Гриньова, Л. Г. Карпова. – Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. – 112 с.*
3. Романовський О. Г. *Освітнє середовище як важлива передумова формування гуманітарно-технічної еліти / О. Г. Романовський // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3 (36). – С. 93–97.*
4. Ясвин В. А. *Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2001. – 366 с.*
5. *Военная педагогика и психология / А. В. Барабанищиков, В. П. Давыдов, Э. П. Утлик, Н. Ф. Феденко. – М.: Воениздат, 1986. – 240 с.*
6. *Военная педагогика: учебник для вузов / Под ред. О. Ю. Ефремова. – СПб.: Питер, 2008. – 640 с.*
7. Нецадим М. І. *Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: монографія / М. І. Нецадим. – К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 852 с.*
8. *Каленський А. А. Застосування сучасних інформаційних технологій у процесі вивчення тактичних дисциплін курсантами вищих навчальних закладів: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Каленський Андрій Анатолійович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Військовий ін-т. – К., 2005. – 215 с.*
9. *Жежера Е. А. Формирование социокультурной компетентности курсантов высших военно-учебных заведений в процессе изучения гуманитарных дисциплин: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Жежера Елена Анатольевна; Челябинский государственный университет. – Челябинск, 2008. – 20 с.*

10. *Ивашко Н. Н. Адаптация курсантов к образовательной среде вуза ФСИН России: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Ивашко Наталья Николаевна; Кузбасская государственная педагогическая академия. – Новокузнецк, 2009. – 20 с.*

11. *Бантюкова Е. Образовательная среда военного вуза как средство педагогической поддержки курсантов военного факультета [Электронный ресурс] / Е. Бантюкова // Материалы международной научно-практической конференции (17-18 марта, г. Гродно). – Режим доступа: <http://www.elib.grsu.by/katalog/163671-354773.pdf>.*

12. *Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / За заг. ред. д. пед. наук, професор, чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. – Х.: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 348 с.*

13. *Левченко С. М. Особистісно орієнтоване виховання майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі: автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Левченко Сергій Миколайович; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – 20 с.*

14. *Коростіянець Т. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін за індивідуальними освітніми траєкторіями: монографія / Т. П. Коростіянець. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2011. – 382 с.*

15. *Джуринский А. Н. Развитие образования в современном мире: учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 200 с.*

16. *Нечипор Н. Зарубіжний досвід військово-професійної підготовки та забезпечення безпеки освітнього середовища у військовому навчальному закладі / Н. Нечипор // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. – Чернівці: Чернівецький національний університет, – 2011. – Вип. 66. – С. 93–100.*

17. *История западноевропейских армий / В. Н. Богданов, С. В. Ермаченков, Б. Г. Путилин, А. П. Рогалев. – М.: Евролинц, Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2003. – 464 с.*

References:

1. Hontarovska N. B. *Osvitnie seredovyshche yak faktor rozvytku dytyny: monohrafiia* / N. B. Hontarovska. – K. : Dnipro, 2010. – 623 s.
2. Hrynova V. M. *Proektuvannia rozvyvalnoho osvitnoho seredovyshcha dlia obdarovanykh uchniv* / V. M. Hrynova, L. H. Karpova. – Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2011. – 112 s.
3. Romanovskyi O. H. *Osvitnie seredovyshche yak vazhlyva peredumova formuvannia humanitarno-tekhnichnoi elity* / O. H. Romanovskyi // *Pedahohika i psykholohiia*. – 2002. – № 3 (36). – S. 93–97.
4. Iasvyn V. A. *Obrazovatelnaia sreda : ot modelyrovaniia k proektyrovaniiu*. – M. : Smysl, 2001. – 366 s.
5. *Voennaia pedahohyka y psykholohyia* / A. V. Barabanshchikov, V. P. Davydov, E. P. Utlyk, N. F. Fedenko. – M. : Voennydat, 1986. – 240 s.
6. *Voennaia pedahohyka : uchebnyk dlia vuzov* / Pod red. O. U. Efremova. – SPb. : Pyter, 2008. – 640 s.
7. Neshchadym M. I. *Viiskova osvita Ukrainy: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia* / M. I. Neshchadym. – K: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 2003. – 852 s.
8. Kalenskiy A. A. *Zastosuvannya suchasnykh informatsynykh tehnologiy u protsesi vivchennya taktichnykh distsiplin kursantami vischykh navchalnykh zakladiv : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02* / Kalenskiy Andriy Anatoliyovich; Kiyivskiy natsionalniy un-t im. Tarasa Shevchenka. Viyskoviy in-t. – K., 2005. – 215 s.
9. Zhezhera E. A. *Formirovanie sotsiokulturnoy kompetentnosti kursantov vysshikh voenno-uchebnykh zavedeniy v protsesse izucheniya gumanitarnykh distsiplin: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08* / Zhezhera Elena Anatolevna; Chelyabinskiy gosudarstvenniy universitet. – Chelyabinsk, 2008. – 20 s.
10. Ivashko N. N. *Adaptatsiya kursantov k obrazovatelnoy srede vuza FSIN Rossii: avtoreferat dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08* / Ivashko Natalya

Nikolaevna; Kuzbasskaya gosudarstvennaya pedagogicheskaya akademiya. – Novokuznetsk, 2009. – 20 s.

11. *Bantyukova E. Obrazovatel'naya sreda voennogo vuza kak sredstvo pedagogicheskoy podderzhki kursantov voennogo fakulteta [Elektronnyiy resurs]/ E. Bantyukova // Materialyi mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (17-18 marta, g. Grodno). – Rezhim dostupa: <http://www.elib.grsu.by/katalog/163671-354773.pdf>.*

12. *Naukovi pidhodi do pedagogichnih doslidzhen: kolektivna monografiya / Za zag. red. d. ped. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrayini V. I. Lozovoyi. – H.: Vid-vo Virovets A. P. «Apostrof», 2012. – 348 s.*

13. *Levchenko S. M. Osobistisno orientovane viovannya maybutnih ofitseriv u vischomu viyskovomu navchalnomu zakladi: avtoreferat dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Levchenko Sergiy Mikolayovich; Harkivskiy natsionalniy pedagogichniy universitet Im. G. S. Skovorody. – H., 2004. – 20 s.*

14. *Korostiyants T. P. Teoriya i praktika profesiynoyi pidgotovki maybutnih uchiteliv prirodnicno-matematichnih distsiplin za individualnimi osvithimi traektoriyami: monografiya / T. P. Korostiyants. – Odesa: vidavets Bukaev Vadim Viktorovich, 2011. – 382 s.*

15. *Dzhurinskiy A. N. Razvitie obrazovaniya v sovremennom mire: ucheb. posobie. – M.: VLADOS, 1999. – 200 s.*

16. *Nechipor N. Zarubizhniy dosvid viyskovo-profesiynoyi pidgotovki ta zabezpechennya bezpeki osvithogo seredovischa u viyskovomu navchalnomu zakladi / N. Nechipor // Pedagogika ta psihologiya : zb. nauk. pr. – Chernivtsi: Chernivetskiy natsionalniy universitet, – 2011. – Vip. 66. – S. 93–100.*

17. *Istoriya zapadnoevropeyskih armiy / V. N. Bogdanov, S. V. Ermachenkov, B. G. Putilin, A. P. Rogalev. – M.: Evrolints, Kanon-press-Ts, Kuchkovo pole, 2003. – 464 s.*

УДК 37.035.91: 355:23

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ І МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ У
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ ГОТОВНОСТІ ДО ЛІДЕРСТВА**

Ратич Б. Я.

Національна академія Державної прикордонної служби України

ім. Б. Хмельницького, Україна, Хмельницький

У статті проаналізовано педагогічні умови і модель формування у майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України готовності до лідерства.

Окрім визначення основних педагогічних умов формування у курсантів готовності до лідерства, враховано, що важливе значення у цій роботі має розробка моделі цього процесу. Модель дозволяє у єдності й цілісності побачити процес формування стійких якостей особистості фахівця, відповідним чином організувати роботу з розвитку психологічної й професійної готовності курсантів до лідерства.

Основними структурними компонентами в цій моделі, взаємодія яких забезпечує її функціонування й цілісність, є цільовий, змістовний, технологічний і результативний.

Ключові слова: готовність до лідерства, лідерські якості педагогічні умови, модель, офіцери-прикордонники.

Ратич Б. Я. Педагогические условия и модель формирования у будущих офицеров-пограничников готовности к лидерству / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины им. Б. Хмельницкого, Украина, Хмельницкий

В статье проанализированы педагогические условия и модель формирования у будущих офицеров государственной пограничной службы

Украины готовности к лидерству. Кроме определения основных педагогических условий формирования у курсантов готовности к лидерству, учтено, что большое значение в этой работе имеет разработка модели этого процесса. Модель позволяет в единстве и целостности увидеть процесс формирования устойчивых качеств личности специалиста, соответствующим образом организовать работу по развитию психологической и профессиональной готовности курсантов к лидерству. В этой модели основными структурными компонентами есть целевой, содержательный, технологический и результативный. Взаимодействие этих компонентов обеспечивает ее функционирование и целостность.

Ключевые слова: готовность к лидерству, лидерские качества, педагогические условия, модель, офицеры-пограничники.

Ratych B. Ya. Pedagogical conditions and a model for developing readiness to leadership with intended Ukrainian border guard officer/ The Boghdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytsky

The objective of the article is baring of pedagogical terms of forming for the future border officers-guards of readiness to leadership. In the article pedagogical terms and model of forming for the future officers of national boundary service of Ukraine of readiness for leadership are analyzed. Apart from determination of basic pedagogical conditions of formation of readiness of cadets to leadership, it is taken into account that an important value in this work has development of model of this process. A model allows in unity and integrity to see a forming process of formation of persistent qualities of the individual specialist appropriately to organize the work on development of psychological and professional readiness of cadets to leadership. Basic structural components in this model interaction ensure its functioning and integrity. These components are the target, a meaningful, technology and expected efficiency.

Keywords: readiness to leadership, leader qualities pedagogical terms, model, border officers-guards.

Вступ. Лідерство відображає об'єктивну необхідність в організації спільної діяльності людей. Суспільний характер і поділ праці передбачають узгодженість індивідуальних трудових зусиль людей. Цю функцію щодо упорядкування діяльності людей та управління суспільними процесами здійснюють лідери. Тому лідерство має значення крізь, де є групова, колективна діяльність [2, с. 32]. Соціально-психологічні науки розглядають колектив не тільки як офіційну, формальну організацію, але й як неформальну, неофіційну. А це передбачає наявність і двох форм відносин між людьми. За своєю суттю ці відносини є відносинами керування й підпорядкування. Офіцер як формальний керівник військового колективу офіційно виконує владні повноваження. Його права й обов'язки, так само як і права й обов'язки підлеглих, чітко регламентовані посадовими повноваженнями. У свою чергу неофіційні, неформальні відносини наука визначає як відносини в структурі «лідер – послідовники». Вони нічим не регламентовані, мають іншу, ніж офіційні, основу, але за ступенем впливу на людей найчастіше перевершують офіційні відносини в системі «керівник – підлеглі». З огляду на це **метою статті** є розкриття педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства.

Стан розробленості проблеми дослідження. На сьогодні вчені досить ґрунтовно розробили основні шляхи та педагогічні умови формування готовності до лідерства у фахівців різних галузей. Зокрема Н. Бабкова-Пилипенко для формування лідерських якостей економістів у професійній підготовці вважає за доцільне підвищувати позитивну мотивацію у студентів до формування лідерських якостей, усвідомлення їх необхідності для ефективної діяльності в майбутньому. Важливе значення, на думку дослідниці, для формування у студентів лідерських якостей має

створення стимулюючого середовища в процесі професійної підготовки, зокрема «ситуацій успіху» на заняттях, а також поглиблення курсу професійної підготовки студентів, уведення додаткових навчальних дисциплін, насамперед спецкурсу «Сучасний лідер» [1, с. 14].

Дослідниця Н. Мараховська для формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу пропонує впровадити такі педагогічні умови: спрямування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього вчителя на лідерство в процесі навчання; надання майбутнім учителям сукупності інтегрованих знань про лідерство в педагогічній діяльності; забезпечення розвитку лідерських умінь майбутнього вчителя в процесі навчання; набуття майбутнім учителем практичного досвіду лідерства під час педагогічної практики. Для цього, на думку дослідниці, має значення розробка індивідуального освітнього маршруту, організація навчально-дослідницького проекту та проведення професійно-педагогічного тренінгу [5, с. 8].

У свою чергу А. Видай для формування лідерської спрямованості особистості курсантів пропонує використовувати певні механізми педагогічного керівництва процесом формування лідерської спрямованості курсантів, зокрема формування емоційно-ціннісного ставлення до офіцерської діяльності та основних складових структури лідерської спрямованості. Серед головних умов, що забезпечують успішне педагогічне керівництво процесом формування лідерської спрямованості курсантів, автор називає, по-перше, індивідуально-особистісний підхід, по-друге, структурування навчально-виховного процесу на основі співпраці, взаємонавчання та співтворчості та, по-третє, постійне заохочення курсантів до прийняття педагогічного впливу і саморозвитку [3, с. 123]. Окрім цього, основними механізмами впровадження моделі формування лідерської спрямованості особистості майбутнього офіцера, на думку А. Видай, є розуміння курсантами вимог військової діяльності, її законів та правил, а

також самоаналіз лідерського потенціалу особистості, її індивідуальних якостей, потенційних можливостей для досягнення лідерства, а у подальшому й кращого результату у військовій діяльності [3, с. 144].

Дослідник О. Скрипніков запропонував для формування якостей лідера військового колективу розглядати його як один з пріоритетних напрямів діяльності навчального закладу. Важливо при цьому, на думку вченого, навчально-виховний процес структурувати на основі загальнопедагогічної та методичної підготовки, а також спрямовувати методологічне і технологічне забезпечення функціональних, регулюючих та операційних механізмів на цілісну підготовку офіцера [9, с. 7].

Аналіз наукової літератури свідчить, що вчені насамперед вказують на великий потенціал навчального процесу щодо формування у курсантів готовності до лідерства, на важливість цілеспрямованої продуманої роботи у цьому напрямі, а також на те, що для формування готовності до лідерства потрібно використовувати ті підходи та шляхи, які найбільшою мірою враховують мету та завдання підготовки фахівців, а також специфіку їхньої професійної діяльності.

Результати дослідження. На основі цього ми врахували, що для підготовки офіцера як лідера прикордонного колективу необхідно насамперед з'ясувати вимоги до фахівців у цьому аспекті. З'ясовано, що низку вимог щодо формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства викладено в Освітньо-кваліфікаційній характеристиці. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника вищого військового навчального закладу є державним нормативним документом, в якому узагальнено зміст освіти, тобто відображено мету освітньої та професійної підготовки, визначено місце військового фахівця в структурі Державної прикордонної служби України і вимоги до його професійної компетентності, інших професійно важливих властивостей та якостей.

Відповідно до нормативно-правових документів, зокрема Законів України «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу України», Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року, Директив адміністрації ДПСУ, інших нормативно-правових та розпорядчих актів з прикордонних питань, для організації взаємодії та управління прикордонним підрозділом офіцер повинен на підставі прийнятого рішення, вказівок вищого штабу, наявності сил та засобів організувати управління в різних умовах обстановки. Важливе значення має діяльність офіцера щодо управління прикордонним підрозділом в умовах загострення обстановки, при проведенні спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників та локалізації кризових ситуацій.

Аналіз нормативно-правових документів з організації службової діяльності персоналу ДПСУ, аналіз прав й обов'язків начальника відділу та відділення прикордонної служби і його заступників показує, що в цих обов'язках поєднано вимоги до формального керівника й неформального лідера, тобто це вимоги до офіцера як до військового фахівця та як до офіцера-лідера. Передбачено, наприклад, що майбутній офіцер повинен уміти розвивати в собі й у підлеглих почуття високої особистої відповідальності перед Батьківщиною за надійну охорону державного кордону України, мати сильну волю й високі організаторські здібності для виконання завдань з охорони кордону, уміти правильно поєднувати єдиноначальність і демократизм, розвивати ініціативу, вести роботу щодо згуртування колективів [6]. Такі завдання військовий керівник не може виконати командно-адміністративними методами: він не може наказати любити Батьківщину, не може наказати бути відданим своїй професії, не може наказати бути вольовим. Це сфера виховання, впливу особистісних якостей військового керівника, його авторитету як неформального лідера.

У цьому випадку для підготовки офіцера як лідера прикордонного колективу вища військова школа покликана сформувати майбутнього

фахівця не тільки як організатора оперативно-службової діяльності прикордонних підрозділів, але і як всебічно розвинуту особистість, підготувати його до творчої управлінської праці, що має забезпечити лідерське становище у формальній і неформальній структурі прикордонного колективу.

З урахуванням цього *першою педагогічною умовою формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства було визначено побудову їхньої професійної підготовки з орієнтацією на формування готовності до лідерства відповідно до моделі сучасного офіцера ДПСУ.*

Для цього на кожному етапі професійної підготовки важливо спроектувати такі впливи на особистість курсанта з урахуванням прогностичного результату формування готовності до лідерства як професійно важливої якості офіцера-прикордонника:

формування системи психологічних знань про специфіку управлінської діяльності та лідерської поведінки;

формування системи професійних знань, умінь як складових професійної підготовки офіцера-лідера;

допомога в освоєнні управлінської діяльності методом лідерства;

ознайомлення із способами творчої професійної діяльності, що виходять за рамки механічного виконання службових обов'язків та свідчать про лідерські уміння;

формування системи ціннісно-емоційних відносин в індивідуально значимих професійних ситуаціях з позиції лідера.

Комплексна робота за відповідними напрямками має забезпечити формування психологічної й професійної готовності курсантів до лідерства.

При визначенні другої умови формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства було враховано напрацювання вчених (О. Барабаншиков, Л. Божович, М. Боришевський, Л. Виготський,

Н. Вознюк, М. Дьяченко та ін.) щодо того, що початковим етапом формування тих чи інших особистісних властивостей є набуття знань. Загалом учені ведуть мову про такий порядок: знання – поняття – переконання – потреби – якості – поведінка. Знання, підкреслюють дослідники, можуть бути керівництвом до дії тільки коли стануть переконаннями, тобто коли інформативну сторону буде поєднано із спрямованістю, стимулом до дії.

Для роботи з формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства важливе значення має також позиція Є. Шиянова та І. Котової про те, що основним шляхом формування знань є навчання, а провідним засобом – зміст навчання [13, с. 145]. Це означає, що для формування готовності до лідерства важливе значення має надання курсантам знань про лідерство, його значення для організації прикордонного підрозділу при виконанні завдань з охорони кордону, а також про основні лідерські якості особистості. На основі цих знань у курсантів формується система їхніх поглядів і переконань щодо лідерства та необхідності формування у себе готовності до нього.

Отже, першою ланкою у процесі формування готовності до лідерства слід вважати опанування курсантами знань про лідерство. Знання курсант здобуває у процесі навчання через ознайомлення із суттю лідерства, його змістом, функціонуванням у суспільстві. Зокрема великі можливості для надання курсантам знань про лідерство в історичному аспекті має навчальна дисципліна «Історія України». При вивченні цієї дисципліни курсанти можуть дізнатися про найвидатніші постаті з української історії, про їхнє значення для становлення української нації, про вплив на духовний розвиток національної спільноти.

У свою чергу про значення лідерства у життєдіяльності прикордонного колективу та організації завдань з охорони державного кордону найбільше курсанти можуть дізнатися при вивченні таких

навчальних дисциплін, як «Методика роботи з персоналом у підрозділах ДПСУ» та «Психологія управління». При вивченні цих дисциплін важливими в аспекті лідерства є вивчення питань про засоби формального і неформального лідерства при організації життєдіяльності прикордонного підрозділу, ефективної організації виконання завдань з охорони державного кордону, налагодження відповідної міжособистісної взаємодії з підпорядкованим персоналом, особами, що перетинають державний кордон у пунктах пропуску, представниками органів виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими формуваннями з охорони громадського порядку і державного кордону та жителями прикордоння.

На основі цього визначено, що однією з педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства має бути *введення проблематики лідерства до змісту соціально-гуманітарних дисциплін, зокрема «Історії України», «Психології управління» та «Методики роботи з персоналом у підрозділах ДПСУ».* Окрім цього, великий потенціал в цьому аспекті має розробка спеціального курсу «Лідерство і його значення при організації життєдіяльності прикордонного підрозділу», за допомогою якого можна ґрунтовно ознайомити курсантів з основними теоріями лідерства та організувати роботу щодо формування у них готовності до лідерства.

При цьому важливо відбір змісту навчального матеріалу, системи педагогічних засобів і технологій здійснювати з опорою на мотиваційно-особистісну, когнітивно-професійну, процесуально-діяльнісну та емоційно-вольову складові готовності курсантів до лідерства. У цьому випадку необхідно при викладанні дисциплін соціально-гуманітарного циклу звертати увагу на ті аспекти, що містять знання про її цілі, засоби, способи та результати діяльності лідера, уміння вибирати стиль керування підлеглими; готовність і здатність його видозмінювати й адаптувати до нових умов, а також уміння встановлювати певні відносини.

При визначенні наступної педагогічної умови формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства було використано основні положення діяльнісного підходу, відповідно до якого особистість розвиваються насамперед у діяльності (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, А. Деркач, Є. Климов, В. Шадриков та ін.). При цьому вчені зазначають, що результатом діяльності є не тільки той чи інший продукт, але й сама особистість, зміни її особистісних якостей [4, с. 99].

Для нас важливою була також позиція К. Платонова щодо того, що той чи інший вид діяльності висуває до людини певні вимоги. При цьому, зазначає дослідник, професійній здібності, як і будь-які психологічні якості особистості, розвиваються тільки в процесі тієї діяльності, для виконання якої вони потрібні, та в процесі якої вони, відповідно, активізуються [7].

У цьому аспекті має значення сам характер організації спільної навчальної діяльності, для забезпечення якої необхідним є відбір певних педагогічних засобів формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства, зокрема методів навчання. Йдеться про те, що для формування готовності у майбутніх офіцерів-прикордонників до лідерства, як зазначають учені (Т. Бендас, Б. Паригін, Л. Шалагінова та ін.) мають значення ті методи, які дозволяють створити умови для прояву у курсантів ініціативності, самостійності, уміння відстоювати свою думку. Цим завданням якнайкраще відповідають активні методи. Як зазначає С. Смирнов, саме активні методи «реалізують установку на більшу активність суб'єкта в навчальному процесі, на протиположність до традиційним підходам, де учень відіграє досить пасивну роль» [10, с. 169]. Серед активних методів слід вказати на значення для формування готовності до лідерства проблемного навчання. Саме проблемне навчання

дозволяє створити у навчальному процесі ситуації, розв'язання яких стимулює розвиток пізнавальної активності курсантів, їхніх здібностей.

Окрім проблемних методів, для активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів важливе значення має й евристична лекція. А. Хуторської визначає евристичну лекцію як таку форму навчання, при якій викладач при викладенні матеріалу допомагає студентам створювати нові знання чи розуміння, формулювати проблеми, робити власні відкриття. До евристичних можна зарахувати такі лекції, які забезпечують умови для створення студентами чи викладачем нових освітніх продуктів, що досягається за допомогою вибору смислу, цілей та структури лекції [12, с. 194–196].

Серед активних методів важливе значення для формування у курсантів готовності до лідерства має і *диспут* (і її похідні дискусія, дебати, полеміка). Дискусію можна охарактеризувати як активне вираження курсантами своїх думок, доказування та відстоювання їх при колективному обговоренні важливої проблеми. Як зазначають О. Степанов та М. Фіцула, диспут вчить самостійно мислити, обстоювати власні погляди, розвиває вміння аналізувати й аргументувати твердження, поважати думку інших, критично оцінювати чужі й власні судження [11, с. 349–350].

Серед педагогічних засобів формування готовності курсантів до лідерства важливе значення мають і навчально-творчі завдання. Як зазначає С. Рубінштейн, «там, де при вихованні та самовихованні результатом є сам розвиток і формування особистісних психічних властивостей, цього результату можна і потрібно досягати в діяльності, спрямованій безпосередньо на вирішення життєвих завдань, що виникають перед людиною» [8, с. 155]. Процес навчання становить замкнений цикл, що охоплює засвоєння (накопичення) знань, оволодіння методами і прийомами їх здобування та застосування. Саме тому творчі завдання можна вважати ефективним засобом виховання у курсантів працьовитості, наполегливості,

волі, характеру та цілеспрямованості.

Загалом, як зазначають дослідники (Н. Мойсеюк, С. Смирнов, А. Хуторської, В. Ягупов та ін.), використання активних методів навчання допомагає формувати активність курсантів, їхнє вміння відстоювати свою позицію, в загальному підсумку – їхню готовність до лідерства.

На основі цього можна стверджувати, що ще однією важливою педагогічною умовою формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства має бути *використання сучасних методів навчання, що підвищують активність суб'єктів навчання та містять елементи змагальності при вирішенні професійно-орієнтованих завдань*.

Далі також було враховано, що важливе значення у роботі з формування готовності майбутніх офіцерів до лідерства має особистість педагога, його особистий приклад. Він є зразком для наслідування, своєрідною моделлю, відповідно до якої відбувається формування особистості. А. Макаренко називав вплив прикладом – методом наслідування, підкреслюючи, що метод наслідування у вихованні має велике значення. У цьому випадку курсанти практично засвоюють відносини, характерні для персоналу ДПСУ, різні прийоми і засоби впливу на підлеглих, якими користуються офіцери та викладачі. Вони вчаться того, як треба себе вести у тій чи іншій ситуації, як будувати відносини з начальниками, підлеглими і товаришами по службі.

У роботі з формування у курсантів готовності до лідерства викладач повинен насамперед чітко визначитися з метою: формулювати навчальні цілі як спеціальні, комплексні або інтегровані залежно від необхідного формування у курсантів якостей, необхідних для професійної діяльності та становлення як лідера. Завдання викладача – домогтися також того, щоб задіяти у курсантів установку на розвиток і саморозвиток, щоб сформувати у них не тільки прагнення, але й потребу в лідерській діяльності. Для цього важливо, щоб викладач вказував і на зв'язок готовності до лідерства із

статусом курсанта у групі та можливостями його самореалізації в навчальній та професійній діяльності.

Для роботи з формування у курсантів готовності до лідерства викладач повинен володіти і певними особистісними якостями, мати відповідні ціннісні орієнтації, насамперед щодо справедливості, необхідності поваги та взаємодопомоги у колективі. Зокрема педагог повинен усвідомлювати, що він виховує особистість, яка буде відповідати за підпорядкований персонал, за ефективну організацію його взаємодії у досить складних і часто напружених умовах професійної діяльності.

Таким чином, особистість викладача – це важливий фактор, що визначає результативність формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства. Важливе значення для формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства має відповідний рівень підготовки викладачів. Саме тому визначено, що четверта педагогічна умова формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства має передбачати *організацію спеціальної наукової й методичної підготовки викладачів до формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства.*

Окрім визначення основних педагогічних умов формування у курсантів готовності до лідерства, враховано, що важливе значення у цій роботі має розробка моделі цього процесу. Модель дозволяє у єдності й цілісності побачити процес формування стійких якостей особистості фахівця, відповідним чином організувати роботу з розвитку психологічної й професійної готовності курсантів до лідерства.

Основними структурними компонентами в цій моделі, взаємодія яких забезпечує її функціонування й цілісність, є цільовий, змістовний, технологічний і результативний. Їхнє виділення ґрунтується на науковому положенні про зміст процесу навчання. Цільовий компонент охоплює мету й завдання, вирішення яких забезпечує її досягнення, зокрема йдеться про

формування у курсантів системи психологічних знань про специфіку управлінської діяльності, лідерської поведінки, формування системи професійних знань, умінь і бажання їх передавати підлеглим, освоєння управлінської діяльності методом лідерства та ін.

Змістовний компонент моделі дозволив конкретизувати зміст освіти з урахуванням цілей формування у курсантів навичок лідерства. Змістовний компонент моделі формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства – це відносно самостійна частина змісту професійної освіти, засвоєння якої необхідне особистості для того, щоб стати лідером. Зміст професійної підготовки офіцера-лідера було визначено з урахуванням необхідності формування моделі сучасного офіцера ДПСУ.

Наступний – технологічний компонент системи – об'єднує такі складові, як викладання, мотиви суб'єктів навчання, форма організації пізнавальної діяльності, методи навчання та механізми процесу навчання.

Результативний компонент моделі представляє взаємозалежні аспекти готовності до лідерства за інструментальним й емоційним типами. Завданням, які курсант вирішує як лідер, відповідають мотиваційно-особистісний, когнітивно-професійний, процесуально-діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти готовності курсантів як система професійних, психологічних і ціннісно-емоційних відносин у прикордонному колективі.

Висновки. Основними педагогічними умовами формування готовності курсантів до лідерства є: побудова професійної підготовки курсантів з урахуванням необхідності формування готовності до лідерства відповідно до моделі сучасного офіцера ДПСУ; введення проблематики лідерства до змісту соціально-гуманітарних дисциплін та розробка спецкурсу «Лідерство і його значення при організації життєдіяльності прикордонного підрозділу»; використання сучасних методів навчання, що містять елементи змагальності при вирішенні професійно-орієнтованих

завдань; організація спеціальної наукової й методичної підготовки викладачів до формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства. Основою для дослідно-експериментальної роботи з формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до лідерства слід вважати модель формування цієї професійно важливої властивості.

Перспективами подальших досліджень є характеристика організації, змісту і методики дослідно-експериментальної роботи з формування у курсантів готовності до лідерства.

Література:

1. Бабкова-Пилипенко Н. П. Формування лідерських якостей майбутніх економістів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. П. Бабкова-Пилипенко. – Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет», Ялта, 2011. – 23 с.
2. Вдовюк В. И. Военно-педагогическая этика советского офицера [Текст] / В. И. Вдовюк. – М.: ВПА, 1981. – 150 с.
3. Видай, А. Ю. Формування лідерської спрямованості особистості майбутнього офіцера ЗС України: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / А. Ю. Видай. – Київ, 2002. – 196 с.
4. Деркач А. А. Акмеология: учеб. пос. / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – СПб.: Изд-во: Питер, 2003. – 256 с.
5. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Мараховська. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2009. – 24 с.

6. Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2010. – 118 с.
7. Платонов Ю. П. Психология коллективной деятельности: Теор.-методол. аспект / Ю. П. Платонов. – Л.: ЛГУ, 1990. – 181 с.
8. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: ПИТЕР, 1999. – 712 с.
9. Скрыпников О. И. Психолого-педагогические условия формирования качеств лидера у курсантов военных институтов (общепедагогический аспект): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. И. Скрыпников. – М., 1999. – 184 с.
10. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования [Текст]: от деятельности к личности / С. Д. Смирнов. – М.: Академия, 2003. – 302 с.
- Степанов, О. М. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 520 с. – (Альма-матер).
11. Хуторской А. В. Современная дидактика: уч. для вузов / А. В. Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.
12. Шиянов Е. Н. Развитие личности в обучении: учеб. пособие для студентов пед. вузов / Е. Н. Шиянов, И. Б. Котова. – М.: Академия, 2000. – 288 с.

References:

1. Babkova-Pylypenko N. P. Formuvannja lidersjkykh jakostej majbutnikh ekonomistiv u procesi profesijnoji pidgotovky : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoji osvity» / N. P. Babkova-Pylypenko. – Respublikansjkyj vyshhyj navchaljnyj zaklad «Krymsjkyj ghumanitarnyj universytet», Jalta, 2011. – 23 s.
2. Vdovjuk V. Y. Voенно-pedagoghycheskaja etyka sovetskogho ofycera [Tekst] / V. Y. Vdovjuk. – М.: VPA, 1981. – 150 s.

3. *Vydaj A. Ju. Formuvannja lidersjkoji sprjamovanosti osobystosti majbutnjogho oficera ZS Ukrajiny: dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.05 / A. Ju. Vydaj. – Kyjiv, 2002. – 196 s.*
4. *Derkach A. A. Akmeologhyja: ucheb. pos. / A. A. Derkach, V. Gh. Zazykyn. – SP-b.: Yzd-vo: Pyter, 2003. – 256 s.*
5. *Marakhovsjka N. V. Pedagoghichni umovy formuvannja lidersjkykh jakostej majbutnikh uchyteliv u procesi navchannja dyscyplin ghumanitarnogho cyklu: avto-ref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoji osvity» / N. V. Marakhovsjka. – Kharkivs'kyj nacional'nyj pedagoghichnyj universytet imeni Gh. S. Skovorody, Kharkiv, 2009. – 24 s.*
6. *Osvitnjo-kvalifikacijna kharakterystyka na vypuskyka Nacionalnoji akademiji Derzhavnoji prykordonnoji sluzhby Ukrajiny im. B. Khmeljnyckogho. – Khmeljnyckyj: Vyd-vo NADPSU, 2010. – 118 s.*
7. *Platonov, Ju. P. Psykholohyja kollektivnoj dejateljnosti: Teor.-metodol. aspekt / Ju. P. Platonov. – L. : LGhU, 1990. – 181 s.*
8. *Rubynshtejn, S. L. Osnovy obshhej psykholohyy. – SPb.: PYTER, 1999. – 712 s.*
9. *Skrypnykov O. Y. Psykholoho-pedagoghycheskye uslovyja formirovanyja kachestv lydera u kursantov voennykh ynstytutov (obshhepedagoghycheskyj aspekt): dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / O. Y. Skrypnykov. – M., 1999. – 184 s.*
10. *Smyrnov S. D. Pedagoghyka y psykholohyja vysshogho obrazovanyja [Tekst]: ot dejateljnosti k lychnosti / S. D. Smyrnov. – M. : Akademyja, 2003. – 302 s.*
11. *Stepanov O. M. Osnovy psykholohiji i pedagoghiky: navch. posib. / O. M. Stepanov, M. M. Ficula. – K. : Akademydav, 2006. – 520 s. – (Aljma-mater).*
12. *Khutorskoj, A. V. Sovremennaja dydaktyka: uch. dlja vuzov / A. V. Khutorskoj. – SPb : Pyter, 2001. – 544 s.*
13. *Shyjanov E. N. Razvytye lychnosti v obuchenyy: ucheb. posobyje dlja studentov ped. vuzov / E. N. Shyjanov, Y. B. Kotova. – M.: Akademyja, 2000. – 288 s.*

УДК 378.147:054.6:373.62

**РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ
ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ІНОЗЕМНИХ
СТУДЕНТІВ АВТОМОБІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ**

Рідкозубова С. О.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Україна,
Харків

У статті розкривається проблема професійної підготовки іноземних студентів автомобільного профілю. Зазначається, що інтерактивні технології підвищують інтерес майбутніх інженерів до співробітництва, розширюють межі спілкування між кваліфікованими фахівцями автомобільного профілю. Рефлексія відбувається через взаємодію між учасниками, співпрацю й взаємне обговорення професійних ситуацій. Під впливом інтерактивних прийомів і методів, вправ розкривається комунікативний потенціал іноземних студентів, усуваються перешкоди міжкультурної взаємодії. У роботі з іноземними студентами найбільш ефективними виявилися ділові ігри, які дозволяють засвоїти вимоги до професійної діяльності, розкрити власний потенціал.

Ключові слова: професійна підготовка фахівців автомобільного профілю, вищий технічний навчальний заклад, іноземні студенти, інтерактивні технології, професійні комунікативні вміння.

Редкозубова С. А. Роль интерактивных технологий в формировании профессиональных коммуникативных умений иностранных студентов автомобильного профиля / Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, Украина, Харьков

В статье раскрывается проблема профессиональной подготовки иностранных студентов автомобильного профиля. Отмечается, что

интерактивные технологии повышают интерес будущих инженеров к сотрудничеству, расширяют границы общения между квалифицированными специалистами автомобильного профиля. Рефлексия осуществляется через взаимодействие между участниками, сотрудничество и взаимное обсуждение профессиональных ситуаций. Под влиянием интерактивных приемов и методов, упражнений раскрывается коммуникативный потенциал иностранных студентов, ликвидируются препятствия межкультурного взаимодействия. В работе с иностранными студентами более эффективными явились деловые игры, которые позволяют усвоить требования к профессиональной деятельности, раскрыть собственный потенциал.

Ключевые слова: профессиональная подготовка специалистов автомобильного профиля, высшее техническое учебное заведение, иностранные студенты, интерактивные технологии, профессиональные коммуникативные умения.

Ridkozubova S. A. The role of interactive technologies in formation of professional communicative abilities of foreign students automobile Profile / Kharkiv National Automobile and Highway University, Ukraine, Kharkiv

The article reveals the problem of training of foreign students of motor profile. It is noted that interactive technologies increase interest future engineers to cooperate and expand communication between team or trained technician car profile. Reflection is carried out through cooperation between participants, cooperation and mutual discussion of professional situations. Under the influence of interactive techniques and methods, exercise revealed communicative potential of foreign students, the obstacles are eliminated intercultural interaction. In the work with foreign students were more effective business simulations that allow you to learn the requirements of professional activity, to reveal its own potential.

Keywords: training spetsilistov car profile, higher technical educational institution, foreign students, interactive technology, professional communication skills.

Вступ. У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) наголошується про те, що головним завданням вищої школи є створення умов для самореалізації і саморозвитку студентів у різних видах діяльності. З огляду на сьогоднішній день слід відзначити, що, по-перше, останнім часом контингент вітчизняних вишів доповнюється за рахунок іноземних студентів, однак, як свідчить досвід практики, професійна підготовка таких студентів потребує більших зусиль як самих студентів, так і викладачів. По-друге, арсенал педагогічних засобів для поліпшення ефективності навчально-виховного процесу широко описується в педагогічній пресі, однак у практиці підготовки іноземних студентів використовується ще не в достатній мірі. По-третє, в професійній підготовці іноземних студентів технічного профілю існують комунікативні бар'єри, які заважають оволодінню ними професійними компетенціями. На наш погляд, організація співпраці, взаємопідтримки у студентському середовищі, створення комфортних умов для саморозвитку й самовдосконалення професійного потенціалу сприяють формуванню професійних комунікативних умінь іноземних студентів.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Упровадження інтерактивних технологій у ВНЗ тісно пов'язане з мовною підготовкою іноземних студентів, під час якої вони вчаться приймати колегіальні рішення стосовно конструювання нових технічних автомобільних засобів пересування, будувати стосунки з колегами в роботі над науково-дослідним проектом, керувати різними ланками виробничо-споживчої сфери діяльності, співпрацювати з висококваліфікованими фахівцями технічного профілю.

Викладачі Харківського національного автомобільно-дорожнього університету у формуванні професійних комунікативних умінь іноземних студентів автомобільного профілю значної ролі надають інтерактивним технологіям. Такий підхід стимулює розвиток професійного інтересу іноземних майбутніх інженерів, сприяє формуванню мовленнєвої компетентності іноземних студентів і викладачів, розвиває потребу у самовдосконаленні, саморозвитку, самовихованні, самоосвіті.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми, визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми.

Теоретичні й методичні засади інтерактивної освіти, ефективність її впливу на формування особистості ґрунтовно досліджено в працях І. Авдєєвої, О. Губань, В. Зарицька, В. Коломієць, М. Кларіна, О. Пометун, Л. Пироженко, О. Пєхоти, Н. Побірченко, Г. Селевка, С. Сисоєвої, Ю. Сидоренко, П. Щербаня та інших, а також закордонними спеціалістами Т. Альберг, К. Бенне, Л. Брандфорд, К. Роджерса, Дж. Стюарт, К. Фопель та інші. Особливості застосування інтерактивних технологій, форм і методів у педагогічному процесі розкрили науковці та педагоги: Л. Асімова, Н. Богомолова, Ю. Ємельянов, В. Захаров, Е. Михайлова, О. Падалка, В. Платанов, А. Панфілова, Л. Петровська, А. Смолкін, Н. Хрящева та інші.

Формулювання мети статті та завдань – розкрити роль інтерактивних технологій у формуванні професійних комунікативних умінь іноземних студентів у вищому технічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих результатів. Як свідчить досвід практичної діяльності, проведений аналіз наукової літератури [1-8], на формування професійних комунікативних умінь іноземних студентів позитивно впливають інтерактивні технології. На думку О. Пометун, Л. Пироженко, інтерактивна технологія навчання – це така організація навчального процесу, за якої

неможлива неучасть школяра у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників у процесі навчального пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за яке він повинен публічно прозвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою та перед усім класом завдання. Інтерактивні технології навчання включають в себе чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові і навчальні умови й процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів. На відміну від методик, інтерактивні технології не вибираються для виконання певних навчальних завдань, а своєю структурою визначають кінцевий результат [7, с. 23-24].

Структура інтерактивного уроку складається з мотивації, оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів, надання необхідної інформації, інтерактивна вправа – центральна частина заняття, підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку. Використання інтерактивних вправ сприяє усвідомленню значущості набуття іноземними студентами умінь, які є основою професійних компетенцій.

Інтерактивні вправи мають дотримуватися регламенту, а саме: інструктування – викладач розповідає учасникам про мету вправи, правила, послідовність дій і кількість часу на виконання завдань, запитує, чи все зрозуміло учасникам (2-3 хв.); об'єднання в групи і розподіл ролей (1-2 хв.); виконання завдання, при якому викладач виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, намагаючись надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи і навчання у співпраці один з одним (5-15 хв.); презентація результатів виконання вправи (3-15 хв.); рефлексія результатів студентами: підготовка презентації отриманих результатів, що досягається шляхом їх спеціального колективного обговорення або за допомогою інших прийомів (5-15 хв.).

З метою мотивації в процесі використання інтерактивних технологій з іноземними студентами проводили бесіди, демонстрували наочність, організовували мозковий штурм, мікрофон, криголам, створювали проблемні ситуації, які викликали здивування, подив, інтерес до змісту знань та процесу їх отримання. У такий спосіб розвивали в майбутніх інженерів прагнення вдосконалювати мовний запас, розширювати його технічною термінологією.

Цілком погоджуємося з ученими [1-8], які вважають, що рефлексія є невід'ємним компонентом інтерактивного навчання на уроці. У педагогічній діяльності рефлексія дає можливість учням і вчителю усвідомити, чого вони навчилися; пригадати деталі свого досвіду й отримати реальні життєві уявлення про те, що вони думали і що відчували, коли вперше зіткнулись з тією чи іншою навчальною технологією; оцінити рівень розуміння та засвоєння навчального матеріалу і спланувати чіткі реальні кроки його подальшого опрацювання; порівняти своє сприйняття з думками, поглядами, почуттями інших й інколи скоригувати певні позиції; як постійний елемент навчання привчати людину рефлексувати в реальному житті, усвідомлюючи свої дії та прогнозуючи подальші кроки; учителям – побачити реакцію учнів на навчання та вносити необхідні корективи.

У нашому випадку рефлексію здійснювали в різних формах: у вигляді індивідуальної роботи, роботи в парах, групах, дискусії, в письмовій та усній формі, складання порт фоліо, написання щоденника самостереження. Рефлексія завжди містить кілька елементів: фіксація того, що відбулось, визначення міркувань та почуттів щодо отриманого досвіду, плани на майбутній розвиток. Доцільним є обговорення того, з якою метою робили вправу, які думки вона викликала, які почуття виникли, чому особисто навчилися, чому хотіли б навчитись у подальшому.

У дослідженні ми посилаємося на класифікацію мовленнєвих умінь, запропоновану В. Коломієць:

1. Мовленнєві уміння, необхідні для озвучення мови: а) уміння володіти різноманітними властивостями голосу (силою, висотою, темпом, рухливістю, гучністю); б) уміння володіти нормативною дикцією, характерною для усного мовлення; в) уміння підпорядковувати правильне дихання структурі й логіці висловлення.

2. Мовленнєві уміння, необхідні педагогові для передачі авторської чи власної думки: а) уміння добирати адекватні до задуму слова; б) уміння конструювати речення (висловлення) відповідно до норм мовлення; в) уміння моделювати інтонацію, адекватну структурі і змісту речення (висловлення); г) емоційно-образні мовленнєві уміння, за допомогою яких здійснюється емоційно-експресивний вплив на слухача (рольовий вплив).

3. Мовленнєві уміння, за допомогою яких здійснюється корекція поведінки і діяльності людини: а) уміння оперативно і доцільно включатися у мовленнєву взаємодію, що диктується певною ситуацією; б) уміння передбачати результати мовлення (ефективність мовлення у структурі педагогічної діяльності); в) уміння коригувати мовленнєву діяльність (мовлення ↔ мовлення); змінювати не лише якісний рівень мовлення, а і його адекватність до поставлених завдань.

У формуванні професійних комунікативних умінь іноземних студентів важливу роль відіграє дидактична гра, котру слід розглядати як творчу діяльність студентів вищих навчальних закладів у спеціально змодельованій ситуації, спрямованій на розвиток професійно-мовленнєвих умінь, необхідних в реальних умовах, та на органічний розвиток артистичних умінь, котрі проявляються в різних жанрах і видах мовленнєвої діяльності (В. Коломієць). У ході застосування дидактичних ігор ми враховували їх певні особливості: в іграх імітуються вимоги до професійної діяльності; гра виступає засобом розвитку творчих умінь, ініціативи, творчої переконливості майбутніх фахівців; у грі домінує педагогічна мета, ігрова ситуація лише виступає фоном; у грі поєднується

навчальна діяльність і прогнозована реальна професійна діяльність; основою гри є взаємодія учасників, яка неможлива без спілкування і розвитку комунікативних умінь.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Роль інтерактивних технологій у формуванні професійних комунікативних умінь іноземних студентів полягає в тому, що рефлексія відбувається опосередковано через взаємодію між учасниками, співпрацю й взаємне обговорення професійних ситуацій. Усвідомлення й розуміння потенційних можливостей у студентів-іноземців здійснюється під впливом інтерактивних прийомів і методів, вправ. У роботі з іноземними студентами найбільш ефективними виявилися ділові ігри, які дозволяють засвоїти вимоги до професійної діяльності, розкрити власний потенціал. Особливостями роботи з іноземними студентами є активізація їхнього потенціалу на оволодіння сукупністю професійних, комунікативних, мовних умінь, сприяння адаптації до нових вимог ВТНЗ, місця перебування, проживання в гуртожитку.

Перспективним напрямом подальшого вивчення проблеми є розробка педагогічних умов формування професійних комунікативних умінь іноземних студентів у процесі мовної підготовки.

Література:

- 1. Губань О. Інтерактивні методи у виробничому навчанні учнів професійно-технічних училищ /О. Губань // Світло. – 2003. – № 1. – С. 79-82.*
- 2. Інтерактивні вправи та ігри. – Харків: Вид. група «Основа», 2011. – 144 с. – (Серія «Адміністратору школи»).*
- 3. Інтерактивні тренінги з формування ключових і предметних компетентностей: навч.-метод. посіб. / уклад.: В. Г. Зарицька та ін. – Донецьк: Витоки, 2009. – 68 с.*

4. Коломієць В. С. *Формування професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних ігор: автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / В. С. Коломієць. – Київ, 2001. – 20 с.
5. Падалка О. С. *Педагогічні технології: навч. посіб. для вузів* / О. С. Падалка. – Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1995. – 252 с.
6. Побірченко Н., Коберник Г. *Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій* / Н. Побірченко, Г. Коберник // *Початкова школа*. – 2004. – № 10. – С. 8-10.
7. Пометун О. І. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник* / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. – К.: Вид-во А. С. К., 2004. – 192 с.
8. Рибалко Л. С. *Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект): [монографія]* / Л. С. Рибалко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2007. – 443 с.

References:

1. Huban O. *Interaktyvni metody u vyrobnychomu navchanni uchniv profesiino-tekhnichnykh uchylyshch* / O. Huban // *Svitlo*. – 2003. – № 1. – S. 79-82.
2. *Interaktyvni vpravy ta ihry*. – Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova», 2011. – 144 s. – (Serii «Administratoru shkoly»).
3. *Interaktyvni treninhy z formuvannia kliuchovykh i predmetnykh kompetentnostei : navch.-metod. posib.* / uklad.: V. H. Zarytska ta in. – Donetsk: Vytoky, 2009. – 68 s.
4. Kolomiets V. S. *Formuvannia profesiinykh movlennievykh umin u studentiv inozemnoho pokhodzhennia zasobamy kompleksnykh dydaktychnykh ihor: avtoref. dys. na zdobuttia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»* / V. S. Kolomiets. – Kyiv, 2001. – 20 s.

5. Padalka O. S. *Pedahohichni tekhnolohii: navch. posib. dlia vuziv* / O. S. Padalka. – Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana, 1995. – 252 s.
6. Pobirchenko N., Kobernyk H. *Interaktyvne navchannia v systemi novykh osvitykh tekhnolohii* / N. Pobirchenko, H. Kobernyk // *Pochatkova shkola*. – 2004. – № 10. – S. 8-10.
7. Pometun O. I. *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. posibnyk* / O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko; za red. O. I. Pometun. – K.: Vyd-vo A. S. K., 2004. – 192 s.
8. Rybalko L. S. *Metodoloho-teoretychni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia (akmeolohichnyi aspekt): [monohrafiia]* / L. S. Rybalko. – Zaporizhzhia: ZDMU, 2007. – 443 s.

УДК 378. 147

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НЕМАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

кандидат педагогічних наук, Романишина О. Я.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
Україна, Тернопіль

У статті розглянуто погляди науковців щодо дефініції «система», «системний аналіз», «педагогічна система». На основі дедуктивного аналізу визначено головні складові педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій. Розроблена система має два блоки: концептуальний та практичний, що характеризуються своїми складовими. Перший містить концептуальні чинники, види концепцій. Другий – психолого-педагогічні умови, компоненти, критерії,

показники, етапи експерименту, завдання, виділені на кожному з етапів, та результат. Результати впровадження визначеної системи можуть використовуватися в педагогічних ВУЗах для формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Ключові слова: майбутні вчителі, концепція, види концепцій, система, системний підхід, педагогічна система.

кандидат педагогических наук, Романишина О. Я. Система формирования профессиональной идентичности будущих учителей нематематических дисциплин / Тернопольский национальный педагогический университет им. В. Гнатюка, Украина, Тернополь

В статье рассмотрены взгляды ученых о дефинициях «система», «системный анализ», «педагогическая система». На основе дедуктивного анализа определены главные составляющие педагогической системы формирования профессиональной идентичности будущих учителей нематематических специальностей средствами информационных технологий. Разработанная система имеет два блока: концептуальный и практический, характеризующихся своими составляющими. Первый содержит концептуальные факторы, виды концепций. Второй - психолого-педагогические условия, компоненты, критерии, показатели, этапы эксперимента, задачи, выделенные на каждом из этапов, и результат. Результаты внедрения определенной системы могут использоваться в педагогических вузах для формирования профессиональной идентичности будущих учителей.

Ключевые слова: будущие учителя, концепция, виды концепций, система, системный подход, педагогическая система.

Phd in Pedagogical sciences, Romanyshyna O. The system of formation of professional identity of future teachers nonmathematical disciplines/ Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine, Ternopil

The article examines the views of scientists regarding the definitions of "system", "system analysis", "pedagogical system". On the basis of deductive analysis identified the main components of the pedagogical system of formation of professional identity of future teachers nonmathematical specialties by means of information technology. The developed system has two parts: conceptual and practical, which are characterized by their components. The first contains conceptual factors, concepts types. The second one contains psycho-pedagogical conditions, components, criteria, indicators, stages of the experiment, the tasks allocated to each stage, and the result. The results of the implementation of a certain system can be used in pedagogical higher education institutions for the formation of professional identity of future teachers.

Key words: future teachers, concept, concept types, system, system approach, pedagogical system.

Вступ. В інноваційних умовах можливості професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах, як соціальних інститутах, у формуванні нового менталітету майбутніх учителів набуває нового значення. Вважаємо, що для формування високого рівня професійної ідентичності майбутніх педагогів нематематичних спеціальностей зможе стати науково-виважений механізм до розробки та впровадження у навчально-виховний процес педагогічної системи. Таке припущення було нами висунуте, виходячи із аналізу напрацювань Л. Берталанфі [1, с. 23–82], В. Брусіна [3, с. 15–21], О. Дахіна [7], Н. Кузьміної [14, с. 7–52.], Г. Щедровицького [19, с. 16-200], які досліджували фундаментальні питання проектування педагогічних систем.

Формулювання мети статті та завдань. Проаналізувати сутність та зміст наукових дефініцій «системний підхід», «система», «педагогічна система», а також визначити головні складові педагогічної системи

формування професійної ідентичності майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу статті. Центральним у нашому дослідженні вважаємо використання системного підходу, що передбачає «гносеологічну призму чи особливий вимір реальності» [14, с. 8]. Як зазначає О. Дахін сутність системного підходу полягає у тому, що на основі екстенсивного розширення системи вводяться додаткові підмоделі, які враховують різноманітні фактори і напрямки в динаміці дослідження [7, с. 100]. У нашому баченні системний підхід передбачає:

- чітке визначення сутності понять «система» та «педагогічна система»;

- дослідження мінімально достатніх складових педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій;

- використання процедури моделювання для розробки та побудови педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій;

- експериментальну перевірку ефективності розробленої моделі педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій.

Насамперед відзначимо, що наукову дефініцію «система» у філософському словнику [17] трактують як категорію, що відображає не щось окреме і неподільне, а передбачає суперечливу єдність багатьох і водночас цілого. Досліджуючи філософію освіти Є. Гусинський [6] констатує, що з позицій філософії систему педагогічного процесу є абстрактною і характеризується деякою невизначеністю. Науковці довели, що розвиток соціально-гуманітарної системи не може бути детально

спрогнозованим. Це науковці пояснюють тим, що «освіта має дві складові: прогнозуючу і варіативну, причому друга, з самого початку, характеризується невизначеністю і непередбачуваністю» [6, с. 110]. З огляду на таке бачення при розробці системи ми враховували ризики, які спричинені проектуванням.

Зупинимося на дослідженні педагогічної сутності поняття «система». У процесі дослідження встановлено, що одне із найперших трактувань наукової категорії «система» ми знайшли у дослідженнях К. Болдуїнга [2], де система розглядається як сукупність двох, або більшої кількості елементів, причому поведінка кожного елемента впливає на поведінку цілого, а поведінка елементів та їх вплив на ціле взаємозалежні. Автор наголошує, що при умові існування певних елементів у системі, кожний із них впливає на поведінку цілої системи, однак жоден із конкретних елементів, у разі самотійного існування, такого впливу не має.

У своєму дослідженні Н. Кузьміна трактує систему як цілісне утворення, «яке має свою історію, свої етапи розвитку, свої традиції, взаємодію частин всередині системи» [14, с. 13–14]. Досліджуючи парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів А. Семенова [16] зазначає, що ключовим в понятті «система» є її динамічна єдність, що дозволяє систему існувати цілісно. Ми поділяємо підхід до загального трактування наукової дефініції «система», яке представлено у роботі О. Дахіна, а саме автор констатує, що «сукупність, об'єднання взаємопов'язаних і розміщених у відповідному порядку елементів якогось цілісного утворення називається системою» [7, с. 102].

Зупинимося на розгляді сутності «педагогічна система». Вагомими, з огляду на поставлені нами завдання, є результати, що представлені у дослідженні Є. Ільїна [10], де педагогічна система спрямована на об'єднання усіх педагогічних процесів, тобто включає навчальну та виховну роботу, вивчення конкретних дисциплін, має чітку програму формування знань,

умінь, навичок, а також спрямована на формування конкретних якостей особистості. Наведемо ще деякі підходи науковців до трактування наукової дефініції «педагогічна система». Зокрема, у дослідженні Б. Гершунського «педагогічна система» [5] це реальний об'єкт педагогічної оптимізації, що цілісно об'єднує педагогічні об'єкти.

Отже, узагальнюючи вище представлену інформацію, в узагальненому баченні наукову дефініцію «система» ми розглядаємо як сукупність конкретних елементів, які визначають вид діяльності та сприяють досягненню загальної мети через обробку даних (складових елементів), які використовуються. Тоді як, «педагогічну систему», як наукову дефініцію, ми розуміємо як інтегративний об'єкт оптимізації усього навчально-виховного процесу, що включає в себе конкретні складові компоненти. У процесі дослідження ми прагнули, щоб розроблена та впроваджена нами педагогічна система мала б вагомий вплив на формування високого рівня професійної ідентичності майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій.

На основі дедуктивного аналізу напрацювань фахівців [2; 10], ми прийшли до розуміння того, що педагогічна система формування професійної ідентичності майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій повинна мати конкретну структуру. У розумінні Ю. Галагузової педагогічна система повинна включати «певну сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого і умисного педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями; забезпечує виконання ціннісно-змістових, нормативних, технологічних і процесуально-результативних функцій; сприяє досягненню поставлених цілей розвитку людини» [4, с. 73].

У нашому баченні саме структурні складові педагогічної системи будуть відображати внутрішні і зовнішні зв'язки та забезпечать дієвість усього процесу

формування професійної ідентичності. Тобто ми виходили з того, педагогічна система має включати конкретну сукупність взаємопов'язаних конкретних принципів, підходів, методів, які мають вагомий вплив на формування особистості майбутнього учителя з сформованою професійною ідентичністю.

Отже, зупинимося на характеристиці структури педагогічної системи та дослідимо її необхідні складові, які будуть достатніми для формування високого рівня професійної ідентичності майбутніх учителів.

У філософському словнику структура (від лат. *structura* – побудова) як побудову і внутрішню форму організації системи, яка виступає як єдність сталих взаємозв'язків між її елементами, а також законів цих взаємозв'язків. Для виокремлення структурних елементів системи за основу було прийнято системний підхід Г. Щедровицького [19, с. 16-200]. Зокрема, у його баченні будь-яка педагогічна система, повинна включати:

- 1) певний набір розумових і діяльнісних засобів, дій (процедур і операцій), які застосовують у відношенні до об'єкта;
- 2) певні норми і схеми організації дослідницької діяльності.

Таким чином, ми виходили з того, що педагогічна система формування високого рівня професійної ідентичності майбутніх учителів передбачає наявність в єдиній системі конкретних підсистем, кожна з яких об'єднує конкретні елементи (складові), що володіють реальними функціональними якостями, що спрямовані на формування високого рівня професійної ідентичності.

Враховуючи теоретичні опрацювання з питання системи ми розробили систему формування професійної ідентичності майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій, яка складається з двох взаємопов'язаних частин: концептуального блоку та практичний.

У концептуальному блоці виділено дві концепції професійної ідентичності: 1) *загальна психологічна* – процес одночасного відображення і спостереження, що протікає на всіх рівнях психічної діяльності, за допомогою якого індивід оцінює себе з погляду того, як інші, на його думку, оцінюють його» [8, с. 32]; 2) *соціальна* [9]. Автори розглядають професійну ідентичність у вигляді когнітивної системи, що ототожнюється з Я-концепцією і містить дві підсистеми: 1) особистісну професійну ідентичність, яка самовизначається у термінах фізичних, інтелектуальних і моральних якостей; 2) соціальну професійну ідентичність, що складається з окремих ідентифікацій і визначається належністю людини до різних соціальних категорій: раси, національності, статі тощо.

Ці концепції мають спільні педагогічні підходи. Одним з них виділяємо *діяльнісний* [15]. В ньому професійна ідентичність розглядається через професійну продуктивність та зрілість. Науковці вважають що професійна ідентичність включає професійну орієнтацію і відбір, професійне навчання та адаптацію до даної професії. Встановлено, що засновником діяльнісного підходу до розуміння професійної ідентичності вважають О. Лазурського [13, с.179–198], який довів, що на кожному психічному рівні можна виділити чисті типи особистості залежно від обраної сфери діяльності та рівня розвитку відповідних здібностей.

Стрижнем у розумінні феномену професійної ідентичності у всіх без винятку концептуальних підходах є принципи, до них ми відносимо: ціннісно-смысловий, принцип відповідності та співставлення, усвідомлення – своєї приналежності професії педагога, уявлення – про свою відповідність певним вимогам професії та співставлення своєї відповідності професійному образу. Схематично концептуальний блок подано на рисунку 1.

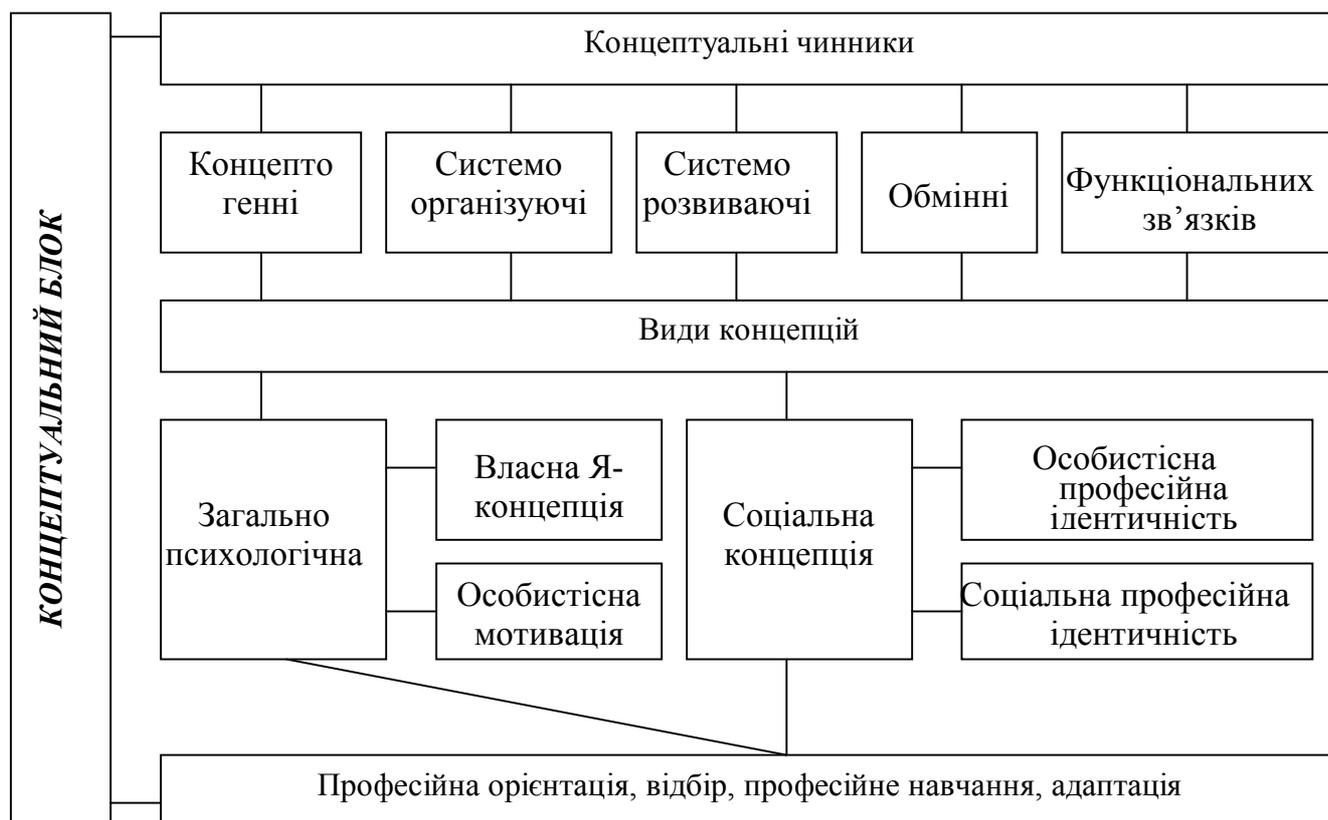

Рис.1. Концептуальний блок системи формування професійної ідентичності

Другим блоком розглядуваної системи ми обрали практичний, який містить: психолого-педагогічні умови, компоненти, критерії, показники, етапи експерименту, завдання виділені на кожному з етапів та результат.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури було визначено психолого-педагогічні умови формування професійної ідентичності ми виділили:

1. Організаційно-методичне забезпечення формування професійної ідентичності майбутніх учителів нематематичних спеціальностей .
2. Підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання.
3. Застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії і рефлексії.

4. Застосування проектного навчання при формуванні професійної ідентичності у майбутніх учителів нематематичних спеціальностей.

Проаналізувавши зовнішні і внутрішні фактори, які впливають на навчальний процес ми визначили компоненти, критерії і показники.

Когнітивний компонент характеризується *інформаційним* критерієм, що представлений такими показником: усвідомлення своїх професійних інтересів і здатностей; усвідомлення образу своєї професії і її вимог до людини; усвідомлення своєї відповідності вимогам професії, що здобувається; усвідомлення перспектив професійного кар'єрного росту [11, с. 162–168].

Емоційно-вольовому компоненту відповідає критерій – *здатність до мотивації професійної діяльності*, що представлений показниками: позитивно забарвлене ставлення до професійного навчання і професійної кар'єри; адекватна оцінка себе як суб'єкта навчальної та професійної діяльності; емоційна зрілість; сформовані ціннісні орієнтації.

Комунікативний компонент розкривається через критерій *комунікативний досвід та культуру мовлення*, що представлений показниками: частим і систематичним встановленням студентами контактів з метою з'ясування питань професійної діяльності; володіння способами встановлення, підтримання та припинення комунікативних контактів; здатність використовувати набуті знання та уміння з культури спілкування у ході аналізу різноманітних життєвих ситуацій та видів діяльності.

Емпатійний компонент характеризується критерієм *відбиття емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини*, що представлений такими показниками: здатність обирати засоби само- і взаєморегуляції у процесі міжособистісної взаємодії; здатність індивіда до паралельного переживання тих емоцій, що виникають у іншого індивіда в ході спілкування з ним; розуміння іншої людини шляхом емоційного «відчуття» її переживання.

Ціннісний компонент розкривається через критерій *ставлення до самооцінки професійних якостей*, що представлений показниками: ставлення до себе як до професіонала; – ставлення до вибраної професії як до особистісної і соціальної цінності. сформованість позитивного ідеалу.

Поведінковий компонент розкривається через *діяльнісно-практичний* критерій представлений такими показниками: сформованість професійних умінь; позитивне ставлення до професійної діяльності на виробничих практиках; орієнтація на творчість у навчально-професійній діяльності, прагнення до творчого самовираження, оригінальність, освоєння нових технологій і способів навчально-професійної діяльності; прагнення до самовдосконалення (самоаналізу, самооцінки, самоосвіти, самореалізації); академічна успішність та успішність взагалі [11, с. 162–168].

Педагогічний експеримент був організований відповідно до етапів формування професійної ідентичності у студентів педагогічних ВУЗів, запропонований науковцем О. Кочкуровою [12, с. 126-130]:

Перший етап – адаптаційний (1 курс) – це період осмислення професійної ідентичності, коли на основі входження у нове соціальне та професійне середовище зовнішня студентська ідентичність переходить у внутрішню прийняту, усвідомлену, емоційно забарвлену характеристику. На цьому етапі проводиться паралельний експеримент. Завданнями якого було перевірити ефективність психолого-педагогічних умов системи формування професійної ідентичності. По закінченні проводили зріз за тестами.

Другий етап – стабілізуючий (2-3-4 курси). На цьому етапі визначено завдання такі завдання: 1) провести тренінги професійної ідентичності; 2) визначити динаміку сформованості професійної ідентичності; 3) для студентів третього курсу провести спецсеминар «Школа професійного зростання».

Третій етап – уточнюючий (5курс). Завданнями цього етапу є розробка та створення майбутніми учителями навчального проекту зі свого профілю засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Дане завдання реалізується під час проведення тренінгу в рамках програми Intel (навчання для майбутнього). Результатом слугує захист проектів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Аналізуючи розроблену систему формування професійної ідентичності, ми дійшли висновку, що вона має бути ефективною, оскільки при її розробці були враховані концепції професійної ідентичності (загально психологічна і соціальна), системоутворюючий фактор (мета), принципи процесу, психолого-педагогічні умови, етапи формування професійної ідентичності, враховано індивідуальні підходи до особистості.

Подальші дослідження будуть спрямовані на експериментальні дослідження ефективності системи. Експеримент розпочинається з вивчення психолого-педагогічних умов, оскільки вони є ядром системи.

Література:

- 1. Берталанди Л. Общая теория систем, критический обзор / Людвиг фон Берталанди // Исследование по общей теории систем. – М.: Наука, 1969. – С.23-82.*
- 2. Боулдинг К. Общая теория систем: скелет науки: / Кеннет Эварт Боулдинг// Исследования по общей теории систем. – М.: Прогресс, 1969. – С.106-124.*
- 3. Брусин В. А. Об управлении динамическими системами в условиях неопределенности / Владимир Александрович Брусин // Соросовский образовательный журнал. – 1996. – №6. – С.15-21.*
- 4. Галагузова Ю. Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.08*

"Теория и методика профессионального образования" / Галагузова Юлия Николаевна. – М., 2001. – 373 с.

5. *Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика: методология, теория, практика / Борис Семенович Гершунский. – К.: Вища школа, 1986. – 200 с.*

6. *Гусинский Э. Н. Введение в философию образования: учеб. пособие / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М.: ЛОГОС, 2001. – 224 с.*

7. *Дахин А. Н. Моделирование компетентности участников открытого образования / Александр Николаевич Дахин. – М.: НИИ школьных технологий, 2009. – 292 с.*

8. *Ериксон Е. Идентичность: юность и кризис. – М.: Прогресс, 1996. – 334 с.*

9. *Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / Маргарита Вилоровна Заковоротная. – Ростов-на-Дону: Северо-Кавказский научный центр высшей школы, 1999. – 221 с.*

10. *Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.*

11. *Котенєва Ю. М. Критерії формування професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу / Юлія Миколаївна Котенєва // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – №4 (Ч.1). – С.162-168.*

12. *Кочкурова О. В. Особливості взаємозв'язку професійної ідентичності та особистісної зрілості майбутніх учителів / Ольга Володимирівна Кочкурова// Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України. – 2010. – № 7. – С.126-130.*

13. *Лазурский А. Ф. Классификация личностей. Психология индивидуальных различий. Хрестоматия / Александр Федорович Лазурский// Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М.: ЧеРо, 2000. – С.472-492.*

14. *Методы системного педагогического исследования: учеб. пособ. / Под ред. Н. В. Кузьминой. – М.: Народное образование, 2002. – 208 с.*

15. Поваренков Ю. П. Психологическая концепция профессионального становления личности / Юрий Павлович Поваренков // Звезды Ярославской психологии. – Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 2000. – С.195-218.

16. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів: монографія / Алла Василівна Семенова. – Одеса: Юридична література, 2009. – 504 с.

17. Философский словарь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.post.index.otrok.ru/teach/phil/index.html>. – Заголовок з екрану. – Мова рос.

18. Шнейдер Л. Б. Идентичность. Хрестоматия. 2-е изд. / Лидия Бернгардовна Шнейдер. – М.: Изд-во МПСИ, 2008. – 272 с.

19. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования. Избранные труды / Георгий Петрович Щедровицкий. – М.: Школа культурной политики, 1995. – С.155-196.

References:

1. Bertalanfy L. Obshhaja teoryja system, krytycheskyj obzor / Ljudvygh fon Bertalanfy // Yssledovanye po obshhej teoryy system. – М.: Nauka, 1969. – S.23-82.

2. Bouldyngh K. Obshhaja teoryja system: skelet nauky: / Kennet Эварт Bouldyngh // Yssledovanyja po obshhej teoryy system. – М.: Proghress, 1969. – S.106-124.

3. Brusyn V. A. Ob upravlenyy dynamycheskymy systemamy v uslovyjakh neopredelennosty / Vladymyr Aleksandrovych Brusyn // Sorosovskyy obrazovatelnyj zhurnal. – 1996. – № 6. – S.15-21.

4. Ghalaghuzova Ju. N. Teoryja y praktyka systemnoj professyonalnoj podghotovky socyalnykh pedaghoghov: dys. d-ra ped. nauk: spec. 13.00.08 "Teoryja y metodyka professyonaljnogho obrazovanyja" / Ghalaghuzova Julyja Nykolaevna. – М., 2001. – 373 с.

5. Ghershunskij B. S. *Pedagoghycheskaja proghnostyka: metodologhija, teoryja, praktyka* / Borys Semenovych Ghershunskij. – K.: Vyshha shkola, 1986. – 200 s.
6. Ghusynskij Э. N. *Vvedenye v fylosofyju obrazovanyja: ucheb. posobye* / E. N. Ghusynskij, Ju. Y. Turchanynova. – M.: LOGhOS, 2001. – 224 s.
7. Dakhyn A. N. *Modelyrovanye kompetentnosti uchastnykov otkrytogo obrazovanyja* / Aleksandr Nykolaevych Dakhyn. – M.: NYY shkoljnykh tekhnologhyj, 2009. – 292 s.
8. Erykson E. *Ydentychnostj: junostj y kryzys.* – M.: Proghress, 1996. – 334 s.
9. Zakovorotnaja M. V. *Ydentychnostj cheloveka. Socyaljno-fylosofskye aspekty* / Margharyta Vylorovna Zakovorotnaja. – Rostov-na-Donu: Severo-Kavkazskij nauchnyj centr vysshej shkoly, 1999. – 221 s.
10. Yljyn E. P. *Psykhologhija yndyvydualjnykh razlychyj* / Evghenyj Pavlovych Yljyn. – SPb.: Pyter, 2004. – 701 s.
11. Kotjenjeva Ju. M. *Kryteriji formuvannja profesijnoi identychnosti studentiv pedagoghichnogho koledzhu* / Julija Mykolajivna Kotjenjeva // *Problemy pidghotovky suchasnogho vchytelja.* – 2011. – №4 (Ch.1). – S.162-168.
12. Kochkurova O. V. *Osoblyvosti vzajemozv'jazku profesijnoi identychnosti ta osobystisnoi zrilosti majbutnikh uchyteliv* / Oljgha Volodymyrivna Kochkurova // *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurn. Pivd. nauk. Centru APN Ukrainy.* – 2010. – № 7. – S.126-130.
13. Lazurskij A. F. *Klasyfikacyja lychnostej. Psykhologhija yndyvydualjnykh razlychyj. Khrestomatyja* / Aleksandr Fedorovych Lazurskij // *Pod red. Ju. B. Ghyppenrejter, V. Ja. Romanova.* – M.: CheRo, 2000. – S.472-492.
14. *Metody systemnogho pedagoghycheskogho yssledovanyja: ucheb. posob.* / *Pod red. N. V. Kuzjmynoj.* – M.: Narodnoe obrazovanye, 2002. – 208 s.
15. Povarenkov Ju. P. *Psykhologhycheskaja koncepcyja professyjnoho stanovlennja lychnosti* / Juryj Pavlovych Povarenkov // *Zvezdy Jaroslavskoj psykhologhyy.* – Jaroslavlj: Yzd-vo JarGhU, 2000. – S.195-218.

16. *Semenova A. V. Paradyghmaljne modeljuvannja u profesijnij pidghotovci majbutnikh uchyteliv: monografija / Alla Vasylivna Semenova. – Odesa: Jurydychna literatura, 2009. – 504 s.*
17. *Fylosofskyj slovarj. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.post.index.otrok.ru/teach/phil/index.html>. – Zagholovok z ekranu. – Mova ros.*
18. *Shnejder L. B. Ydentychnostj. Khrestomatyja. 2-e yzd. / Lydyja Bernghardovna Shnejder. – M.: Yzd-vo MPSY, 2008. – 272 s.*
19. *Shhedrovyc'kyj Gh. P. Problemy metodologhyu systemnogho yssledovanyja. Yzbrannyye trudy / Gheorghyj Petrovych Shhedrovyc'kyj. – M.: Shkola kuljturnoj polytyky, 1995. – S.155-196.*

УДК 378:147.1: 001.895

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В ІННОВАЦІЙНИХ ВИМІРАХ СУСПІЛЬСТВА

доктор педагогічних наук, Штефан Л. В.

Українська інженерно-педагогічна академія, Україна, Харків

Обґрунтовано особливості формування професіоналізму сучасних фахівців інженерно-педагогічної галузі в умовах інноваційного розвитку суспільства. Визначено суперечність, яка полягає в існуванні розбіжності між необхідністю формування у цих фахівців інноваційної культури і недостатньою розробкою змістовного наповнення її складових. Конкретизовано зміст складових інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів, серед яких виділено такі, як спрямованість на інноваційну діяльність, інноваційну компетентність та інноваційну

активність. Матеріали дослідження можуть бути застосовані у процесі професійної підготовки та перепідготовки спеціалістів інженерно-педагогічної галузі.

Ключові слова: інженер-педагог, інноваційна активність, інноваційна компетентність, інноваційна культура, професіоналізм, спрямованість на інноваційну діяльність.

Доктор педагогических наук, Штефан Л. В. Формирование профессионализма будущих инженеров-педагогов в инновационных измерениях общества / Украинская инженерно-педагогическая академия, Украина, Харьков

Обоснованы особенности формирования профессионализма современных специалистов инженерно-педагогической области в условиях инновационного развития общества. Определено противоречие, которое заключается в существовании несоответствия между необходимостью формирования у этих специалистов инновационной культуры и недостаточным уровнем разработки содержательного наполнения ее составляющих. Конкретизировано содержание составляющих инновационной культуры будущих инженеров-педагогов, среди которых выделено такие, как направленность на инновационную деятельность, инновационную компетентность и инновационную активность. Материалы исследования могут быть использованы в процессе профессиональной подготовки и переподготовки специалистов инженерно-педагогической области.

Ключевые слова: инженер-педагог, инновационная активность, инновационная компетентность, инновационная культура, направленность на инновационную деятельность, профессионализм.

Doctor of Pedagogics, Shtefan L. V. Formation of professionalism of future engineers-teachers in innovative measurements of society / Ukrainian engineering-pedagogical academy, Ukraine, Kharkov

It is proved features of formation of professionalism of modern experts of engineering and pedagogical area in the conditions of innovative development of society. The contradiction which consists in existence of discrepancy between need of formation at these experts of innovative culture and the insufficient level of development of substantial filling of its components is defined. The maintenance of components of innovative culture of future engineers-teachers, among which is allocated such as orientation on innovative activity, innovative competence and innovative activity is concretized. Materials of research can be used in the course of vocational training and retraining of experts of engineering and pedagogical area.

Key words: the engineer-teacher, innovative activity, innovative competence, innovative culture, an orientation on innovative activity, professionalism.

Вступ. Сьогодні усім зрозуміло, що конкуренція держав за світові ринки відбуватиметься у технологічній площині. Тому країна, яка масово забезпечить підготовку фахівців нової генерації матиме усі шанси виходу на передові позиції в економічному розвитку. При цьому професіоналізм сучасного спеціаліста значною мірою визначатиметься його готовністю до самореалізації в інноваційних вимірах суспільства. Задля його забезпечення в освіту вкладаються значні фінансові кошти, йде пошук найбільш ефективних моделей професійної підготовки фахівців, які розробляються на базі нового змісту навчання, інноваційних форм та методів. Беручи до уваги ці тенденції, у «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», відзначено, що наша країна має стати державою з сильною економікою та передовими інноваціями. Для цього згідно дорожньої карти та першочергових пріоритетів реалізації Стратегії буде проведено реформування освіти з метою формування професіоналізму випускників вищих навчальних закладів на рівні інноваційних вимог суспільства. При цьому, не дивлячись на специфіку професії, чітко простежується загальна увага науковців до

необхідності формування у спеціаліста принципово нової культури діяльності, яка дозволить йому ефективно реалізуватись у сучасних умовах. Усе частіше мета професійної підготовки вбачається у необхідності формування у випускників вишів інноваційної культури. Саме у цій площині знаходяться й питання формування професіоналізму майбутніх інженерів-педагогів. Однак, на сучасному етапі розвитку інженерно-педагогічної освіти виникає суперечність між необхідністю формування у її фахівців інноваційної культури як однієї з ознак їхнього професіоналізму та недостатнім розумінням її змісту.

Проблема формування професіоналізму фахівців знаходиться у центрі уваги акмеології й вивчається такими вченими, як О. Бодальов, Ю. Гагін, Г. Данилова, Н. Кузьміна, В. Максимова, О. Пожарський та іншими. Активно досліджується науковцями і такий культурологічний феномен сучасності як інноваційна культура (О. Аматыєва, Н. Гавриш, А. Герасимов, О. Єфросініна, Л. Єлізарова, Л. Холодкова, І. Циркун). Ведуться пошуки підходів з визначення рівнів її сформованості у фахівців різних галузей (О. Коберник, Р. Горбатюк, О. Козлова, Р. Миленкова). Однак, на сьогодні на засадах цілісності недостатньо розроблені наукові підходи з визначення змісту інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів як однієї з ознак їхнього професіоналізму.

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування професіоналізму майбутніх інженерів-педагогів в інноваційних вимірах суспільства через зосередження уваги на інноваційній культурі.

Виклад основного матеріалу. Формування професіоналізму спеціаліста – одна з ключових проблем акмеології. Саме тут професіоналізм розглядається як системне утворення, що включає:

– професіоналізм особистості, який визначається через якості суб'єкта діяльності;

– професіоналізм діяльності, який виступає характеристикою суб'єкта діяльності через сформовані у нього компетентності.

Межа між ними достатньо прозора і у світлі останніх тенденцій щодо акцентування уваги на компетентнісному підході практично нівелюється. Таким чином, увагу слід концентрувати саме на діяльнісній компоненті фахівця. Як показав аналіз наукових напрацювань (О. Ігнатович, А. Ніколаєв, Л. Холодкова, І. Циркун) діяльність сучасного фахівця реалізується на базі інноваційної культури, яка виступає однією з ознак його професіоналізму. Професіонал у будь-якій галузі сьогодні – це фахівець, який не просто досконало виконує свої професійні обов'язки, а й вміє швидко пристосуватись до активних змін у технологіях, має навички по їх творчому використанню. Якщо раніше новаторство було притаманно одиницям, то зараз воно стає нормою професіональної діяльності сучасного фахівця. Ці тенденції є характерними й для формування професіоналізму майбутніх інженерів-педагогів, які були у центрі нашої уваги.

Серед напрямів розвитку професіоналізму в акмеології визначаються такі, як професійна, особистісна та духовна зрілості [1]. Їх аналіз у світлі сьогодення та з урахуванням предмету нашого дослідження дозволив зробити наступні висновки щодо їх сутності відносно майбутніх фахівців інженерно-педагогічної галузі:

– професійна зрілість значною мірою визначається сформованістю у цих спеціалістів інноваційної культури, яка виступає особистісним новоутворенням, що синтезує ряд складових;

– особистісна зрілість визначається комплексом особистісних якостей, активізація яких дозволяє реалізувати інноваційну культуру у процесі професійної діяльності;

– духовна зрілість інженера-педагога виступає головним мірилом контролю результатів його інноваційної діяльності; гарантом того, що

інновації будуть мати виключно творчий характер і слугуватимуть розкриттю інноваційних потенцій тих, кого вони навчатимуть.

Особливістю сучасності є те, що роботодавець робить замовлення на такого випускника вищого інженерно-педагогічного навчального закладу, який був би достатньо професійно зрілим за усіма цими напрямками. Для його виконання слід чітко визначитись зі змістом інноваційної культури. Згідно нашого бачення цього питання до її складових слід увести [2]:

– спрямованість інженера-педагога на інноваційну діяльність, яка проявляється через професійний інтерес до інноваційної діяльності, професійну потребу в ній та професійне самовизначення в умовах інноваційної діяльності;

– інноваційну компетентність, яка визначається установками на інноваційну діяльність, необхідними для їх реалізації вміннями, знаннями та професійними здатностями;

– інноваційну активність майбутніх інженерів-педагогів, яка характеризується сприйнятливістю до інновацій, своєчасністю їх застосування та інтенсивністю інноваційної діяльності.

Важливого значення у контексті нашого дослідження мають підходи до визначення рівнів сформованості у майбутніх інженерів-педагогів інноваційної культури. Проведений аналіз наукових джерел дозволив становити наступне. О. Коберник визначає такі рівні готовності студентів до використання педагогічних інновацій: елементарний (низький), на якому спостерігається прояв байдужого ставлення до інноваційної діяльності; репродуктивний (задовільний), для якого характерне поверхневе розуміння суті інновацій; продуктивний рівень (достатній), який характеризується активним інтересом до інноваційної діяльності; творчий рівень (оптимальний) – відрізняється інноваційністю та творчим підходом до впровадження нових педагогічних технологій [3]. Аналогічних рівнів та їх характеристик додержується і Р. Горбатюк, досліджуючи систему

професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю [4, с. 102]. О. Козлова та Р. Миленкова розглядають сформованість інноваційної культури фахівців на високому, достатньому та початковому рівнях [5, с. 116–121]. Грунтуючись на проведеній роботі, нами було визначено такі рівні сформованості інноваційної культури майбутнього інженера-педагога, як високий, достатній та низький. Враховуючи результати проведеного аналізу та наше бачення проблеми, було визначено їх зміст на прикладі високого рівня.

Спеціаліста інженерно-педагогічної галузі з розвиненою на високому рівні інноваційною культурою, вирізняє чітка спрямованість на інноваційну діяльність; фаховість – за рахунок сформованості інноваційної компетентності та висока інноваційна активність, яка принципово змінює стиль його педагогічної праці. Деталізуємо ці складові.

Високий рівень *сформованості спрямованості на інноваційну діяльність* матиме місце тоді, коли майбутній інженер-педагог проявлятиме значний інтерес до застосування інноваційних фахових та педагогічних технологій у майбутній професійній діяльності, через що регулярно відстежуватиме у наукових першоджерелах інформацію інноваційної тематики. Він матиме стійке переконання у тому, що у подальшому саме інноваційну діяльність покладе в основу професійної, через що уважно слідкуватиме за роботою педагогів та фахівців зі сфери фахової спеціалізації, які активно використовують інновації. Його будуть особливо цікавити питання проектування навчальних занять на основі інноваційних технологій (тренінги, ділові ігри, кейс-технології та інші) та дослідження результатів інноваційної діяльності. Поряд із цим він повинен розумітись у комп'ютерних, здоров'язберігаючих, рефлексивних технологіях. У колі підвищеної уваги буде інтерес до творчої діяльності як основи інноваційної.

Інтерес швидко переростатиме у потребу в оволодінні інноваційними фаховими та педагогічними технологіями як засобами самореалізації у

майбутній професійній діяльності. На тлі цього стане нагальною потреба у спостереженні за діяльністю педагогів та фахівців з виробничої сфери, які є інноваторами. Виникатиме стійка потреба у перенесенні інновацій з фахової сфери у педагогічну площину для розробки вправ, ситуацій для інноваційних технологій, що підніматиме на більш високий щабель потребу у винахідницькій діяльності. Матиме місце й потреба в апробації інноваційних технологій під час педагогічних практик. На цьому фоні формуватиметься потреба в активному застосуванні комп'ютерних, здоров'язберігаючих технологій. На підґрунті розуміння важливості цієї роботи виникатиме потреба у дослідженні результатів інноваційної діяльності, що водночас значно посилюватиме потребу в педагогічній рефлексії. Така ситуація обумовлюватиме потребу в активній творчій діяльності.

Професійне самовизначення фахівця формуватиметься через усвідомлення важливості та необхідності підготовки до інноваційної фахової та педагогічної діяльності як умови досягнення професійних вершин через сформованість на високому рівні інноваційного потенціалу та реалізацією на його основі інноваційної культури. За цих умов різко зростатиме увага до створення банку фахових та педагогічних інновацій. Майбутній інженер-педагог буде абсолютно переконаним у важливості розробки програм інноваційного саморозвитку, оскільки матиме впевненість, що саме завдяки ним можна буде сформувати необхідні професійні якості. Для цього він активізуватиме канал самонавчання. Майбутній фахівець чітко усвідомлюватиме необхідність регулярної дослідницької та рефлексивної роботи як засобу коригування результатів втілення інновацій з тим, щоб найшвидше самовизначитись у професії.

Високий рівень *сформованості інноваційної компетентності* майбутній інженер-педагог демонструватиме через установку на регулярне визначення проблем у професійній діяльності, що дозволить реалізувати

установку на проектування інноваційних технологій через активізацію креативного мислення. При цьому існуватиме чітка установка на відповідальне відношення до результатів інноваційної діяльності. Її реалізації сприятиме те, що інновації майбутній інженер-педагог розроблятиме та втілюватиме, спираючись на установку щодо відношення до здоров'я суб'єктів інженерно-педагогічної діяльності як найвищої цінності. Перевірці такого підходу сприятиме установка на регулярне дослідження отриманих результатів з їх подальшою рефлексією. На високому рівні у нього буде сформована установка на самовдосконалення у процесі інноваційної діяльності через самонавчання. Майбутній інженер-педагог буде впевненим, що сумісна діяльність з товаришами по втіленню інновацій в інженерно-педагогічну діяльність є більш результативною, а тому матиме чітку установку на співпрацю у команді.

Усі ці установки базуватимуться на ґрунтовних знаннях щодо особливостей розвитку сучасної освіти та фахової галузі з інженерної спеціалізації в інноваційних вимірах та синергетичних основ розвитку інноваційних процесів і явищ. Він демонструватиме глибокі знання з педагогічної інноватики, які забезпечать його високу технологічну готовність до проектування інноваційних технологій. Студент вільно володітиме основами педагогічної евристики та винахідницької діяльності, матиме глибокі знання щодо дослідницького та рефлексивного інструментарію як основи визначення результатів інноваційної діяльності. У його теоретичному арсеналі буде широкий спектр знань щодо здоров'язберігаючих технологій в освіті. Практично відсутніми будуть проблеми з упровадженням інновацій в інженерно-педагогічну діяльність, оскільки майбутній інженер-педагог досконало володітиме критеріальною базою оцінки інновацій та організаційними основами втілення їх у практику.

Водночас будуть сформовані якісні уміння з реалізації інноваційних технологій як ціннісного компоненту професійної підготовки. Розуміючи те,

що рушійною силою цієї роботи виступає мотивація, значну увагу студент приділятиме розвитку умінь з її формування. При цьому він демонструватиме високий рівень сформованості умінь з проектування навчальних тренінгів, ділових ігор, кейсів для спецдисциплін тощо. У нього будуть практично відсутніми проблеми з розробкою електронних засобів навчання (презентаційних матеріалів, електронних підручників тощо). Базовим підґрунтям інноваційної діяльності розглядатимуться здоров'язберігаючі технології, які активно застосовуватимуться при розробці навчальних занять на інноваційній основі. На високому рівні у нього будуть сформованими уміння з розробки ситуаційних задач для інноваційних технологій. Студент вважатиме інноваційну діяльність основою сучасної інженерно-педагогічної практики, а тому активно оволодіватиме уміннями з упровадження інновацій у професійну діяльність. У нього на високому рівні будуть сформовані уміння з проведення регулярної дослідницької роботи за результатами інноваційної діяльності, яка обов'язково супроводжуватиметься рефлексією.

Високий рівень сформованості *особистісних якостей* проявлятиметься у студента у тому, що він матиме здатності, які дозволятимуть йому відповідально відноситись до результатів інноваційної діяльності, співпрацювати в команді під час інноваційної діяльності, самонавчатись у процесі освоєння інноваційних фахових та педагогічних технологій, креативно мислити, цінувати здоров'я суб'єктів інженерно-педагогічної діяльності, самовдосконалюватися, визначати проблеми у професійній діяльності, проектувати інноваційні технології та досліджувати результати втілення інновацій на основі рефлексії.

Високий рівень сформованості *інноваційної активності* проявлятиметься у майбутнього інженера-педагога за умови сприйнятливості до нововведень, а також інтенсивності та своєчасності застосування інновацій. При цьому спостерігатиметься позитивна

сприйнятливість до нововведень як у педагогічній, так і у фаховій сферах. Він буде активним прибічником нововведень у педагогічному процесі ВНЗ, оскільки саме тут виступатиме їх учасником, а іноді й розробником разом із викладачем. Ці тенденції матимуть місце у процесі лекційної діяльності, участі у практичних та семінарських заняттях та виконанні завдань, які виносяться на самостійну роботу. Закономірно, що таке сприйняття нововведень принципово змінюватиме його діяльність у цих умовах, адже інтенсивне використання інновацій він вважатиме нормою. Майбутній інженер-педагог прийматиме активну участь у вирішенні проблемних питань на лекційних заняттях. Для розв'язання проблемних завдань під час практичних та семінарських занять, він намагатиметься частіше за все використовувати інноваційні прийоми (евристичні методи вирішення завдань, елементи теорії рішення винахідницьких задач, системи КАРУС тощо). Він активно використовуватиме інноваційні прийоми під час участі у різних творчих конкурсах. Принципових змін зазнають педагогічні практики, під час яких студент інтенсивно використовуватиме інноваційні технології як основу проведення навчальних занять у формі тренінгів, ділових ігор, з застосуванням кейсів тощо. Враховуючи те, що інноваційна активність визначається не лише інтенсивністю, а й своєчасністю застосування інновацій, він приділятиме значну увагу і цим питанням. Як правило, каналом, що дозволить визначити своєчасність використання тих чи інших інноваційних технологій, прийомів, методів під час лекційної роботи, практичних та семінарських занять, організації самостійної роботи, у період педагогічних практик та участі у творчих конкурсах виступатимуть рефлексивна діяльність майбутнього інженера-педагога і консультації з педагогами та фахівцями зі сфери інженерної спеціалізації. Частіше за все у силу розвиненості рефлексивних умінь використовуватиметься саме цей шлях.

Таким чином, професіоналізм майбутнього інженера-педагога визначатиметься синтезом того, чи хоче він займатись інноваційною діяльністю, чи може він організувати її на високому рівні, а, головне, чи працює він у напрямі реалізації інноваційних технологій.

Висновки. Підготувати сьогодні професіонала у галузі інженерно-педагогічної освіти можливо за умови формування у нього інноваційної культури. Остання повинна гармонійно поєднувати спрямованість фахівця на інноваційну діяльність, інноваційну компетентність та його інноваційну активність. Проведена робота дозволила змістовно конкретизувати кожен з цих складових, тим самим чітко окреслити вимоги до професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення моделі професійної підготовки цих фахівців у напрямі формування у них інноваційної культури.

Література:

1. Данилова Г. Акмеологічна школа: нова якість освіти / Г. Данилова // *Освіта і управління*. – 2009. – Т.12. – №2. – С. 96 – 108.
2. Штефан Л. В. Формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів: монографія / Л. В. Штефан. – Х.: ТОВ «ЦД ЗЕБРА», 2012.– 350 с.
3. Коберник О. М. Формування у студентів готовності до впровадження інноваційних педагогічних технологій / О. М. Коберник // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 2002. – №4. – С. 104 – 110/
4. Горбатюк Р. Система професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю: монографія / Р. Горбатюк. – Тернопіль, 2009. – 400 с.
5. Козлова О. Г. Інноваційна культура: сутнісні характеристики: монографія / О. Г. Козлова, Р. В. Миленкова. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 140 с.

References:

1. Danylova G. *Akmeolohichna shkola: nova yakist osvity* / G. Danylova // *Osvita i upravlinnia*. – 2009. – T.12. – №2. – S. 96 – 108.
2. Shtefan L. V. *Formuvannia innovatsiinoi kultury maibutnikh inzheneriv-pedahohiv: monohrafiia* / L. V. Shtefan. – Kh.: TOV «TD ZEBRA», 2012. – 350 с.
3. Kobernyk O.M. *Formuvannia u studentiv hotovnosti do vprovadzhennia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii* / O. M. Kobernyk // *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*. – 2002. – №4. – S. 104 – 110.
4. Horbatiuk R. *Systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv inzhenerno-pedahohichnoho profiliu: monohrafiia* / R. Horbatiuk. – Ternopil, 2009. – 400 s.
5. Kozlova O. G. *Innovatsiina kultura: sutnisni kharakterystyky: monohrafiia* / O. G. Kozlova, R. V. Mylenkova. – Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 2007. – 140 s.

УДК 372.3.007.1

ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЗДІБНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОГРАМИ КЕРІВНИКА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Яцинік А. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна, Харків

У статті розкрито суть організаторських здібностей як складової професіограми керівника дошкільного навчального закладу. На відміну від управлінських умінь керівника, які допомагають визначити загальну стратегію розвитку педагогічного колективу, організаторські здібності забезпечують розвиток процесів самості. Зазначено, що переосмислення значущості інновацій в освіті стає можливим при постійному самовдосконаленні керівника, за умов підвищення професійної кваліфікації й

компетентності, розвитку організаторських здібностей. Акцентовано, що організаторські здібності підсилюють сформованість лідерського потенціалу керівника дошкільного навчального закладу, згуртовують педагогічний колектив.

Ключові слова: педагогічний колектив, професіограма керівника дошкільного навчального закладу, організаторські здібності, лідерський потенціал, саморозвиток особистості.

Яциник А. В. Организаторские способности как составляющая профессиограммы руководителя дошкольного учебного заведения / Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина, Харьков

В статье раскрыта сущность организаторских способностей как составляющей профессиограммы руководителя дошкольного учебного заведения. В отличие от управленческих умений руководителя, которые помогают определить общую стратегию развития педагогического коллектива, организаторские способности обеспечивают развитие процессов самости. Определяется, что переосмысление значения инноваций в образовании является возможным в случае постоянного самоусовершенствования руководителя, в условиях повышения профессиональной квалификации и компетентности, развития организаторских способностей. Акцентировано, что организаторские способности усиливают сформированность лидерского потенциала руководителя дошкольного учебного заведения, сплачивают педагогический коллектив.

Ключевые слова: педагогический коллектив, професіограма керівника дошкільного навчального закладу, організаторські здібності, лідерський потенціал, саморозвиток особистості.

Jazynik A. B. Organizational skills as part of a professional program of a head of preschool educational institution / Kharkiv national pedagogical University named after G. S. Skovoroda, Kharkov, Ukraine.

The article reveals the essence of organizational skills as a component of a professional program of a head of pre-school. In contrast to the management skills of leaders who help define a common strategy for the development of the teaching staff, organizational skills ensure the development of the processes of self. It is determined that rethinking the value of innovation in education is possible in the case of a constant self-improvement leader, in terms of professional development and competence development of organizational skills. The attention that organizational skills enhance leadership potential of a head of preschool institutions, pedagogical collective of a school.

Keywords: teaching staff, the head of a professional program pre-school, organizational skills, leadership potential, personal self-development.

Вступ. Професіограма керівника дошкільного навчального закладу є певними вимогами до особистості керівника, його відповідності посадовим обов'язкам. Організаторські здібності як уміння згуртувати педагогічний колектив на досягнення загальної мети – розвиток кожної особистості, створення умов для повноцінної самореалізації – слугують невід'ємною складовою професійної компетентності керівника дошкільного навчального закладу. Уміння організувати роботу педагогічного колективу базується на вміннях керівника освітнього закладу стимулювати розвиток кожної особистості, її щоденну життєдіяльність, сприяти самовихованню і саморозвитку учнівського колективу, контролювати і допомагати працівникам в організації навчально-виховного процесу, наповнювати зміст роботи цікавими творчими справами, розкривати творчий потенціал кожної особистості.

Загальна постановка проблеми та її з'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У науковій літературі описуються характерні риси керівника освітнього закладу, серед яких переважають управлінські вміння (визначення перспективних довгострокових цілей управлінського процесу, формування стратегії, аналітичний розгляд можливостей запровадження освітніх інновацій з урахуванням внутрішніх та зовнішніх аспектів функціонування закладу в інформаційному та ринковому просторі, планування діяльності відповідно до обраної стратегії, прийняття та здійснення управлінських рішень, що адаптують навчально-виховний процес до можливих соціально зумовлених змін), гуманні якості (уміння розуміти потреби іншої людини, працювати в команді, упереджувати конфлікти в педагогічному колективі, сприяти самовдосконаленню членів педагогічного колективу). Проте, сучасні освітні підходи до організації співпраці, прийняття спільних управлінських рішень вимагають від керівника освітнім закладом розвинених організаторських здібностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, визначення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми. Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема управління сучасним навчальним закладом висвітлена в працях В. Григораша, Г. Єльнікової, А. Єрмоли, Б. Касаєва, О. Сидорової, А. Тебекіна, Р. Черновол-Ткаченко, В. Штанової та інших. Окремі питання розвитку процесів самості керівника освітнього процесу розкрито в працях Т. Дрожжиної, І. Іщенко, Н. Огородницької, В. Шалаєвої. Психологічний аспект розвитку організаторських здібностей майбутніх керівників розкрито в праці Л. Мотозюк. Однак, здебільшого організаторські здібності ототожнюються з управлінськими вміннями керівника і тому проблема розвитку

організаторських здібностей керівника дошкільного навчального закладу з позиції акмеологічного підходу не набула достатнього вивчення.

Формулювання мети статті та завдань – розширити уяву про професіограму керівника дошкільного навчального закладу завдяки доповненню її інформацією про організаторські здібності.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих результатів. У науковій літературі дослідники до професійних якостей керівника школи відносять такі, як: *інтелектуально-логічні*: здатність формулювати проблему; аналізувати й порівнювати; виокремлювати головне та другорядне; доводити, обґрунтовувати; систематизувати, класифікувати; давати визначення; *інтелектуально-евристичні*: генерувати ідеї; висувати гіпотези; критичність мислення, здатність до оцінних суджень; здатність бачити проблему та суперечності; здатність долати інерцію мислення; здатність переносити знання в інші ситуації; незалежність суджень; здатність до використання аналогій; здатність відмовитися від настирливої ідеї; *комунікативно-творчі*: акумулювання й використання досвіду творчої діяльності інших; здатність до співробітництва та взаєморозуміння; уміння організувати творчу діяльність інших; здатність відстоювати свою точку зору й переконувати інших у процесі творчої дискусії; здатність уникати конфліктів у процесі творчої діяльності або успішно їх розв'язувати (В. Штанова).

На наш погляд, основу професіоналізму в управлінській діяльності складають організаторські здібності. На основі проведеного опитування керівників дошкільних навчальних закладів (опитано 58 осіб) за допомогою методики виявлення й оцінки комунікативних і організаторських здібностей (за Б. Федоришиним і В. Синівським) [4, с. 118-122] з'ясовано, що організаторські здібності в керівників переплітаються з владою, авторитарним ставленням до підлеглих, вони вважають, що успіх виконання поставлених завдань залежить від чіткої виконавської діяльності, в якій

відсутні ініціатива й творчість, «здебільшого я здатен переконати своїх товаришів у своїй правоті» (82,76%). Респонденти відповіли, що «переважно я намагаюся, щоб мої товариші діяли так, як я вважаю за потрібне», «при вирішенні різних питань я часто беру ініціативу на себе» (65,52%), «мене трохи втомлює часте спілкування з колегами», «досить часто мені хочеться побути на самоті» (51,72%). Однак, керівникам властиві відкритість до інших людей, розширення кола знайомих, харизматичність у педагогічному колективі. Одностайно наголошували, що їм подобається брати участь у групових іграх, виконувати із задоволенням громадську роботу, організовувати різні заходи. Не зважаючи на популяризацію цієї методики, нам не вдалося вияснити наміри керівників щодо прагнення подальшого вдосконалення організаторських здібностей, орієнтування на співпрацю й вироблення колективних управлінських рішень.

Ми цілком погоджуємося з дослідником В. Штановою, яка вважає приділяє значну увагу самопізнанню керівника, яке сприяє вирішенню суперечності між вимогами професії й особистісними здібностями керівника. І тому поставили запитання керівникам дошкільних навчальних закладів, як часто вони задумуються про власні потенційні можливості та шляхи їх реалізації. І. Жерносек наголошує на вміннях організовувати свою працю, здатності керівника ЗНЗ до самооцінки своїх можливостей і своєї праці. Нажаль, 39,66% осіб керівників відповіли, що дуже перевантажені функціональними обов'язками, а про себе не має часу думати; 32,76% осіб намагаються в собі знайти відповіді, але це буває не так часто; 27,58 % осіб співставляють власні потенційні можливості з вимогами управлінської діяльності, знаходять час для саморозвитку й самовдосконалення.

Ми врахували зауваження І. Жерносек про якісні відмінності керівника ЗНЗ від лідера педколективу, а саме: керівник ЗНЗ намагається організувати діяльність, управляти й контролювати ЗНЗ, тоді як лідер педколективу намагається змінити основні організаційно-управлінські процеси в

навчальному закладі; керівник ЗНЗ формулює основні цілі життєдіяльності ЗНЗ, керуючись наявним бюджетом і завданнями розвитку установи, тоді як лідер педколективу досягає цілей життєдіяльності закладів за рахунок мобілізації можливостей педагогів, що працюють у закладі тощо. У дослідженні організаторські здібності керівника дошкільного навчального закладу пов'язуємо з поняттям «лідерські якості». Уміння організовувати роботу дошкільного закладу, упроваджувати ідеї співробітництва, реалізовувати творчі завдання по суті є також і лідерськими якостями. На нашу думку, організаторські здібності підсилюють сформованість лідерського потенціалу керівників дошкільних навчальних закладів, згуртовують педагогічний колектив, сприяють досягненню нових вершин в управлінській діяльності.

Організаторські здібності керівника дошкільного навчального закладу виявляються в процесі активізації кожного члена колективу в досягненні поставлених цілей. Вплив на мотиваційну сферу працівників педагогічного колективу відбувається з метою підтримки оптимального режиму праці й удосконалення системи управління дитячим колективом. О. Сидорова називає модернізовані управлінські функції керівника освітнього закладу, здійснення яких вимагає розвинених його організаторських здібностей, а саме: прогностичні (передбачення перспектив); консультативна (кваліфіковані поради, залучення до співуправління різногалузевих спеціалістів); представницька (репрезентація закладу освіти на наукових конференціях, семінарах); менеджерська (соціальний і правовий захист учасників освітнього процесу). Такий підхід до управлінських функцій керівника освітнього закладу розширює уяву про його організаторські здібності, бачення перспективи в створенні особистісно зорієнтованого середовища, спільні проекти освітніх перебудов. У такому аспекті організаторські здібності керівника освітнього закладу виходять за межі

особистісної сфери діяльності та стають надбанням усього педагогічного колективу.

З позиції акмеологічного підходу організаторські здібності керівника дошкільного навчального закладу мають зв'язок з саморозвитком особистості (О. Гречаник, Н. Кузьміна, Л. Рибалко та інші). Як зазначає Н. Огородницька, керівникові навчальним закладом постійно потрібно оволодівати педагогічним досвідом, його узагальнювати, поширювати. Як відомо, організувати власну діяльність важче, аніж діяльність інших людей. І тому самоорганізація вимагає постійної роботи над собою, включення сили волі, витривалості, міцності. Нам імponує думка Н. Огородникової щодо потреби у формуванні загальної концепції «Я в майбутньому», її поради. Аналіз побажань ученої засвідчив, що уявити себе людиною максимально вільною можливо лише в сприятливих для цього умовах, обирати зразки для наслідування можливо за умови глибокого самопізнання власних потенційних сил, працювати максимально вільно можливо лише в демократичному гуманному суспільстві.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. З позиції вище сказаного слід зробити висновок про те, що організаторські здібності є складовою професіограми керівника дошкільного навчального закладу.

У подальшому дослідженні ми не ототожнюємо управлінські й організаторські здібності. Вважаємо, що управлінські вміння носять соціальний характер, а організаторські здібності є особистісним надбанням, суть якого складають самоорганізація, саморегуляція, самоуправління.

Література:

1. Жерносек І. П. Керівник ЗНЗ – лідер педагогічного колективу // І. П. Жерносек // Управління школою. - № 12 (276). – Квітень 2010. – С. 2-9.

2. Мотозюк Л. М. *Формування організаторських здібностей у майбутніх керівників прикордонних розділів (психологічний аспект): автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах»* / Л. М. Мотозюк. — Хмельницький, 2006. — 20 с.
3. Огородникова Н. В. *Саморозвиток керівника як метод рефлексивного управління навчальним закладом* / Н. В. Огородникова // *Управління школою*. - № 19 (283). – Липень 2010. – С. 81-84.
4. Подоляк Л. Г. *Психологія вищої школи: Практикум: навч. посіб.* / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 336 с.
5. Сидорова О. В. *Управлінські функції керівника освітнього закладу* / О. В. Сидорова // *Управління школою*. - № 2 (266). – Січень 2010. – С. 28,29.
6. Тебекін А. В. *Менеджмент організації* / А. В. Тебекін, Б. С. Касаєв. – М., 2008. – 260 с. – Р. 17.5 *Організаторські здібності керівника*.
7. Штанова В. Є. *Сутність та кваліфікація професійних якостей молодого керівника школи* / В. Є. Штанова // *Управління школою*. - № 16 (280) – 18 (282). – Червень 2010. – С. 9-20.

References:

1. Zhernosek I. P. *Kerivnik ZNZ – lider pedagogichnogo kolektivu* / I. P. Zhernosek // *Upravlinnja shkoloju*. - № 12 (276). – Kvitin' 2010. – S. 2-9.
2. Motozjuk L. M. *Formuvannja organizators'kih zdibnostej u majbutnih kerivnikiv prikordonnih rozdiliv (psihologichnij aspekt): avtoref. dis. na zdobuttja kand. ped. nauk: spec. 19.00.09 «Psihologija dijial'nosti v osoblivih umovah»* / L. M. Motozjuk. — Hmel'nic'kij, 2006. — 20 s.
3. Ogorodnikova N. V. *Samorozvitok kerivnika jak metod refleksivnogo upravlinnja navchal'nim zakladom* / N. V. Ogorodnikova // *Upravlinnja shkoloju*. - № 19 (283). – Lipen' 2010. – S. 81-84.
4. Podoljak L. G. *Psihologija vishhoï shkoli: Praktikum: navch. posib.* / L. G. Podoljak, V. I. Jurchenko. – K.: Karavela, 2008. – 336 s.

5. Sidorova O. V. *Upravlins'ki funkciï kerivnika osvïtn'ogo zakladu* / O. V. Sidorova // *Upravlinnja shkoloju*. - № 2 (266). – Sichen' 2010. – S. 28,29.
6. Tebekin A. V. *Menedzhment organizacii* / A. V. Tebekin, B. S. Kasaev. – M., 2008. – 260 s. – R. 17.5 *Organizators'ki zdibnosti kerivnika*.
7. Shtanova V. E. *Sutnist' ta kvalifikacija profesijnih jakostej molodogo kerivnika shkoli* / V. E. Shtanova // *Upravlinnja shkoloju*. - № 16 (280) – 18 (282). – Cherven' 2010. – S. 9-20.

УДК 379.8.09

ПОЗИТИВНІ Й НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Варивода К. С.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Україна, Переяслав-Хмельницький

Соціальні мережі швидко стали природною частиною повсякденного життя сучасної молоді. На сьогодні не викликає сумніву той факт, що соціальні мережі мають значний вплив на життя користувачів, але існують певні розбіжності стосовно оцінки характеру цього впливу.

Низка вчених підкреслюють, що Інтернет-спілкування є збідненою формою соціальної взаємодії у порівнянні з комунікацією віч-на-віч, саме тому може негативно впливати (відчуття самотності, депресія) на Інтернет користувачів, а також погіршувати їхні сімейні та суспільні взаємостосунки. Інші вважають, що соціальні мережі надають нові можливості для об'єднання та комунікації людям і групам людей, таким чином сприяючи розширенню і зміцненню соціальних взаємозв'язків. У зв'язку з цим, у статті висвітлюються основні позитивні й негативні

аспекти взаємодії сучасної молоді в соціальних мережах. У статті наведені дані соціологічного опитування молоді стосовно використання соціальних мереж.

Ключові слова: соціальні мережі, Інтернет, підлітки, студенти, молодь, кіберсоціалізація, небезпеки, позитивні аспекти.

Варывода Е. С. Положительные и отрицательные аспекты взаимодействия современной молодежи в социальных сетях / ГВНЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный университет имени Григория Сковороды», Украина, Переяслав-Хмельницкий.

Социальные сети быстро стали естественной частью повседневной жизни современной молодежи. На сегодняшний день не вызывает сомнения тот факт, что социальные сети оказывают значительное влияние на жизнь пользователей, но существуют определенные разногласия по поводу оценки характера этого влияния.

Ряд ученых подчеркивают, что Интернет-общение является бедной формой социального взаимодействия по сравнению с коммуникацией с глазу на глаз, поэтому может негативно влиять (ощущение одиночества, депрессия) на Интернет пользователей, а также ухудшать их семейные и общественные взаимоотношения. Другие считают, что социальные сети предоставляют новые возможности для объединения и коммуникации людям и группам людей, таким образом способствуя расширению и укреплению социальных взаимосвязей. В связи с этим, в статье освещаются основные положительные и отрицательные аспекты взаимодействия современной молодежи в социальных сетях. В статье представлены данные социологического опроса молодежи относительно использования социальных сетей.

Ключевые слова: социальные сети, Интернет, подростки, студенты, молодежь, киберсоциализация, опасности, положительные аспекты.

Varyvoda E. S. Positive and negative aspects of the interaction of contemporary youth in social networking / Pereyaslav-Khmelnitskiy Gregory Skovoroda State Pedagogical University, Ukraine, Pereyaslav-Khmelnitskiy.

Social networking service is fast becoming a natural, background part of everyday life for youth. No one today disputes that the social networking is likely to have a significant impact on life, but there remains substantial disagreement as to the nature and value of this impact.

Several scholars have contended that Internet communication is an impoverished and sterile form of social exchange compared to traditional face-to-face interactions, and will therefore produce negative outcomes (loneliness and depression) for its users as well as weaken family relationship and community ties. Others believe that the social networking affords a new and different avenue of social interaction that enables groups and relationships, thereby increasing and enhancing social connectivity. That is why article describes the main positive and negative aspects of the interaction of contemporary youth in social networking service. The article highlights the results sociological poll of youth regarding the use of social networking.

Keywords: social networks, internet, teenagers, students, youth, cyber socialization, dangers, positive aspects.

Вступ. Однією з відмітних рис сучасного суспільства є динамічний розвиток інформаційно-комунікативної сфери. На сьогодні все більш безперешкодним стає доступ до будь-якої інформації, удосконалюються способи обміну нею. Глобалізуються процеси поширення у світовому просторі різного роду знань, ідей, переконань, культур тощо. Вони не мають обмежень у часі та просторі, існують незалежно від наявних кордонів між державами, забезпечуючи тим самим користувачам зворотній комунікативний зв'язок. Найбільш активно спілкування, взаємне інформування та обговорення різного роду питань у найрізноманітніших

життєвих сферах відбувається в соціальних мережах. Соціальні мережі стали невід'ємним елементом спілкування більшості учасників онлайн-комунікації.

Вперше термін «соціальні мережі» був введений до наукового обігу англійським соціологом Джеймсом Барнсом у статті «Класи та збори у норвезькому острівному приході» (1954). Учений використовував цей термін для позначення соціальних взаємозв'язків людей у суспільстві. Термін «Віртуальне співтовариство» (Virtual Community) увів у 1993 році американський соціолог Говард Рейнгольд і дав йому наступне визначення: «Віртуальні співтовариства – це соціальні об'єднання, які виникають в Інтернет мережі, коли група людей підтримує відкрите обговорення достатньо довго і людяно, для того щоб сформувати мережу особистих відносин у кіберпросторі» [6, с. 180].

Початком популярності соціальних мереж прийнято вважати 2003-2004 рр., коли були введені в дію LinkedIn, Facebook і MySpace. В Україні мода на соціальні сервіси виникла дещо пізніше. Водночас, статистичні дані свідчать, що за останні роки кількість користувачів соціальних мереж значно збільшилася і охоплює усі вікові групи. Так, за даними досліджень пошукової системи «Яндекс» станом на 2014 рік у соціальних мережах «ВКонтакте», «Однокласники», «Facebook» і «Twitter» зареєстровано близько 40 млн. українських акаунтів. Серед них значну частку займають користувачі підліткового та юнацького віку [8].

Різноманітні питання стосовно формування і розвитку мережевого суспільства розглянуті в працях таких вчених, як М. Кастельс, Д. Белл, А. Турен, А. Тоффлер, Дж. Гэлбрейт, Р. Інгельгарт. Наукові праці низки учених присвячені висвітленню основних положень та принципів використання соціальних мереж і прогнозування подальшого розвитку цієї форми взаємодії людей у інтернет-просторі. Зокрема серед них варто відзначити Дж. Вальтера, Д. Вестермана, Б. Ван Дер Хейда, С. Тонга,

Л. Лангвелла, Дж. Кіма, Дж. Антоні. Питання інтернет-комунікацій, впливу соціальних мереж на особистість користувачів описані в працях Ю. Д. Бабаєвої, О. П. Белінської, А. Є. Войскунського, А. Є. Жичкиної, Д. В. Іванова, Д. І. Кутюгіна, В. Л. Сілаєвої, О. Г. Філатової, Н. І. Гущиної, Ю. А. Данько, О. В. Щербакова, Г. А. Щербіної, В. М. Бондаровської. Водночас, слід зазначити, що в сучасній літературі обмаль праць, присвячених висвітленню питання позитивних і негативних аспектів використання соціальних мереж сучасною молоддю. Таким чином, не зважаючи на достатньо велику кількість публікацій із даної проблематики, вона зберігає свою актуальність.

Метою написання статті є вивчення позитивних та негативних аспектів віртуальної взаємодії сучасної молоді в соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу. Соціальні мережі своєю постійною динамічністю та мінливістю з кожним днем все більше приваблюють сучасну молодь. Популярність спілкування, навчання, проведення дозвілля в соціальних мережах сприяють все глибшому зануренню молоді у віртуальний світ. Тривале та неконтрольоване перебування в Інтернеті в цілому, і соціальних мережах зокрема, часто призводить до формування різного роду залежностей [7, с. 327].

Для визначення місця Інтернету і соціальних мереж в житті сучасної молоді нами було використано опитувальник «Соціальні мережі – за і проти». В анкетуванні взяли участь 60 студентів першого-другого курсів (15-16 років) ДПТНЗ «Переяслав-Хмельницький центр професійно-технічної освіти».

Анкетування показало наступні результати: 78 % опитаних позитивно ставиться до використання соціальних мереж, 18 % – нейтрально і 3 % – негативно. Серед опитаних студентів 97 % зареєстровані в соціальній мережі «Вконтакте», окрім цього значна частина респондентів зареєстрована і у інших соціальних мережах, зокрема 53 % опитаних

zareestrovani u Facebook, 38 % v Odnoklassnikah, 32 % v Twitter. Lishе 3 % responentiv ne zareestrovani v zhodnii sotsialnii merеzhi.

Motivatsiynim komponentom dlya reestratsii opitanih studentiv v sotsialnih merеzakh buh: dlya 63 % – mozhlivist spilkuвання iz zareestrovanimi ranishe druziami; dlya 33 % – bzhannya znaiti novih druziv, dlya 3 % – mozhlivist grati v online-igri. Varto pidkresliti, sho zhoden z opituvanih ne pov'язav svoe zatsikavlenня sotsialnimi merеzhami z navchannya.

Rozglyadayuchi pitannya «Sho dlya vas e sotsialni merеzhi?» 90 % opitanih vidpovili, sho ce effektivnii zasib spilkuвання. Varto zaznachiti, sho on-line-spilkuвання v bagatboh aspektah povtorюe realne, ale v той же час має свої специфічні відмінності та особливості. V процесі Інтернет-спilkuвання створюється особливий простір (virtualna realnist), de виникають нові правила та закони поведінки. Do osnovnih ris, yakі vlastivi vsim formam spilkuвання v sotsialnih merеzakh nalezhat: anonimnist, nevidimist, vidсутnist bezpeki, stvorenня «virtualnogo Ya», обмежене сенсорне переживання, складnist у прояві емоцій, емоційна невимушеність, використання особливих скорочень та сленгу. Все це дозволяє користувачеві конструювати свою ідентичnist за власним bzhанням, компенсувати недоліки, sotsialno neskhvaleni yakosti або ж просто приховувати певні риси характеру та бути таким, yakim він bzhae zdavatisя spivrozмовникам. Osnovnimi motivatsiynimi chinnikami stvorenня «virtualnih osobistostey», nasampereд, vystupayut tak zvanі «poshukovi prichini» – bzhannya випробувати новий досвід, sho проявляється yak певна samostiyна tsinnist. Tsilkom prirodno, sho нове створене virtualne zittя захоплює і здається кращим, niж realnist [3, s. 269].

Molodь vse chastshe nesvidomo nadae перевагу spilkuванню за допомогою Інтернету, navit maючи змогу зустрітися особисто. Така комунікація має ряд позитивних та негативних naslidkiv. Do позитивних

аспектів особистісного розвитку за допомогою Інтернет-спілкування можна віднести подолання комунікативного дефіциту, розширення кола знайомих, підвищення інформованості в обговорюваних питаннях. Водночас, Інтернет-спілкування часто негативно впливає як на психофункціональний стан молоді, так і на їхні стосунки з друзями, сім'єю та оточуючими. Вплив надмірного використання соціальних мереж як засобу комунікації на реальні взаємостосунки користувача може бути досить відчутним: замкненість, втрата соціальних контактів та друзів, роздратування під час живого спілкування, втрата навичок мовного і невербального спілкування, невиконання власних обов'язків тощо. Віртуальний світ, в якому людина відчувається набагато комфортніше, ніж в реальному житті, серед суспільства, створює загрозу для успішності реального життя. Зловживання соціальними мережами може призвести не лише до десоціалізації, але і до деструктивних змін психіки [2, с. 28].

Окрім цього, 47 % опитаних студентів зазначили, що соціальні мережі зацікавили їх можливістю познайомитись з новими людьми. Позитивними сторонами такої взаємодії в соціальних мережах є: знайомство з людьми із різних міст, країн і навіть континентів; можливість при особистому спілкуванні проникати в культуру інших народів і рас, та багато іншого. У зв'язку з цим можна з упевненістю говорити про таке поняття як віртуальна комп'ютерна соціалізація (кіберсоціалізація). Кіберсоціалізація людини – процес змін структури самосвідомості особистості, що відбувається під впливом і в результаті використання нею сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій в контексті життєдіяльності. У процесі кіберсоціалізації у людини виникає ціла низка нових очікувань та інтересів, мотивів і цілей, потреб і установок, а також форм психологічної і соціальної активності, безпосередньо пов'язаних з кіберпростором – фактично новим віртуальним життєвим простором людини [6, с. 183].

Водночас, доволі часто дружба в соціальних мережах досить поверхнева, і деякі молоді люди, а особливо підлітки, намагаються «додати» до свого профілю якнайбільше друзів – цифри коливаються від кількох сот до кількох тисяч. Із такою кількістю «друзів» не лише нереально спілкуватися, а й неможливо привітати кожного хоча б із днем народженням. І зрозуміло, що переважно це незнайомі люди. Нерідко користувачі особливо підліткового віку створюють ще й по кілька різних профілів (із різними іменами) в одній соціальній мережі. Що коїться з самоідентифікацією людини, котра має кілька профілів, важко уявити [5].

Варто підкреслити, що сучасна молодь розглядає Інтернет і соціальні мережі, як основне джерело інформації. Зокрема, 70 % опитаних зазначили, що соціальні мережі виступають для них у якості джерела цікавої інформації. В основному, молоді люди виходять в онлайн для пошуку корисних відомостей, новин і роботи, скачування музики і фільмів, здійснення покупок в Інтернет-магазинах. Окрім цього, 67 % опитаних для пошуку інформації в мережі Інтернет використовують пошукові сервери (Яндекс, Google і ін.), 8 % знаходять потрібну інформацію в соціальних мережах, 25 % користуються цими двома способами отримання інформації. Для передавання даних іншим користувачам 67 % опитаних застосовують соціальні мережі, 17 % використовують e-mail і 17 % користуються обома способами в однаковій мірі.

Великий потік різноманітної інформації в соціальних мережах досить часто призводить до інформаційного перенавантаження людини, що проявляється в нездатності концентруватися на необхідних чи запропонованих заняттях, саморуйнівній поглинутості певною однобічною діяльністю. Зокрема, в ході нашого опитування 43 % респондентів зазначили, що соціальні мережі служать засобом для витрачання часу. В цьому випадку можна сміло говорити про розвиток в студентів інформаційного перенавантаження чи так званого «електронного

бродяжництва», тобто компульсивної, тривалої (багатогадинної) навігації по Інтернеті і соціальних мережах без конкретної мети. При цьому джерелом задоволення служить факт перебування в мережі, мультимедійні форми заохочення й стимуляції відвідувачів сайтів або пізнання нового в результаті таких блукань [5].

У соціальних мережах користувачі також можуть задовольнити потреби у самовираженні та самореалізації. Серед опитаних 12 % зазначили, що соціальні мережі приваблюють їх можливістю самовираження. Таким чином, студенти використовують соціальні мережі для демонстрації особистої позиції щодо обговорюваних питань, власних досягнень, розробок або творчості. Схвальні відгуки і підтримка значно підвищують самооцінку людини та виступають заохочуючим фактором на шляху розвитку творчих здібностей особистості. В цьому випадку для значної частини користувачів самовираження стає важливішим мотивом для використання соціальних мереж, ніж спілкування або отримання інформації. На сьогодні функція соціальних мереж як майданчика для реалізації потреби в самореалізації значно розширилась, наприклад, стати відомим без вкладення значних коштів у рекламу і піар набагато реальніше, ніж колись.

Відповідаючи на запитання: «Що є корисного в соціальних мережах для навчання?» 67 % опитаних зазначили, що це цікава інформація, 47 % – пересилання документів, 50 % – допомога колег, 20 % не знайшли ніякої користі для навчальної діяльності в соціальних мережах. Водночас, варто зауважити, що сьогодні соціальні мережі сприяють розвитку електронного навчання і освіти в цілому, пропонуючи нові технічні та методичні засоби. Студенти з усього світу можуть підписатися на он-лайн уроки абсолютно безкоштовно і проходити курс навчання в зручному для себе темпі. Крім лекцій, студенти можуть підтримувати зв'язок з викладачами або брати участь у дискусіях. Велика кількість різноманітного відео і аудіо контенту створює умови для кращого засвоєння навчального матеріалу. Сучасним

вчителям і викладачам потрібно лише спрямувати в правильне, конструктивне русло навчальну діяльність учнів і студентів в соціальних мережах і Інтернеті.

Індивідуальний розвиток людини трансформує його соціальні і культурні потреби, включаючи і ті, які пов'язані з проведенням вільного часу. В результаті нашого анкетування було з'ясовано, що основною формою проведення вільного часу серед опитаних студентів є спілкування з однолітками, друзями і знайомими. Варто підкреслити, що саме у віці 15-25 років спостерігається пік потреб у спілкуванні з однолітками. «Для молоді «посидіти компанією» – важлива потреба, один з факультетів життєвої школи, одна з форм самоствердження. Водночас, 68 % студентів зазначили, що вільний час вони проводять з друзями (віч-на-віч), 55 % спілкуються з друзями в соціальних мережах, або працюють в Інтернеті, 43 % віддають перевагу перегляду телепередач по телевізору, прослуховуванню музики. Лише 27 % використовують вільний час для підготовки до навчальних занять, і 15 % проводять дозвілля за читанням книг. Таким чином, у сфері вільного часу та дозвілля молоді відбулися неабиякі зміни. Значна частина опитаних віддає перевагу пасивним формам дозвілля (Інтернет, соціальні мережі, перегляд телепередач, підготовка до занять, читання книг), що говорить про змістовне збідніння вільного часу сучасної молоді.

На сьогодні розгляд питання стосовно регулювання вільного часу молоді є важливим і у зв'язку з тим, що на формування особистості молодої людини, на рівень її розвитку впливають ті види діяльності, яким вона віддає перевагу в години дозвілля. Проте більшість української молоді не має можливості задовольнити свої культурні потреби на достатньому рівні. Визначальними факторами, які негативно впливають на задоволення культурних потреб молоді, є низький рівень її матеріального становища, скорочення мережі закладів культури й дозвілля та відсутність чіткої стратегії державної політики у формуванні культурного попиту, яка

орієнтувала б молодь на залучення до національних і світових культурних цінностей, збагачуючи її дозвілля більш естетично спрямованими формами [1, с. 76].

Спостерігається також збільшення числа осіб залежних від Інтернету і соціальних мереж. В результаті анкетування 24 % опитаних зазначили, що вважають себе залежними від соціальних мереж, 28 % – частково залежними, 48 % відповіли, що не мають залежності від соціальних мереж. Водночас, лише 17 % опитаних проводять в соціальних мережах менше 1 години на день, 33 % – 2-4 години, 27 % – 5-7 годин і 23 % респондентів користуються соціальними мережами понад 7 годин на день. Окрім цього, 57 % опитаних відвідують соціальні мережі щодня, 23 % – через день або декілька днів, 17 % – час від часу, коли є вільний час.

Відповідаючи на запитання: « Чи зможете ви без усякої причини видалити свій профіль у соціальній мережі або просто стерти всю інформацію на ній і ніколи більше не заходити туди?» 33 % опитаних дали схвальну відповідь, 37 % зазначили, що не зможуть видалити профіль у соціальній мережі, адже там зберігається вся необхідна інформація та контакти, 8 % підкреслили, що в соціальних мережах в них більше 1000 друзів і високий рейтинг, 22 % не змогли дати точної відповіді.

Стосовно закриття доступу до соціальних мереж в навчальних закладах 7 % дали схвальну відповідь, 67 % зазначили, що не потрібно обмежувати доступ до соціальних мереж в закладах освіти, 27 % погодились на часткове обмеження доступу до соціальних мереж і Інтернету. При відповіді на питання: «Якщо випадково станеться, що всі соціальні мережі і тому подібні сайти у Світі закриють, Ви будете ...?» 35 % опитаних відповіли, що будуть дуже не задоволені цим, 38 % – незадоволені і лише 27 % відповіли, що їм байдуже. Окрім цього, 13 % продовжуватимуть користуватись навіть платними соціальними мережами не залежно від цін, 32 % – якщо ціни

будуть помірними, 50 % відповіли, що не збираються витратити гроші на всякі дурниці, 5 % не змогли дати однозначної відповіді.

Враховуючи вище зазначені результати анкетування можна з упевненістю стверджувати, що більше половини опитаних студентів мають залежність від соціальних мереж та Інтернету. Оскільки спілкування в соціальних мережах стає для людини особисто значимим, вона починає все більше часу витратити на Інтернет. Таким чином, виникає психологічна залежність від соціальних мереж, що негативно впливає на всі сфери життя людини. Згодом особистість неусвідомлювано прагне все більше часу проводити on-line, реальні люди та події втрачають для неї сенс та інтерес. Залежність від соціальних мереж розвивається поступово. Спочатку людина проявляє інтерес до ресурсу, реєструється, розширює матеріал свого акаунту. Далі вона все більше і більше часу проводить в переписці, обміні новинами, бере участь в обговоренні форумів, в різноманітних іграх, групах, які пропонують друзі тощо. Все це переростає в патологічну залежність і згодом людина вже не може жити без того, щоб не зайти на свою сторінку. Залежність від соціальних мереж часто призводить до дезадаптації особистості, зміни її спрямованості з реальності в Інтернет-середовище, викликає заміну справжніх друзів віртуальними тощо. Водночас, основними причинами звернення до спілкування за допомогою соціальних мереж є недостатня насиченість спілкуванням в реальному житті, можливість реалізації якостей особистості, програвання ролей, переживання емоцій, які фрустровані поза межами Інтернет [2, с. 27].

Вагоме місце на сьогодні посідає питання безпеки в соціальних мережах. Водночас, при відповіді на питання: «Чи несуть соціальні мережі певну небезпеку (тобто щось негативне, погане) для Вас і суспільства в цілому?» 38 % респондентів дали позитивну відповідь, 30 % зазначили, що соціальні мережі частково небезпечні для користувачів, 32 % вважають, що соціальні мережі повністю безпечні. Основною небезпекою в соціальній

мережі студенти відмітили психологічну залежність. При цьому обізнаність студентів стосовно інших небезпек спричинених використанням соціальних мереж доволі обмежена. Зокрема, при відповіді на питання щодо вікових обмежень 63 % опитаних зазначили, що мати можливість для користування соціальними мережами повинні всі користувачі не залежно від віку, 37 % підкреслили, що реєстрацію в соціальних мережах потрібно дозволяти лише з 12-14 років. Враховуючи все вище зазначене, вважаємо за необхідне підкреслити, що сьогодні значна частина дітей залучена до спілкування через соціальні мережі. Окрім цього, діти (і переважна частина підлітків і молоді) дуже безпечні щодо висвітлення інформації про членів родини, дозвілля, оприлюднення персональних даних, спілкування з незнайомцями. Все це створює сприятливі умови для використання соціальних мереж із злочинною метою.

Варто констатувати, що соціальні мережі є плідним й дуже зручним підґрунтям для шахрайства та інших протиправних діянь, що вчиняються у шахрайський спосіб. Останнім часом отримали розповсюдження такі злочинні дії як «крадіжка особистості», під якою розуміють протиправне вилучення чи використання персональних даних людини з метою незаконного отримання матеріальної вигоди чи інших протиправних діянь. При цьому шахрайство може бути як прямим – у класичному варіанті діяння, що підпадає під дію Кримінального кодексу, так і таким, коли одномоментного розкрадання коштів не відбувається, проте стають відомими персональні дані користувача або відбувається зараження комп'ютера певними видами шкідливого програмного забезпечення, які в подальшому, перехоплюючи на себе управління, негласно контролюють усі дії користувача [4, с. 254].

Значну частину персональних даних користувачі соціальних мереж повідомляють добровільно. Зокрема, серед опитаних студентів 35% зазначають лише необхідний мінімум для реєстрації в соціальних мережах

(ПП, електронна адреса і ін.); 30 % повідомляють своє прізвище, ім'я та по-батькові, дату народження, місце навчання чи роботи, розміщують власні фото; 22 % викладають багато фотографій, всю інформацію про себе (інтереси, захоплення, улюблені фільми, і ін.); 7 % заповнюють всі поля, навіть якщо вони їх не стосуються; 3 % всю або майже всю інформацію про себе вигадують.

Окрім цього, аккаунт будь-якого користувача також може містити різні статистичні характеристики перебування користувача в системі: дату, час і тривалість останнього входу та перебування в системі, адреси, використані при підключенні комп'ютера та ін. Тобто, кожен аккаунт – це сховище персональних даних і повний архів листування.

Варто звернути увагу, що більшість користувачів навіть не здогадуються про те, наскільки широкому колу осіб надана ними інформація може стати відомою, не усвідомлюють і фактично не можуть усвідомити реальну й потенційну небезпеку можливого протиправного використання накопиченої протягом тривалого часу та відповідним чином аналітично обробленої їх персональної інформації щодо фактично всіх сфер їхнього особистого життя [4, с. 255].

Висновки. Резюмуючи результати нашого анкетування вважаємо за необхідне виокремити позитивні і негативні сторони використання соціальних мереж. Позитивними факторами взаємодії сучасної молоді в соціальних мережах є: спілкування без меж; отримання корисної, нової інформації; проведення дозвілля; ознайомлення з відео і аудіо новинками; допомога в навчанні; всебічний розвиток. Серед негативних аспектів користування соціальними мережами можна виокремити наступні: залежність від соціальних мереж і Інтернету в цілому; негативний вплив на психофункціональний стан користувачів; відкритий доступ до особистої інформації; не завжди достовірна інформація; відкритий доступ до негативної інформації (он-лайн насилля, порнографія і ін.); фінансові

витрати на соціальні мережі. Водночас, корисним чи шкідливим буде використання соціальних мереж і Інтернету для користувача, безпосередньо залежить від сформованих в нього навичок інформаційної культури і грамотності. Саме тому, сьогодні варто зосередити особливу увагу на навчанні дітей, підлітків і молоді основам безпечної поведінки в соціальних мережах і Інтернеті.

Література:

1. *Бабенко Ю. А. Вільний час і дозвілля української молоді в умовах нової соціокультурної реальності / Ю. А. Бабенко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. – № 2. – С. 74-79.*
2. *Богдан М. С. Психологічні особливості спілкування залежних від соціальних мереж / М. С. Богдан, О. В. Горецька // Психологія і соціологія: проблеми практичного застосування. – 2014. – С. 25-29.*
3. *Войскунский А. Е. Психологические аспекты деятельности человека в Интернет-среде / А. Е. Войскунский // 2-ая Российская конференция по экологической психологии: тезисы. – М.: Экспресс-центр РОСС, 2000 – С. 269-270.*
4. *Гавловський В. Д. До питання захисту персональних даних у соціальних мережах / В. Д. Гавловський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 24. – С. 252-262.*
5. *Гнатюк Р. Соціальні мережі: співвідношення позитиву і негативу? [Електронний ресурс] / Р. Гнатюк // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/family/socialni-merezhi-spivvidnoshennya-positivu-i-negativu.html>*
6. *Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси / Ю. А. Данько // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. – 2012. – С. 179-184.*

7. Столбов Д. Особливості Інтернет-діяльності сучасного підлітка / Д. Столбов // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – 2014. – № 1 (12). – С. 327-331.

8. Яндекс дослідив кількість українців «Вконтакте», «Facebook», «Однокласниках» та «Twitter» [Електронний ресурс] / Українська правда. Життя. – 2014. – Режим доступу:

<http://life.pravda.com.ua/society/2014/08/21/178367/>

References:

1. Babenko Ju. A. Vilnyj chas i dozvilja ukrajinsjkoji molodi v umovakh novoji sociokulturnoji realnosti / Ju. A. Babenko // Visnyk Nacionalnoji akademiji kerivnykh kadriv kuljтуры i mystectv. – 2013. – № 2. – S. 74-79.

2. Boghdan M. S. Psykholohichni osoblyvosti spilkuvannja zaleznykh vid socialnykh merezh / M. S. Boghdan, O. V. Ghorecjka // Psykholohija i sociologhija: problemy praktychnogho zastosuvannja. – 2014. – S. 25-29.

3. Voyskunskiy A. Ye. Psikhologicheskie aspekty deyatelnosti cheloveka v Internet-srede / A. Ye. Voyskunskiy // 2-aya Rossiyskaya konferentsiya po ekologicheskoy psikhologii: tezisy. – M.: Ekopsitsentr ROSS, 2000 – S. 269-270.

4. Ghavlovsjkyj V. D. Do pytannja zakhystu personalnykh danykh u socialnykh merezhakh / V. D. Ghavlovsjkyj // Borotjba z orghanizovanoju zlochynnistju i korupcijeju (teorija i praktyka). – 2011. – № 24. – S. 252-262.

5. Ghnatjuk R. Socialjni merezhi: spivvidnoshennja pozytyvu i neghatyvu? [Elektronnyj resuks] / R. Ghnatjuk // Dzerkalo tyzhnja. Ukrajina. – 2013. – Rezhym dostupu: <http://gazeta.dt.ua/family/socialni-merezhi-spivvidnoshennya-pozitivu-i-negativu.html>

6. Danjko Ju.A. Socialjni merezhi jak forma suchasnoji komunikaciji: pljusy i minusy / Ju.A. Danjko // Suchasne suspiljstvo: politychni nauky, sociologhichni nauky, kuljturologhichni nauky. – 2012. – S. 179-184.

7. Stolbov D. *Osoblyvosti Internet-dijalnosti suchasnogho pidlitka* / D. Stolbov // *Naukovyj visnyk Melitopoljskoghо derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu*. – 2014. – № 1 (12). – S. 327-331.

8. Jandeks doslidyv kiljkistj ukrajinciv «Vkontakte», «Facebook», «Odnoklasnykakh» ta «Twitter» [Elektronnyj resuks] / *Ukrajinsjka pravda. Zhyttja*. – 2014. – Rezhym dostupu: <http://life.ppravda.com.ua/society/2014/08/21/178367/>

УДК 159.923.2

ДИНАМІКА ЖИТТЄВИХ ПРІОРИТЕТІВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

кандидат психологічних наук, Столярчук О. А.

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна, Київ

У роботі розглянуто та диференційовано поняття життєвих цінностей і пріоритетів, охарактеризовано їх специфіку у студентської молоді. Висвітлено та проаналізовано результати емпіричного дослідження життєвих пріоритетів студентів за використання методів анкетування і ранжування. Розкрито зміст динаміки значущості навчально-професійної діяльності, спілкування молодих людей з батьками та друзями під час їх фахового навчання. Встановлено зменшення значущості учіння та посилення пріоритету професійної діяльності студентів. Зафіксовано тенденцію зростання цінностей здоров'я і взаємин з батьками. Результати дослідження важливі для побудови продуктивної навчально-виховної взаємодії викладачів і батьків зі студентами різного віку.

Ключові слова: життєві цінності, життєві пріоритети, юнацький вік, студентство, навчально-професійна діяльність, спілкування.

кандидат психологических наук, Столярчук О. А. Динамика жизненных приоритетов студенческой молодежи / Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина, Киев

В работе рассмотрено и дифференцировано понятия жизненных ценностей и приоритетов, охарактеризовано их специфику у студенческой молодежи. Изложено и проанализировано результаты эмпирического исследования жизненных приоритетов студентов. Раскрыто содержание динамики значимости учебно-профессиональной деятельности, общения молодых людей с родителями и друзьями во время их профессионального обучения. Установлено уменьшение значимости учебной деятельности и усиление приоритета профессиональной деятельности студентов. Зафиксирована тенденция возрастания ценностей здоровья и отношений с родителями. Результаты исследования важны для построения продуктивной учебно-воспитательной взаимодействия преподавателей и родителей со студентами разного возраста.

Ключевые слова: жизненные ценности, жизненные приоритеты, юношеский возраст, студенчество, учебно-профессиональная деятельность, общение.

PhD in Psychology, Stoliarchuk O. A. Dynamics of life priorities of students / Boris Grinchenko Kyiv University, Ukraine, Kyiv.

The article described and differentiated the concept of life values and priorities, and also characterized its specificity of student's youth. It was also highlighted and analyzed the results of empirical research of life priorities of students. The article disclosed the content of the dynamics of the significance of teaching and professional activities, communication of young people with parents and friends during their professional training. Established reduce the importance of learning and enhance professional activities priority students. Reported growth

trend values health and relationships with parents. Results of the exploring are important for building productive educational interaction of teachers and parents with students of all ages.

Key words: life values, life priorities, youth age, students, educational and professional activity, communication.

Вступ. Під час фахової підготовки, яка зазвичай розгортається впродовж юнацького віку, у структурі особистості студента відбувається ряд змін, що становлять основу формування його особистісної та професійної зрілості. Під впливом навчально-професійної діяльності, яка є провідною для означеного віку, студент оновлює свою особистісну спрямованість, в тому числі й життєві цінності та пріоритети.

Вивчення механізмів формування ціннісних орієнтацій в ході особистісного становлення, їх ролі в структурі спрямованості, значення цілеспрямованого виховного впливу в укладанні адекватних ціннісних орієнтацій підростаючого покоління висвітлено в роботах таких російських і вітчизняних дослідників, як Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андрєєва, І. Д. Бех, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, О. В. Зазимко, О. В. Киричук, Г. С. Костюк, І. С. Кон, О. М. Леонтєв, В. А. Крутецький, О. В. Петрунько, С. Л. Рубінштейн, Г. К. Радчук, В. В. Рибалка, М. І. Чаїнська, Н. В. Чепелева, та інші. Радянський класик психологічної думки Б. Г. Ананьєв стверджував, що юнацький вік є сенситивним періодом засвоєння духовних цінностей [1, с. 58]. За словами іншого російського психолога – І. С. Кона – одним із головних новоутворень юнацького віку є відкриття особистістю свого внутрішнього світу і зростання потреб в досягненні духовної близькості з другою людиною [2, с. 42].

Водночас категорія життєвих цінностей юнацтва є досить динамічною, оскільки відображає стрімкі зміни українського суспільства. Вбачаємо, що на тлі цих змін наукове вивчення життєвих цінностей та пріоритетів

сучасних студентів є актуальним для продуктивної взаємодії з ними викладачів в умовах навчально-виховного процесу ВНЗ. Доречно враховувати, що життєві пріоритети студентів можуть змінюватись під час фахового навчання навіть за умови стабільності їх цінностей, що і стало предметом вивчення. Таким чином, **метою статті** є висвітлення й аналіз результатів емпіричного дослідження динаміки життєвих пріоритетів студентів під час їх фахового навчання.

Життєві цінності – це основні життєві орієнтири, котрі детермінують спрямованість та зміст діяльності людини в різні вікові періоди. Близькою до цього поняття є категорія життєвих пріоритетів, які тлумачимо як сукупність найважливіших життєвих цінностей, які визначаються актуальними для особистості потребами і зумовлюють найбільшу активність для їх задоволення. Тобто, для особистості можуть бути цінними сфера здоров'я і естетичного задоволення, але в умовах хвороби пріоритетом стає саме цінність здоров'я та його відновлення.

Наші попередні дослідження засвідчили, що студентський період є дуже важливим у процесі формування ціннісних орієнтацій завдяки самовизначенню, професійному навчанню і початковій самопрезентації особистості. Також встановлено, що попри суперечливість формування світогляду в юнацькому віці, опитані студенти мають в цілому адекватну загальнолюдським та українським національним моральним нормам систему цінностей, сприятливу для здійснення майбутньої професійної діяльності [3, с. 482]. Провідними термінальними цінностями виявлено дружбу, здоров'я та щасливу сім'ю, а інструментальними – життєрадісність, відповідальність та чесність, щирість [3, с. 480]. Ці дані співзвучні з дослідженнями О. В. Зазимко, яка виявила тенденція щодо орієнтації сучасної молоді на суб'єктивне теперішнє, що відслідковується у породженні смислів щодо життєвих цінностей «розвиток», «розваги», «творчість», «життєва мудрість». За словами вищезначеного психолога,

найбільш складними для осіб юнацького віку в плані насичення власними смислами є життєві цінності «свобода» та «сімейне життя» [4, с. 93].

Результати дослідження П.І. Драгой життєвих стратегій учнівської молоді та ціннісного компонента показали, що в побудові плану свого життя молодь найчастіше орієнтується на такі цілі, як особистісне зростання, здобуття прихильності та любові, кар'єрні досягнення, побудова міжособистісних відносин та спілкування, прагнення до автономності, безпеки та захищеності [5, с. 107].

У межах предметного дослідження життєвих пріоритетів студентів для визначення ступеня емоційної ваги їх базових аспектів життя нами було укладено та апробовано методику самооцінки значущості головних життєвих аспектів юнацтва. В змісті методики фігурують такі аспекти, як навчання; спілкування з друзями; стосунки з батьками; плани, задуми на майбутнє; стан здоров'я; романтичні стосунки; інтереси та хобі, дозвілля, відпочинок. Процедура самооцінки значущості цих аспектів за 10-бальною шкалою дозволила відстежити як пріоритети конкретного досліджуваного, так і, за використання методу ранжування, з'ясувати загальні тенденції емоційної ваги вищезначених аспектів щодо всієї вибірки студентів. В ході дослідження було залучено студентів першого та третього курсів, а також магістрантів п'ятого курсу філологічних спеціальностей у загальній кількості 319 осіб.

Кількісний аналіз результатів використання методики самооцінки значущості базових життєвих аспектів дозволив побудувати рейтинг пріоритетів опитаних, який поданий у табл. 1.

Якісний аналіз даних засвідчує факт значущості навчання, спрямованого на здобуття професії, оскільки воно займає провідне місце у житті опитаних першокурсників, що підтверджує перша рейтингова позиція цієї сфери. Для студентів третього курсу значущість учіння несуттєво послаблюється, про що свідчить друга позиція рейтингу. Цей факт узгоджується з науковими

Таблиця 1

Зведені дані дослідження життєвих пріоритетів студентської молоді

№ з/п	Сфери життя	1 курс		3 курс		5 курс	
		Середній показник (у балах)	Рейтингова позиція	Середній показник (у балах)	Рейтингова позиція	Середній показник (у балах)	Рейтингова позиція
1	Навчання	8,73	1	8,41	2	7,88	5
2	Спілкування з друзями	8,59	2	8,58	1	7,29	6
3	Романтичні стосунки	8,11	3	7,79	4	8,35	3
4	Стосунки з батьками	7,92	4	8,30	3	8,82	1
5	Плани, задуми на майбутнє	7,36	5	7,36	6	8,03	4
6	Інтереси та хобі	7,12	6	7,52	7	6,75	7
7	Стан здоров'я	7,03	7	7,70	5	8,52	2
8	Розваги, відпочинок	6,84	8	6,94	8	6,41	8

твердженнями про навчально-професійну діяльність як провідну для юнацького віку. Однак, на нашу думку, значущість навчання сприймається студентами першого курсу більше на раціональному рівні, ніж на емоційному. Натомість, спілкування з друзями несе для опитаних не прагматичний, а довірливо-інтимний характер. Цим і пояснюється домінуюча позиція цього аспекту життя у рейтингу першокурсників, та друге місце щодо третьокурсників. Магістранти ж відобразили тенденцію суттєвого зменшення вагомості для них навчання, що пов'язано зі зростанням провідної ролі професійної діяльності.

Цікавим виявився факт суттєвої важливості взаємин юнаків з батьками: четверта позиція рейтингу щодо першокурсників, а також третє місце у студентів третього курсу, що перевищує навіть значущість романтичних стосунків для них. Тенденція зростання вагомості взаємин молодих людей з батьками посилюється й щодо магістрантів (перша позиція рейтингу). Очевидно, батьки є не тільки джерелом фінансового забезпечення хлопців та дівчат, а й надають їм інформаційну та моральну підтримку. Втім, не знецінюється й роль стосунків з протилежною статтю у респондентів, оскільки ця сфера займає третє місце щодо студентів першого і п'ятого курсів та четверте щодо третьокурників. За словами М.В. Савчина, особливо цінуючи дружбу з дорослими, молоді люди усе-таки прагнуть дружити з ровесниками [6, с. 249].

Стан здоров'я відобразив середньостатистичні показники по вибірці студентів першого і третього курсів, оскільки у частини опитаних він займає домінуючі позиції, будучи оціненим у 9 чи й 10 балів, а дехто відвів йому скромне місце, позначивши 2, 3 чи 5 балами. У першому випадку, напевно, студенти вже мають проблеми з власним здоров'ям, тому й встигли оцінити його базову життєву цінність. Інші опитані допоки насолоджуються його наявністю, тому сприймають як даність, не переймаючись вагомістю хорошого самопочуття. Натомість магістранти вже суттєво переймаються своїм соматичним здоров'ям та фізичним самопочуттям, що засвідчує друга рейтингова позиція.

Заслуговує на увагу, що плани, задуми на майбутнє як життєвий аспект студентів першого і третього курсу не відобразились у їх домінуючих цінностях (п'ята шоста позиція рейтингу). Ми тлумачимо цей факт через призму соціального статусу досліджуваних, у яких проблеми професійного вибору залишились позаду, а перспективи завершення навчання та пошуку роботи ще попереду. Однак у магістрантів значущість планів і задумів на

майбутнє зростає, що вочевидь пов'язано з наближенням перспектив завершення фахового навчання.

Завершують рейтинг життєвих цінностей дещо суміжні аспекти – інтереси та відпочинок, на які, за словами опитаних, у них залишається надто мало часу, що й зумовлює їх невисоку значущість на даному етапі життя.

Висновки

Отже, результати дослідження значущих для студентської молоді аспектів їх життя виявили два пріоритети – спілкування та навчання. Учіння, спрямоване на здобуття професії, як провідна діяльність поступово втрачає свою значущість в ході фахового навчання студентів, поступаючись власне професійній діяльності у магістрантів. Зафіксовано тенденцію зростання цінності здоров'я та посилення значущості взаємин з батьками.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні гендерних відмінностей життєвих пріоритетів студентської молоді.

Література:

- 1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.*
- 2. Кон И. С. Психология ранней юности: Книга для учителя / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.*
- 3. Столярчук О. А. Психологічні аспекти формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів / О. А. Столярчук // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – Т. X. – В. 7. – С. 473-482.*

4. Зазимко О. *Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: психологічні особливості* / Оксана Зазимко // *Вісник КНТЕУ*. – 2012. – №4. – с. 89-104.

5. Драгой П. І. *Ієрархія життєвих цінностей та стратегій сучасної української молоді* / П.І. Драгой // *Грані*, 2014. – 4. – С. 103-108.

6. Савчин М. В. *Вікова психологія: навч. посіб.* / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2009. – 360 с.

References:

1. Ananov B. G. *Chelovek kak predmet poznaniya* / B. G. Ananov – SPb.: Piter, 2001. – 288 s.

2. Kon I. S. *Psikhologiya ranney yunosti: Kniga dlya uchitelya* / I. S. Kon. – M.: Prosveshchenie, 1989. – 255 s.

3. Stoliarchuk O. A. *Psykhologichni aspekty formuvannia tsinnisnykh oriiientatsii maibutnikh pedahohiv* / O. A. Stoliarchuk // *Aktualni problemy psykhologii: Psykhologhiia navchannia. Henetychna psykhologhiia. Medychna psykhologhiia: zb. nauk. pr. In-tu psykhologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy* / [za red. S. D. Maksymenka]. – K.: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo», 2008. – T.10. – V. 7. – S. 473-482.

4. Zazymko O. *Formuvannya zhyttievikh tsinnostey u yunatskomu vitsi: psykhologichni osoblyvosti* / Oksana Zazymko // *Visnik KNTYeU*. – 2012. – №4. – S. 89-104.

5. Drahoi P. I. *Iyerarkhiya zhyttyevykh tsinnostey ta stratehiy suchasnoyi ukrayins'koyi molodi* / P. I. Drahoi // *Hrani*, 2014. – 4. – S. 103-108.

6. Savchyn M. V. *Vikova psykhologiya: navch. posib.* / M. V. Savchin, L. P. Vasilenko. – K.: Akademydav, 2009. – 360 s.

УДК: 159.9

**THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF
ORGANIZATION OF TRAINING-PRODUCTIVE ACTIVITY OF
STUDENTS-PSYCHOLOGISTS**

PhD in psychological sciences, docent Shandruk S. K.

Ternopil National Economic University, Ukraine, Ternopil

Considered the theoretical bases of organization training-productive activity of future practical psychologists. Presented basic scientific approaches to understanding the innovative creative activity of psychologist-professional. Determined the principles of development the system of forms and methods of work on development creative professional abilities and singled out the basic conditions of formation creative personality of students of psychological profile during training-productive activity. Substantiated the necessity of implementation into educational process of training psychologists the innovative technologies, forms, methods and means for the development of creative abilities and creative potential of future specialists of psychological profile. Proved the expediency of usage training-productive activity for the formation of professional creative abilities of students-psychologists.

Key words: personality, training-productive activity, professional creative abilities, creative activity, training-cognitive activity, innovative-productive learning.

Кандидат психологічних наук, доцент Шандрук С.К. Теоретико-методологічні основи організації навчально-продуктивної діяльності студентів-психологів / Тернопільський національний економічний університет, Україна, Тернопіль

Розглянуто теоретичні основи організації навчально-продуктивної діяльності майбутніх практичних психологів. Представлено основні

наукові підходи до розуміння інноваційної творчої діяльності психолога-професіонала. Визначено принципи розробки системи форм і методів роботи з розвитку творчих професійних здібностей та виокремлено основні умови формування творчої особистості студентів психологічного профілю під час навчально-продуктивної діяльності. Обґрунтовано необхідність впровадження в освітній процес підготовки психологів інноваційних технологій, форм, методів і засобів для розвитку творчих здібностей та творчого потенціалу майбутніх фахівців психологічного профілю. Доведено доцільність застосування навчально-продуктивної діяльності для формування професійних творчих здібностей студентів-психологів.

Ключові слова: особистість, навчально-продуктивна діяльність, професійні творчі здібності, творча діяльність, навчально-пізнавальна діяльність, інноваційно-продуктивне навчання.

кандидат психологических наук, доцент Шандрук С. К. Теоретико-методологические основы организации учебно-продуктивной деятельности студентов-психологов / Тернопольский национальный экономический университет, Украина, Тернополь

Рассмотрены теоретические основы организации учебно-продуктивной деятельности будущих практических психологов. Представлены основные научные подходы к пониманию инновационной творческой деятельности психолога-профессионала. Определены принципы разработки системы форм и методов работы по развитию творческих профессиональных способностей и выделены основные условия формирования творческой личности студентов психологического профиля во время учебно-продуктивной деятельности. Обоснована необходимость внедрения в образовательный процесс подготовки психологов инновационных технологий, форм, методов и средств для развития творческих способностей и творческого потенциала будущих специалистов психологического профиля. Доказана целесообразность применения учебно-

продуктивной деятельности для формирования профессиональных творческих способностей студентов-психологов.

Ключевые слова: личность, учебно-продуктивная деятельность, профессиональные творческие способности, творческая деятельность, учебно-познавательная деятельность, инновационно-продуктивное обучение.

Formulation of the problem. *The system of higher education in Ukraine orient on new paradigmatic innovative-productive foundations which directed primarily on the development of creative personality of future specialist who is able not only to reproductive professional activity but at the same time is able to realize productive-creative work, to apply nonordinary, original variants of solutions professional tasks. So exactly these circumstances predetermines reorientation of the system of training future specialist in general and practical psychologists in particular, because solving these questions foresees the formation of creative personality of professional who is able to self-development, self-education, innovative-productive activities. Successfulness of achievement the given goal depends not only on what is internalized (content of education) but also on how is internalized: individually or collectively, in authoritarian or humanitarian conditions, with support on attention, perception, memory or on personal potential of the person, with help of reproductive or active methods of training and upbringing [1, p.38], that is saying about that during HEI (Higher Educational Institute) training future of psychological profile, expediently to work out new approaches to the development and application of innovative methods and forms of training-productive activity of students-psychologists for improving their professional competence, readiness to realize psychological activity, enabling the development of creative potential and as a result, the formation of a creative personality of psychologist-professional.*

Analysis of recent researches and publications. Problems of development ability, giftedness, creativity during educational process considered by different scientists, in particular general-theoretical question of development creative qualities of personality highlighted in works B. G. Ananiev, D. B. Bogoyavlenskaya, L. I. Bozhovych, V. A. Krutetskiy, A. N. Leontiev, V. O. Molyako, K. K. Platonov, Y. A. Ponomarev, V. V. Rybalko, A. V. Furman, P. M. Yakobson and other, ways of development abilities of creative personality were the subject of research of V. I. Andreev, D. B. Bogoyavlenskaya, V. N. Druzhynin, A. M. Matyushkin, V. V. Rybalko, S. O. Sysoyeva, P. I. Pidkasiy, and other, in development of conception of giftedness devoted to research of A. A. Bodalev, L. S. Vyhotskiy, A. G. Kovalev, V. A. Krutetskiy, N. D. Levitov, V. O. Molyako, K. K. Platonov, S. L. Rubinstein, B. M. Teplov, V. D. Shadrikov and other. At the same time in psychology-pedagogical literature on development of creative abilities, giftedness, creative activity, etc, found their realization in the theory and practice mainly in secondary schools but such questions as psychological bases of content, structure and organization training-productive activity of students of HEI (Higher Educational Institute) which promotes not only formation and development of leading qualities of creative personality but also the development of professional creative abilities of future specialists, didn't receive enough illumination.

Presentation of the main material. Organization of the training-productive activity of students of psychological profile is enabling in the content of educational process which: firstly, ensures the inclusion of student into cognitive-creative activity on condition when he became the subject of this activity and holistically carries out all its stages – determines the goal of its own activity and realizes it, analyzes and reflects this activity which directs the student to self-improvement and change of themselves; secondly, foresees the usage of problem learning as primarily psychological-didactic systems of content, methods, means, conditions and parameters of such developmental education

which causes active mastering by students new knowledge and ways of action in the process of individual and joint search, ensures the accelerated becoming of their cognitive needs and interests, harmonious development of creative thinking, emotions, will [2, p.44], thirdly, oriented on the development of psychological culture of the future professional as highly qualified employee who internalizes, develops, transforms, multiplies, uses psychological values, obtained in theoretical and applied psychology – in favor of the most effective fulfillment of professional activity [3, p.165], fourthly, promotes the formation of creative personality of psychologist-professional by the means of stimulation of such qualities as: independence (personal standards of assessments and considerations), openness of mind (readiness to accept new and uncommon), high tolerance to uncertain and unresolved situations and constructive activity in these situations, developed aesthetic feelings, the ability to produce original thoughts and nonstandard variants of solution complex tasks. So, realization in higher school of these tasks of educational process during the training of psychologists to future psychological work not only on reproductive but also on productive-creative level, will ensure the fulfillment of educational over-task – formation of harmoniously developed, socially active and creative personality of specialist who possesses not only knowledge but also the ability to creative self-development and self-education, ability to solve professional nonordinary tasks and on-time react on social and professional requests of nowadays. At the same time achieving of this goal foresees changing of the conceptual fundamentals with regard to organization of the training-productive activity of students of psychological profile.

Training-productive activity of students is oriented on solving educational problems and creative tasks, at a time is made possible on the basis of indirect and perspective guidance. Moreover, the successfulness of this activity partly depends not so much from the level of development of formal-personal, but from heuristical, intuitive ways of intellectual action and mainly from development of

creative abilities of future specialists because only creative professional is able to realize a productive activity. That's why for the development and application of system of forms and methods of organization the training-productive activity of students of psychological profile must single out certain conceptual fundamentals which directed on formation creative personality of psychologist-professional. Hence is spoken about the formation in future specialists-psychologists the professional creative competence as an integral property of personality which contains a system of special knowledge, skills, motives and aggregate of professionally significant qualities that by its turn ensures readiness to realization of professional creative activity. Moreover, training-productive activity oriented not so much on studying the known but on combination to it the unknown, on creating by participants the educational product, as a result of which developing skills and abilities which are own for specialists of the relevant science or sphere of activity [4, p.83]. At the same time as a result is receiving a various product moreover training-productive activity the joint creative cooperation of teacher and student and from here appears the need of creation certain conditions for acquisition by last a specific experience which will ensure the achievement by them certain and harmonious intellectual-social and creative development.

The product of joint training activity is: a) structurized and actualized knowledge which acts as a basis of a skill to solve tasks professional activity; b) offering by students new goals of learning and purpose which connected with content of training activity and with regulation of personal positions in the space; c) internal neoplasm of the psyche and activity in the motivational, values and notional meanings [5]. At that, this product is the basis, an integral part of individual experience of a person, because from its structural organization, systemacy, depth, novelty weighty depends on activity of professional.

So, training-productive activity of future specialists of psychological profile we consider as the process of formation certain experience of psychological practice, mastering the skills of realization the professional creative work. At that,

“creative fulfillment of work in which person going through need, causing a positive and motivation, and emotion, increases life activity and level of health” [6, p.15]. At that, this kind of activity foresees creative cognitive activity of students which from the one side ensure self-determination and self-development of personality of future specialist and from the other, - improving of creative potential, mastering interactive knowledge, creation of creative environment, combination of independence and responsibility of students for the course and result of educational process. That’s why exactly training-productive activity aimed at creation of personal creative educational product, has interactive character and foresees: firstly, co-creation of all participants of educational process which equivalently promotes the development of their creative abilities and creative potential; secondly, essential increasing of quality of mastering by students knowledge and ensuring opportunities of their rational usage in the new conditions of behavior, professional communication and future activity; thirdly, the formation of creative cognitive activity and development of creative abilities and emotional-volitional features of students; fourthly, the formation of searching productive processes of thinking, in particular creative thinking and think-activity which covering the motivational, intellectual and emotional-volitional activity, searching for the unknown elements of knowledge and establishment mental neoplasm – needs, motives, instructions, generalizations, self-esteem, mental operations etc. [1, p.45]. Herewith appears the problem of usage certain technologies, methods and psycho-didactic conditions of development professional creative abilities of students-psychologists, because only correctly chosen this complex of methods and techniques of learning able to influence on the process of establishing the creative personality which possesses brightly expressed creativity which as general universal ability to creativity appears and realized only in the creative process [7]. So, the usage of training-productive activity at all does not exclude reproductive which is necessarily present but as auxiliary, at the same time it can’t serve as the main impulse of training-

productive activity because the last, based first of all on heuristic activity as the main component of development professional creative abilities of future specialists. At the same time training-productive activity differs from training-reproductive by intuition, fantasy, the ability to move away from the usual and that's why characteristic features of the first is the vision of new problems in familiar, standard situations, the ability to find an alternative resolving or solution, etc.

Conclusions and prospects of further researches. Based on conducted analysis infer that training-productive activity – is a purposeful creative independent or guided by teachers process of productive interaction of students with the surrounding environment and reality with the aim of satisfaction their cognitive and creative needs and interests, the result of which is a creative mastering by them knowledge, formation in them professional creative competences as a result – becoming and development of creative personality of future specialist-professional. So, training-productive activity of future specialists of psychological profile – is one of important stages of preparation the practical psychologists, that is holistic educational process which is purposeful, systematically organized, controlled from outside or by independently creative interaction, the result of which is in mastering by students psychologists on productive levels the system of scientific knowledge and ways of creative psychological activity.

The perspective of further scientific studies we see in deep analysis of principles and psycho-didactic conditions of usage the system of forms and methods of training-productive activity in the structure of educational process of the training practical psychologists and development in them professional creative abilities.

References:

1. Abramova I. G. *Aktivnye metody obucheniya v sisteme vysshego obrazovaniya* / I. G. Abramova. – M.: Gardarika, 2008. – 368 s.
2. Furman A. V. *Teoriia navchalnykh problemnykh situatsii: psikhologohodidaktychnyi aspekt: monohrafiia* / A. V. Furman. – Ternopil: Aston, 2007. – 164 s.
3. Rybalka V. V. *Metodolohichni pytannia naukovoï psikhologii: navchalno-metodychnyi posibnyk* / V. V. Rybalka. – K.: Nika-Tsentr, 2003. – 204 s.
4. Kraevskiy V. V. *Osnovy obucheniya. Didaktika i metody* / V. V. Kraevskiy, A. V. Khutorskoy. – M.: Akademiya, 2007. – 352 s.
5. Zimnyaya I. A. *Pedagogicheskaya psikhologiya dlya vuzov* / I. A. Zimnyaya. – M.: Logos, 1999. – 384 s.
6. Volkov S. V. *Problemy tvorcheskoy deyatel'nosti i realizatsii talanta* / S. V. Volkov // *Modernizatsiya v Rossii: natsionalnoe obrazovanie kak faktor innovatsionnogo puti razvitiya Rossii v KhKhI veke*. – Spb., 2012. – S. 27-33.
7. Chuprova L. V. *Razvitie kreativnosti studentov v usloviyakh sovremennogo obrazovatel'nogo protsessa* // *Sborniki konferentsiy NITs Sotsiosfera*. – 2012. – № 41. – S. 103-106.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ТЕХНІЧНИХ НАУК

ДОСВІД ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОЇ
ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Кузьменко А. В. 5

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
БЕЗПЕКИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Міляр Л. Ф. 18

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОГО
РОЗВИТКУ ВЕЛИКОГО МІСТА

Пандас А. В. 32

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО
БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

доктор економічних наук, професор, Швець Н. Р. 52

ПРОБЛЕМИ З ВИЗНАЧЕННЯ ПОВІТРОПРОНИКНЕННЯ
МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ

кандидат технічних наук, Привала В. О. 65

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ
СКЛАДОМ

Іщенко С. О. 73

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Короткіх М. А. 82

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ НА ЗАСАДАХ
ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Коломієць О. В. 98

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ДО
ФОРМУВАННЯ В СТУДЕНТІВ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО
СПІЛКУВАННЯ

кандидат педагогічних наук, Литвинова О. В. 106

ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ВЫСШИХ
ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КАК АКТУАЛЬНАЯ
ПРОБЛЕМА ВЫСШЕЙ ВОЕННОЙ ШКОЛЫ

кандидат педагогических наук, доцент Марченко О. Г. 116

- ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ І МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ У
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ ГОТОВНОСТІ ДО ЛІДЕРСТВА
Ратич Б. Я. 135
- РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ
ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ІНОЗЕМНИХ
СТУДЕНТІВ АВТОМОБІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ
Рідкозубова С. О. 152
- СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НЕМАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
кандидат педагогічних наук, Романишина О. Я. 161
- ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ
ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В ІННОВАЦІЙНИХ ВИМІРАХ
СУСПІЛЬСТВА
доктор педагогічних наук, Штефан Л. В. 176
- ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЗДІБНОСТІ ЯК СКЛАДОВА
ПРОФЕСІОГРАМИ КЕРІВНИКА ДОШКІЛЬНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
Яцинік А. В. 188
- ПОЗИТИВНІ Й НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУЧАСНОЇ
МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ
Варивода К. С. 197

ДИНАМІКА ЖИТТЄВИХ ПРІОРИТЕТІВ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ

кандидат психологічних наук, Столярчук О. А.

213

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF
ORGANIZATION OF TRAINING-PRODUCTIVE ACTIVITY OF
STUDENTS-PSYCHOLOGISTS

PhD in psychological sciences, docent Shandruk S. K.

222

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 12.08.2015
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com